

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**MADDE BAĞIMLISI EBEVEYNLE YETİŞMİŞ BİREYLERİN
ÇOCUKLUK YAŞANTILARINA İLİŞKİN DENEYİMLERİ**

Semra ÖZKAN

Doktora Tezi

Ankara, 2024

MADDE BAĞIMLISI EBEVEYNLE YETİŞMİŞ BİREYLERİN ÇOCUKLUK
YAŞANTILARINA İLİŞKİN DENEYİMLERİ

Semra ÖZKAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Semra ÖZKAN tarafından hazırlanan “Madde Bağımlısı Ebeveynle Yetişmiş Bireylerin Çocukluk Yaşantılarına İlişkin Deneyimleri” başlıklı bu çalışma, 24/05/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nurdan DUMAN (Başkan)

Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN (Danışman)

Prof. Dr. Filiz YILDIRIM (Üye)

Prof. Dr. Eda PURUTÇUOĞLU (Üye)

Doç. Dr. Gonca POLAT (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezimin aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

12/06/2024

Semra ÖZKAN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Semra ÖZKAN

*Umutların tükendiği anda
bir cümlesi ile
umudu yeniden yeşertenlere...*

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, gelişmesinde ve sonlandırılmasında bana çok büyük katkıları olan tez danışmanım Prof. Dr. Yasemin Özkan'a teşekkür ederek başlamak istiyorum. Uzun bir yol olan doktora tez sürecimde, her zorlukta desteğini yanımda hissettiğim ve böylesine anlayışlı bir danışmanla çalışmak gerçekten büyük bir şans. O yüzden ilk teşekkürüm kendisine.

İkinci teşekkürüm de Tez İzleme Komitemde yer alarak katkılarını benden esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Hatice Demirbaş ve Doç. Dr. Gonca Polat'a. Onların katkılarıyla birlikte çalışmam nihayete ulaştı.

Bir diğer teşekkürüm de savunma sınav jürimde yer alan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Nurdan Duman, Prof. Dr. Filiz Yıldırım ve Prof. Dr. Eda Puruçuoğlu'na. Onları tanımak ve sınav sürecini onların katkılarıyla geçirmek çok verimli ve öğreticiydi. Her birine ayrı ayrı teşekkür ederim.

En büyük teşekkürüm ise canım aileme. Doktora eğitimimin her anında desteklerini hissetmek çok iyi geldi. Yalnızca doktora süreci değil hayatımın her anında yanımda olduklarını ve olacaklarını bilmek hayatın bana verdiği en büyük armağan. İyi ki varsınız, siz olmasanız bu yolu yürümüş olur muydum, bilmiyorum.

Birlikte çalışmaktan büyük keyif aldığım, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Başkanı Prof. Dr. Rıfat Bilgin başta olmak üzere, Doç. Dr. Handan Karakaya ve Dr. Öğr. Üyesi Ömer Şükür Yusufoglu ile tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim. Tanışmamızın üzerinden çok geçmese benim için çok önemli iki dost, Dr. Öğr. Üyesi Emel İltir ve Dr. Öğr. Üyesi Siyret Ayas Şarman'a manevi destekleri için çok teşekkür ederim.

Dostlukları benim için her zaman çok kıymetli olan, bir dönem birlikte çalışma fırsatı bulduğum Dr. Öğr. Üyesi Hatice Nuhoglu, Arş. Gör. Meryem Danışmaz Sevin ve Arş. Gör. Özlem Gözen'e de teşekkür ederim. Gösterdikleri akademik dayanışma benim için

çok kıymetli ancak ondan da önemlisi samimi ve sıcak dostlukları. Sizleri tanımak, birlikte çalışmak ve arkadaşınız olmak büyük keyif.

Son olarak ilk, orta ve lise öğrenimim de dahil olmak üzere, lisans ve lisansüstü eğitim hayatımda emeği olan tüm hocalarıma teşekkür ediyorum.

ÖZET

ÖZKAN, Semra. *Madde Bağımlısı Ebeveynle Yetişmiş Bireylerin Çocukluk Yaşantılarının İlişkin Deneyimleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Bu çalışma, ebeveynleri madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin çocukluk dönemine ilişkin yaşadıkları sorunları ekolojik sistemler yaklaşımını kullanarak görünür kılmayı amaçlamaktadır. Araştırma nitel araştırma yönteminin fenomenoloji yaklaşımı kullanılarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda ebeveynleri Ankara İl Sağlık Müdürlüğü Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Semt Polikliniği'nden hizmet alan 16 özne ile yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında toplanan veriler MAXQDA Analytics Pro 2020 programı kullanılarak tematik analizle analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda madde bağımlısı ebeveynle yetişmenin bireylerin aile hayatlarına ve aile içi ilişkilerine, sosyal çevreleriyle olan ilişkilerine ve okul çevreleriyle olan ilişkilerine olumsuz etkileri olduğu bulunmuştur. Madde bağımlısı bir ebeveynle yetişen bireylerin aile içi iletişimlerinin kötü olduğu; aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru olduğu; uyum gerektiren yeni durumlarda ebeveynlerin madde kullanımını artırdığı; ebeveyn sorumluluklarının çocuklar tarafından üstlenildiği yani çocukların ebeveynleştiği; çocukların madde kullanan ebeveynlerine karşı utanç-öfke-kaygı gibi karmaşık duygular hissettikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Madde bağımlılığının tedavisinde, yalnızca madde bağımlısı bireyle çalışmak aile sisteminin gözden kaçmasına neden olabileceğinden, yapılacak tüm çalışmalarda aile sisteminin göz önünde bulundurulması ve aileye bu alanda uzmanlaşmış meslek profesyonellerince destek verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler

Madde bağımlılığı, ebeveyn madde bağımlılığı, ekolojik sistemler yaklaşımı, sosyal hizmet.

ABSTRACT

ÖZKAN, Semra. *Childhood Experiences of Individuals Who Have Been Raised Parents with Substance Abuse*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2024.

This study aims to examine the childhood problems experienced by individuals whose parents are substance abusers/addicts, using an ecological systems approach. The research was designed using the phenomenological approach of qualitative design. In this context, a semi-structured interview form was used in in-depth interviews and data were conducted from 16 subjects. All subjects parents are service user of the Ankara İl Sağlık Müdürlüğü Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Semt Polikliniği. The data were analyzed by using the MAXQDA Analytics Pro 2020 software with thematic analysis. The analysis revealed that growing up with a substance-addict parent has a negative impact on the family life and relationships within the family, as well as their relationships with their social and school environments. The study concluded that individuals brought up by substance-addicted parents experienced poor family communication; witnesses or were victims of domestic violence; increase parental substance use in situations requiring adjustment; parental responsibilities shift to children, parentification; and experienced increased stress. It is recommended that all interventions in the treatment of substance dependency consider the family system, as focusing solely on the individual with the addiction may overlook the impact on the family. Therefore, it is recommended that families receive support from professionals who specialise in this field.

Key Words

Substance addiction, parental substance addiction, ecological systems approach, social work.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	3
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI	5
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	6
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	6
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1. EKOLOJİK SİSTEMLER YAKLAŞIMI.....	8
2.2. MADDE BAĞIMLILIĞI.....	13

2.3. MADDE BAĞIMLIĞININ ÇOCUK VE AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	17
2.4. MADDE BAĞIMLILIĞI VE SOSYAL HİZMET.....	23
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	26
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	26
3.1.1. Konuyu Belirleme ve Alana Giriş/Araştırmacının Motivasyonu.....	27
3.1.2. Nitel Araştırma.....	28
3.1.3. Düşünümsellik.....	29
3.2. VERİLERİN TOPLANMASI VE İNŞASI.....	31
3.2.1. Öznelerin Seçilmesi	33
3.2.2. Özneleri Tanıtıcı Bilgiler	34
3.3. ANALİZ SÜRECİ.....	38
3.4. ETİK KONULAR.....	40
4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM.....	42
4.1. MİKROSİSTEM.....	45
4.1.1. Bağımlılığa İlişkin Düşünceler	46
4.1.2. Psikolojik Durumu “...yaşadığımız psikolojik rahatsızlıklar aslında hep babamın bağımlılığının sonucu”.....	51
4.1.3. Aile Ortamı “...öyle bir durum ki şu anki hayatımızı bile etkiliyor”	53

4.1.4.	Ebeveyn Madde Kullanım Öyküsü “...yüzünü görmüyorduk bile. Evimiz içinde ayrı bir yerdeydi o.”	56
4.1.5.	Sosyal Çevresi “...hiç söyleyemedim hatta çok utanıyordum.”	61
4.1.6.	Okul Ortamı “...okul benim güvenli alanımmış gibiydi.”	62
4.2.	MEZOSİSTEM	64
4.2.1.	Aile İlişkileri	64
4.2.2.	Sosyal Çevre İlişkileri “Arkadaşlarımın arasında hiç olmadı ama akrabalarından gördük dışlanmayı.”	80
4.2.3.	Okul Çevresi İlişkileri	82
4.3.	EGZOSİSTEM	84
4.3.1.	Ekonomik Sorunlar “Malımız, mülkümüz, evimiz, arsamız hepsini babamın bağımlılığı yüzünden kaybettik.”	84
4.3.2.	Ebeveyn tedavi süreci “...kendisini düzeltmesi ve tedavi olması için baskı yapmıştık.”	86
4.3.3.	Ebeveyn cezaevi geçmişi “Farklı şehirlerde ve hatta yurtdışında da cezaevine girdi.”	88
4.3.4.	Mahalle/komşuluk çevresi	90
4.4.	MAKROSİSTEM.....	91
4.4.1.	Kültürel değerler “...geleneksel bir çevre, ...”	92
4.5.	KRONOSİSTEM.....	93
4.5.1.	Madde Kullanan Ebeveynle İlişkinin Zaman İçinde Değişmesi “Bilmeden önce iyiydi ama öğrendikten sonra değişti.”	94

4.5.2.	Kendisinin Zaman İçinde Değişmesi “ <i>Babamın sevgisizliği beni katı biri yapmıştı fakat çocuklarımı çok sevdim...</i> ”	96
4.5.3.	Aile Hayatında Yaşanan Önemli Olaylar.....	98
4.5.4.	Geçmiş ve Geleceğe Dair Tavsiyeler	99
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER		107
KAYNAKÇA		119
EKLER.....		145
EK-1 YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU YÖNERGESİ		145
EK-2 AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU.....		152
EK-3 ORJİNALLİK RAPORU.....		155
EK-4 ETİK KURUL İZİNİ.....		157
ÖZGEÇMİŞ.....		158

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Dünya Sağlık Örgütü:	DSÖ
The Tenth Revision of the International Classification of Diseases and Health-ICD-10:	ICD-10
American Psychological Association:	APA
Birleşmiş Milletler:	BM
European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction:	EMCDDA
Uyuşturucu ve Suç Ofisi:	UNODC
Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition:	DSM-5
Adsız Alkolikler:	AA
Adsız Narkotik:	NA

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1-Ekolojik Sisteler Yaklaşımına Göre Ebeveyni Madde Kullanan Birey	11
Şekil 2- Bağımlılık Döngüsü	16
Şekil 3-Özneleri Tanıtıcı Özet Bilgiler	37
Şekil 4- Veri Analiz Sarmalı.....	39
Şekil 5-Kelime Bulutu	43
Şekil 6-Kod Bulutu	44
Şekil 7 Kod Birlikte Oluşma Modeli (Kod Birlikte Oluşumu).....	45
Şekil 8-Mikrosistem Kod-Alt Kod Bölümler Modeli	46
Şekil 9-Mezosistem Kod-Alt Kod Bölümler Hiyerarşisi.....	64
Şekil 10-Egzosistem Kod-Alt Kod Bölümler Hiyerarşisi.....	84
Şekil 11- Makrosistem Kod-Alt Kod Bölümler Hiyerarşisi	91
Şekil 12- Kronosistem Kod-Alt Kod Bölümler Hiyerarşisi	94

GİRİŞ

Bağımlılık, belirli bir davranışı ya da maddeyi tekrar tekrar arzulama ve bu davranıştan ya da maddeden vazgeçmekte zorlanma durumu olarak tanımlanabilir. Bireyler sigara, alkol, uyuşturucu maddeler, kumar, seks ve hatta yiyecek ve içecek gibi çeşitli alanlarda bağımlılık yaşayabilirler. Bağımlılık, sadece bireyin hayatını değil, aynı zamanda onun sosyal ilişkilerini (aile, arkadaş, iş çevresini), yasal durumunu ve toplumun genel sağlık yapısını da derinden etkileyebilen bir sorundur. Bu çalışmanın konusu olan madde bağımlılığını Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (2022) alkol, tütün, uyuşturucu ve diğer psikoaktif maddelerin tekrar tekrar kullanılması sonucu ortaya çıkan fiziksel, psikolojik veya davranışsal bozuklukları olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak madde bağımlılığının bireylerde fiziksel, psikolojik veya davranışsal sorunlara yol açtığı söylenebilir.

Çocukluk, bireyin fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel olarak şekillendiği, yaşamın en kritik evrelerinden biridir. Çocukluk döneminde aile; güvenlik, sevgi, destek ve öğrenme fırsatları sağlayarak çocuğun sağlıklı bir şekilde büyümesi için temel bir yapı taşı işlevi görür. Ailenin sağladığı destek, çocukların sağlıklı gelişimi için vazgeçilmezdir. Ayrıca aile içindeki ilişkilerin kalitesi ve sağlamlığı da çocuğun yaşam kuracağı ilişkilere temel oluşturur.

Sağlıklı ve işlevsel aile ortamları, çocukların gelişimi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Güçlü aile bağları ve destekleyici bir ev ortamı, çocukların duygusal, sosyal ve bilişsel becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Çocukluk döneminde sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocuklar güvenli bir alana sahip olur. Ancak ailede madde bağımlılığının olması bu sağlıklı yapıyı bozar ve tüm aile sistemini olumsuz etkiler.

Madde bağımlılığı sorunu uzun yıllardır devam etse de bu kişilerin çocukları genellikle görmezden gelinmiştir (Cleaver, Nicholson, Tarr ve Cleaver, 2007; Dubayová, 2019). Ailede çocuk bağımlı olduğunda ebeveynler, ebeveynler bağımlı olduğunda da eş ve çocuk(lar) olumsuz etkilenir. Ebeveynlerin madde bağımlılığı, bir yandan çocuklarının güvenlik, istikrar ve duygusal destek gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini

sınırlarken (Shaw, 2006; Akin, Brook ve Lloyd, 2015; Smith ve diğ., 2016) bir yandan da çocukların okul ve akademik başarısızlığına (Díaz ve diğ., 2008; Hogan ve Higgins, 2001); ihmal veya istismarına (Ammerman, Kolko, Kirisci, Blackson ve Dawes, 1999; Barnard ve McKeganey, 2004; Suchman ve Luthar, 2000) yol açabilir. Böyle bir aile ortamında büyüme, çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyebilir (Solis, Shadur, Burns ve Hussong, 2012). Ayrıca ebeveynin madde kullanımı nedeniyle aile içinde oluşan gerilimler ebeveyn çocuk ilişkilerinin de bozulmasına sebep olabilir (Eiden, Edwards ve Leonard, 2004; King ve Chassin, 2004; Gance-Cleveland, Mays ve Steffen, 2008). Çocuklar çevrelerinde kabul görmeme ve yalnızlık hissi, depresyon ve anksiyete gibi duygusal sorunlar yaşayabilirler (Meulewaeter, De Schauwer, De Pauw ve Vanderplasschen, 2022; Kayaoglu, Okanlı, Budak ve Aslanoglu, 2022; Fraser, McIntyre ve Manby, 2009; Hill, 2015; Park ve Schepp, 2017). Bunların yanı sıra, madde bağımlısı ebeveynlerin sağlık sorunları veya yasal problemleri, çocukların yaşamında belirsizlik ve kaosa neden olabilir (Bancroft ve Wilson, 2007).

Çocukların gelişim dönemlerinin değerlendirilmesinde Urie Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler yaklaşımı oldukça işlevseldir. Yaklaşım, bireyleri çevresi içinde değerlendirerek, onları çeşitli sosyal ve çevresel sistemlerle etkileşim içinde olan dinamik bireyler olarak görür. Bireyin gelişimini etkileyen sistemler mikrosistem, mezosistem, egzosistem, makrosistem ve kronosistem olarak tanımlanmıştır. Böylece, bireyin aile, okul, toplum ve geniş çevresel faktörlerle olan ilişkilerinin nasıl iç içe geçtiği ve bu etkileşimlerin bireyin gelişimi üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu anlaşılabilir.

Bu çalışma ekolojik sistemler yaklaşımını kullanarak ebeveyni madde bağımlısı/kullanan bireylerin çocukluk döneminde yaşadığı sorunları görünür kılma çabasıdır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Bu bölümde çalışmanın tasarıma yön veren araştırmanın problemine, amaçlarına, önemine ve sınırlılıklarına ilişkin bilgilere yer verilecektir.

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Bağımlılık bireyi, ailesini, yakın ve sosyal çevresini ve en nihayetinde toplumu da etkileyebilen çok boyutlu bir problemdir. En genel anlamda bağımlılık; bireyin herhangi bir şeye karşı engelleyemediği bir biçimde istek duyması ve bu isteği durduramaması olarak tanımlanabilir. Bireyler, alkol, uyuşturucu ve uyarıcı maddeler, yiyecek-içecekler, seks, kumar, oyun gibi şeylere bağımlılık geliştirebilirler. Bu çalışmada ele alınacak olan bağımlılık, bireylerin uyuşturucu ya da uyarıcı maddelere karşı geliştirdiği bağımlılık olacaktır¹.

Bağımlılık yapıcı maddeler neredeyse insanlık tarihi başından bu yana insanların hayatında olsa da bağımlılıkla mücadele özellikle 1960’ardan sonra hız kazanmıştır. Yapılan ulusal ve uluslararası boyutlardaki çalışmalara rağmen bağımlılık, halen dünya üzerinde pek çok bireyi etkilemekte ve çoğu ülkenin önemli bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) 26 Haziran tarihini Dünya Uyuşturucu Kullanımı ve Kaçakçılığıyla Mücadele Günü olarak belirlemiştir ve her yıl bugüne özel bir rapor açıklamaktadır. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC)’nin, 2023 yılı için hazırladığı Dünya Uyuşturucu Raporunda, dünya üzerinde 296 milyon kişinin uyuşturucu kullandığı belirtilmiştir. Aynı raporun 2016 yılı verilerine bakıldığında 250 milyon kişinin uyuşturucu kullandığı belirtilmiştir. Aradan geçen zamanda 46 milyon kişi daha

¹ Ögel (2002a, s. 11) madde bağımlılığı denildiğinde ilk akla gelenin uyuşturucu kavramı olduğunu, ancak uyuşturucu madde kavramının kokain gibi uyarıcı maddeleri tanım dışında bıraktığını ifade etmiştir. Bu çalışmada da kullanılacak olan bağımlılık-madde bağımlılığı kavramları “uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığı”nı ifade edecektir.

uyuşturucu kullanmıştır. Bu artış uyuşturucu kullanan kişi sayısının her yıl artmaya devam ettiğini ve bu sorunun daha da büyüdüğünü göstermektedir. Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi'nin (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction-EMCDDA) 2023 raporuna göre Avrupa'daki uyuşturucu kullanımında geçmişe oranla çok daha geniş bir madde dizisinin kullanıldığı ve uyuşturucu kullanan bireyler arasında çoklu uyuşturucu tüketiminin yaygınlaştığı ifade edilmiştir. Emniyet Genel müdürlüğü tarafından yayınlanan 2023 Türkiye Uyuşturucu Raporuna göre; uyuşturucu ile bağlantılı 246 bin 237 olaya müdahale edilirken 313 bin 786 kişide uyuşturucu ile suçlardan yakalanmıştır.

Madde kullanımının başlamasında ve bağımlılığın gelişmesinde etkili olan durumlara bakıldığında; ruhsal sorunları ya da bağımlılığı olan ebeveynlerinin bulunduğu kaotik ailelerde yaşama, doğru olmayan yetiştirme koşullarında büyüme, ebeveyn-çocuk arasında bağlanma ve ilgi eksikliği, sosyal becerilerin zayıf olması, okul, iş, aile ortamlarında uyuşturucu kullanımının onaylanması gibi durumların risk oluşturduğu söylenebilir. Çeşitli sebeplerle bağımlı olan bireyler Kalyoncu (2012)'nin belirttiği gibi yalnızca kendi hayatlarını olumsuz etkilemekle kalmamakta aynı zamanda ailelerin parçalanmasına, işgücü kaybına, trafik kazalarına ve suçların artmasına da sebep olabilmektedirler.

Madde bağımlılığının birey üzerindeki doğrudan etkilerinin yanı sıra, etkileşimde bulunduğu sistemler üzerinde de etkisi vardır. Bireyin etkileşimde olduğu en yakın sistem aile olduğundan madde bağımlılığı kendisi ile birlikte ailesi için de sorun olmaktadır. Örneğin madde kullanan birey çocuk olduğunda ebeveynler; madde kullanan birey ebeveyn olduğunda ailedeki eş ve çocuk(lar) olumsuz etkilenmektedir.

Ebeveyni madde bağımlısı olan çocuklar hemen her bakımdan risk altında olsalar da madde bağımlılığı alanında yapılan çalışmalarda çok fazla yer almamışlardır (Clever, Nicholson, Tarr ve Cleaver, 2007). Bağımlılığının bir aile hastalığı olarak kabul edilmesinden sonra ailenin diğer üyeleri yapılan çalışmalara konu edilmiştir.

Buradan hareketle bu çalışma, madde bağımlısı bir ebeveynle yetişmiş bireylerin çocukluk yaşantılarına ilişkin deneyimlerinin, çocukluklarında yaşadıkları sorunların keşfedilmesi amacıyla tasarlanmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI

Ebeveyni madde bağımlısı/kullanan bireylerin çocukluk yaşantılarında aile ilişkilerinde, sosyal çevrelerinde, okul hayatlarında yaşadıkları sorunların keşfedilmesi; bu süreçte ortaya çıkan ihtiyaçlarının kendileri tarafından dile getirilmesi; sorunlarının, ihtiyaçlarının ve olası çözümlerinin görünür kılınması önemlidir. Nitel yöntemle ve fenomenoloji yaklaşımı kullanılarak, madde bağımlısı bir ebeveynle yetişmiş bireylerin çocukluk yaşantılarındaki deneyimlerine ilişkin yapılacak olan bu çalışmanın temel amacı ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin çocukluklarında yaşadıkları sorunların keşfedilmesidir. Bunun temel amaç doğrultusunda alt amaçlar aşağıdaki gibi şekillendirilmiştir:

- Ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
- Ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin içinde büyüdükleri ailede şiddet öyküsü var mıdır?
- Ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin içinde büyüdükleri ailede aile içi roller nasıldır?
- Ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin madde kullanan ebeveynine yönelik duyguları nasıldır?
- Ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı bireylerin çocukluklarında sosyal yaşantıları/ilişkileri nasıldır?
- Ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı bireylerin çocukluklarında okul yaşantıları/ilişkileri nasıldır?
- Ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı bireylerin zaman içinde yaşadıkları değişiklikler nelerdir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İnsanlık tarihi kadar eski olan madde kullanımı, günümüzün en önemli halk sağlığı sorunlarından birisidir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok daha yaygın toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Bir kereden bir şey olmaz diye başlayan ve bağımlılıkla sonlanan bağımlılık döngüsü aynı zamanda bir kısır döngüdür ve süreç çoğunlukla nükslerle devam eder. Bağımlılık yalnızca madde kullanan bireyi değil onunla birlikte etrafındaki tüm sosyal çevreyi de etkiler. Etkilenen çevre de genelde en yakın çevre, yani aile olur. Ebeveynlerin madde kullanımı, ailede yaşayan çocuklar üzerinde olumsuz rol model oluşturma, ebeveynlik rollerini ve sorumluluklarını yerine getirememe, aile içi şiddet gibi olumsuz etkilere yol açabilir. Bu alandaki literatür incelendiğinde, madde bağımlılığına yönelik pek çok araştırma görülmektedir; ancak bu araştırmaların çoğu bağımlı bireylerin kendilerine odaklanmaktadır. Madde bağımlılığı, aynı zamanda bir aile hastalığı olarak kabul edilmekte ve ailede bir bağımlı bulunduğu diğer aile üyeleri de bu durumdan etkilenmektedir. Bu çalışma, ebeveyni madde bağımlısı/kullanan bireylerin çocukluk dönemi yaşantılarına odaklanmıştır. Bu açıdan bu alandaki bilgi açığını kapatmayı da hedeflemektedir. Çalışma nitel bir desende tasarlanmış olup, durumdan etkilenen bireylerin doğrudan kendilerini ifade etmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, madde bağımlılarının aile üyelerinin de seslerinin duyulmasına aracılık edeceğinden önemlidir. Ayrıca çalışma, madde bağımlılığı alanında çalışan meslek profesyonellerine ve bu alana ilgi duyanlara farklı bir bakış açısı sunarak katkıda bulunmayı da amaçlamaktadır.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma Ankara İl Sağlık Müdürlüğü Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Semt Polikliniği'nde 01/04/2023-01/06/2023 tarihleri arasında ebeveyni ayaktan ya da yatarak tedavi gören 18 yaşından büyük kişilerle gerçekleştirmiştir.

Araştırmanın en önemli sınırlılığı madde bağımlılığının aynı zamanda bir suçun konusunu teşkil etmesidir. Bu nedenle bazı öznelerin kendilerini açmakta zorluk yaşadıkları ve tedirgin oldukları gözlemlenmiştir.

Araştırmanın bir diğer önemli sınırlılığı öznelere ulaşmaktır. Ebeveyni madde bağımlısı çocuklara yönelik doğrudan hizmet veren bir kurum bulunmadığından araştırma verilerini toplamak oldukça zor olmuştur. Araştırma verileri Araştırma Ankara İl Sağlık Müdürlüğü Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Semt Polikliniği'nden toplanmıştır.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın kuramsal olarak temel aldığı ekolojik sistem teorisine yer verilecektir. Madde bağımlılığı ele alındıktan sonra ebeveyn madde bağımlılığı/kullanımının çocuklar üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

2.1. EKOLOJİK SİSTEMLER YAKLAŞIMI²

Madde bağımlılığı kişiyi, yakın çevresini, sosyal çevresini ve en nihayetinde toplumu etkileyen çok boyutlu bir sorun olduğundan ekolojik yaklaşımın “çevresi içinde birey” yaklaşımının madde bağımlılığı sürecinin anlaşılması ve bu süreçte ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm üretilmesi sürecinde oldukça işlevsel olacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu yaklaşım bireye bütünsel olarak bakar ve bireyi mikro, mezo, makro, egzo ve krono sistemler açısından ele alır. Hong, Huang, Sabri ve Kim (2011, s. 670)’e göre Urie Bronfenbrenner’in ekolojik sistemler yaklaşımı, bir yandan sosyal bir fenomen olan madde bağımlılığın anlaşılmasını kolaylaştırırken bir yandan da pek çok değişkenle açıklanmaya çalışılan madde bağımlılığı davranışına yönelik çok katmanlı bir bakış açısı sunar. Buradan hareketle bu çalışmanın temel aldığı kuramsal yaklaşım bireyi çevresi içinde değerlendiren ekolojik sistemler yaklaşım olmuştur.

Germain (1973)’e göre ekoloji, karşılıklı ilişkilere ulaşmak için organizmaların ve çevrelerinin uyumuna odaklanır. Ekolojik sistemler yaklaşımı, genel olarak ele alındığında, bir çocuğun gelişimini ve davranışlarını, onu çevreleyen sosyal yapılarla olan etkileşimleri üzerinden inceler. Çocuğun ailesi, arkadaş çevresi, okulu ve diğer toplumsal faktörlerle olan ilişkilerini sistemik bir çerçevede inceleyen yaklaşım, mikro, mezo, makro, egzo ve krono olmak üzere beş farklı sistemin birbiriyle olan etkileşimlerini ele

² Bronfenbrenner’in geliştirdiği bu yaklaşım/teori, “ekosistem yaklaşımı”, “ekolojik yaklaşım”, “ekosistem teorisi”, “ekolojik sistemler teorisi” gibi çok çeşitli isimlerle adlandırılmaktadır. Bu çalışmada ekolojik sistemler yaklaşımı tercih edilmiştir.

alır. Yani bu yaklaşım yalnızca bireyin kendisini değil ilişkide olduğu bütün sistemleri ve aralarındaki etkileşimleri de gözler önüne serer (Miley ve diğ., 2016). Bu etkileşimlerden yola çıkarak bireyin gelişim sürecinin ve çeşitli durumlara verdiği tepkilerin nasıl olduğu yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında madde bağımlısı/kullanıcısı bir ebeveynle büyüyen çocuğun geçmiş deneyimlerine ilişkin değerlendirmelerde oldukça işlevseldir. Ekolojik sistemler yaklaşımı, hem mikrodan makro düzeye aile gelişimi ve işleyişinin incelenmesine olanak tanıdığından hem de aile yaşamının temellerini, ailelerin işleyişlerini, bireylerin gelişimini ele aldığından, aileyle çalışan tüm meslek profesyonelleri (sosyoloji, sosyal hizmet, eğitim, tıp, hemşirelik) tarafından kullanım potansiyeline sahiptir (Westney, 1993, s. 449).

Bronfenbrenner (1979) insan gelişiminin ekolojisini, büyüyen ve gelişen bir bireyin çevresi ve çevresinde değişen özellikler arasındaki karşılıklı uyumun bilimsel olarak incelenmesi süreci olarak tanımlamıştır. Bu tanım bireyi, içinde bulunduğu çevreyle etkileşime giren ve büyüyen dinamik bir varlık olarak görür. Aynı zamanda çevrenin de bireye uyması gerektiğinden karşılıklı uyum söz konusudur. Burada tanımlanan çevre, tek bir ortamla sınırlı değildir; bu ortamlar arasındaki ara bağlantıları ve dış etkileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (s. 21). Bronfenbrenner (1979) bireyin gelişiminde etkili olan sistemleri mikro, mezo, egzo ve makro olarak kavramsallaştırmıştır. Kuram geliştikçe 1994 yılında krono sistem de bu sistemlere eklenmiştir. Aşağıda bu sistemlere yer verilecektir:

Mikrosistem: Ekolojik sistemler yaklaşımında sistemlerin ilk düzeyi olan mikrosistem gelişen kişinin belirli özelliklere sahip bir ortamda yaşadığı etkinlikler, roller ve kişilerarası ilişkiler düzeni olarak tanımlanmıştır. Mikrosistem, bir birey ya da bir grup tarafından okul ya da ev gibi doğrudan bir ortamda deneyimlenen faaliyetler, sosyal roller ve kişilerarası ilişkiler modeli olarak tanımlar, yani mikrosistem bireyi doğrudan etkileyen kişi ve kurumlardır. Faaliyet, rol ve kişilerarası ilişkiler, mikrosistemin yapı taşlarını oluşturur (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner, 1994; Bronfenbrenner, 2005; Hoffman ve Kruczek, 2011; Paat, 2013; Shelton, 2019).

Mezosistem: Ekolojik sistemler yaklaşımında sistemlerin ikinci düzeyi olan mezosistemler, kendi bağlamlarındaki mikrosistemlerin unsurları arasındaki ilişkileri

veya etkileşimleri ifade eder (Bronfenbrenner, 1994). Mezosistem, gelişmekte olan kişinin aktif olarak katıldığı iki veya daha fazla ortam arasındaki karşılıklı ilişkileri içerir (örneğin, bir çocuk için ev, okul ve mahalle akran grubu arasındaki ilişkiler; bir yetişkin için aile, iş ve sosyal yaşam arasındaki ilişkiler) (Bronfenbrenner, 1979). Mikrosistemler arasındaki bu karşılıklı ilişkiler ne kadar destekleyici ise çocuğun gelişimi de o kadar olumlu olacaktır. Ancak çocuk, ebeveynin madde bağımlılığının/kullanımının olduğu bir aile içindeyse aralarındaki etkileşimin bozulduğu söylenebilir. Bu nedenle madde bağımlısı üyesi bulunan ailelerde mikrosistemlerin ve mezosistemlerin arasındaki ilişkilerin desteklenip bağlarının kuvvetlendirilmesi ailenin bu stres faktörünü atlatmasına ve yeniden uyumu sağlamasında faydalı olacaktır. Bu çocuğun ilerleyen yaşantısında daha sağlıklı bireyler olmasına katkı sunacaktır. Esasında mezosistem, bir mikrosistemler sistemidir. Gelişmekte olan kişi yeni bir ortama girdiğinde oluşur veya genişler (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner, 2005; Shelton, 2019).

Egzosistem: Ekolojik sistemler yaklaşımında sistemlerin üçüncü düzeyi olan egzosistem, bireyin aktif bir role sahip olmadığı çevre ile yakın bağlam arasındaki ilişkilerini tanımlar. Yani bireyin aktif bir katılımcı olmadığı, ancak onu etkileyen ve onun etkilediği ortamlardır. Örneğin küçük bir çocuk için ebeveynin çalışma yeri, büyük kardeşin gittiği sınıfı, ebeveynlerin arkadaş ağı, yerel okul yönetim kurulunun faaliyetleri vb. yer alabilir. (Bronfenbrenner, 1979, Bronfenbrenner, 2005; Shelton, 2019). Bu sistemin madde bağımlılığı hizmetine müracaat edenler üzerinde dolaylı bir etkisi vardır (Conn ve Marks, 2015). Bu etkiler madde bağımlılığına yönelik yasa ve programlara yön veren mevzuatlar olabileceği gibi, işini kaybeden bir ebeveynin, evdeki davranışlarına yansıyan etkileri de olabilir. Bireyler bunlar üzerinde katılım ilkesi gereğince sınırlı bir etki gücüne sahip olsa da bunlardan etkilenmektedir.

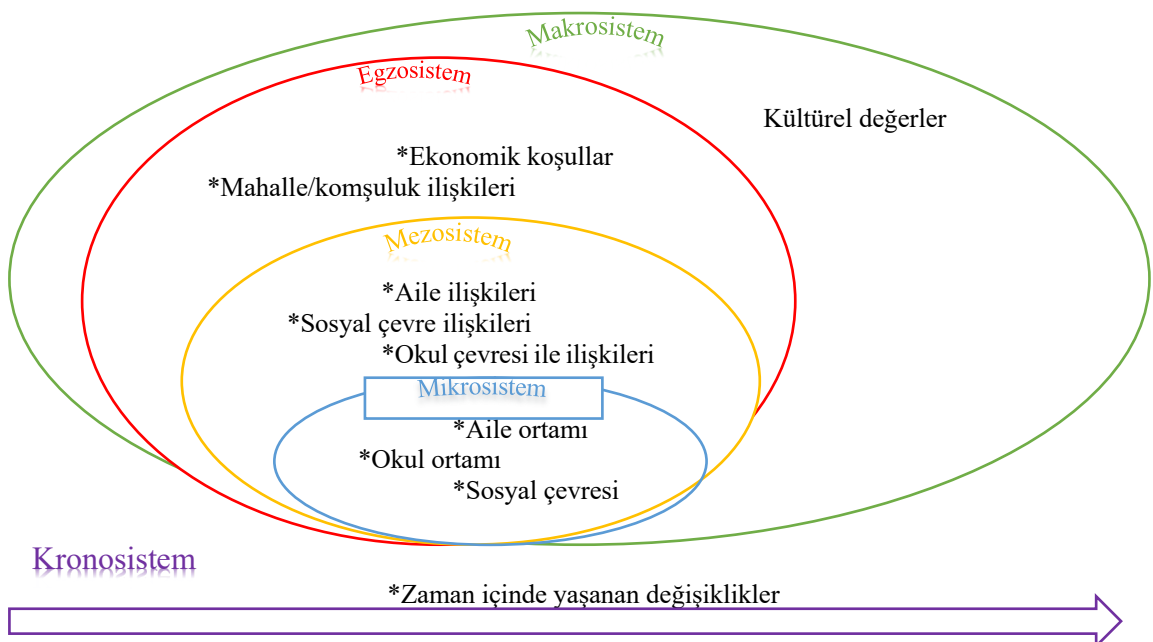
Makrosistem: Ekolojik sistemler yaklaşımında sistemlerin dördüncü düzeyi olan makrosistem, kişinin yaşamında yer alan tüm sistemlerin (mikro, mezo ve egzo) birleşimidir. Toplum normları, hükümet sistemleri, sosyo-politik faktörler, ekonomik faktörler ve kültürel alt sistem normları gibi daha geniş kültürel bağlamlar makrosistemlerin unsurlarıdır. Makrosistem, alt kültür veya bir bütün olarak kültür düzeyinde var olan veya var olabilecek alt düzey sistemlerin (mikro, mezo ve egzo) biçim

ve içeriğindeki tutarlılıkları ifade eder (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner, 1994; Bronfenbrenner, 2005; Shelton, 2019). Madde bağımlılığına dair toplumsal normların makrosistem içinde yer aldığı söylenebilir. Köknel (1998, s. 20)'in de belirttiği gibi bağımlılığın değişik zamanlarda farklı yorumlanmıştır. İlk zamanlar huy, karakter, mizaç, kişilik bozukluğu/çöküntüsü/yozlaşması olarak ele alınan bağımlılık zamanla psikonevroz, psikopati, sosyopati, ruhsal bozukluk, hastalık olarak değerlendirilmiş daha sonraları savunma mekanizması olarak ele alınmış ve sonrasında bir davranış biçimi olarak ele alındığını ifade etmiştir.

Kronosistem: Kronosistem, bireyin yaşam sürecince çevresel olayların ve geçişlerin desenlerini, ayrıca sosyo-tarihsel koşulları ifade eder. Yaşam geçişleri hem normatif hem de normatif olmayan olayları (örneğin göç ve yeniden yerleşim) içerir. Bu sistem, bireyin zaman aralığı boyunca ortaya çıkan tüm önemli kararları veya değişiklikleri içerir. Bu sistemi tanımlayan unsurlar, bir ebeveyni kaybetmenin zamanlaması gibi dışsal veya içsel olabilir (Bronfenbrenner, 1994; Bronfenbrenner ve Ceci, 1994; Bronfenbrenner, 2005; Shelton, 2019).

Aşağıdaki şekilde ebeveyni madde bağımlısı bireyin için ekolojik sistemler yaklaşımına göre içinde bulunduğu ve ilişkide olduğu sistemler gösterilmiştir:

Şekil 1-Ekolojik Sistemler Yaklaşımına Göre Ebeveyni Madde Kullanan Birey

Teater (2015: 34-36) ekosistem perspektifinin temel kavramlarını birey-çevre uyumu, uyarlanmalar, stres, baş etme mekanizmaları, karşılıklı bağımlılık, öz saygı, kendi kendini yönetme, yaşam ortamı, mevki, zorlayıcı güç, sömürücü güç, yaşam döngüsü, bireysel zaman, tarihsel zaman, sosyal zaman olarak sıralamıştır. Zastrow ve Krist-Ashman (2016) ise sosyal çevre, işlemler, enerji, arayüz, uyum sağlama, başa çıkma, karşılıklı bağımlılık olarak sıralamıştır. Ekolojik sistemler yaklaşımının en önemli kavramı çevresi içinde bireydir. Bu kavrama yer verildikten sonra bu çalışma kapsamında yaklaşımın en sık kullanılan kavramlara yer verilecektir.

Çevresi içinde birey; bireyin davranışlarıyla çevresi arasındaki karşılıklı ilişkilerle bağlantılı olarak sosyal, ekonomik, politik, tarihi, dini, kültürel ve ailevi farklı yaşam ve çevresel stres etkenlerini dikkate alır (Kondrat, 2013). Yani hem içsel hem de dışsal faktörlere vurgu yapılmaktadır (Duyan, 2012). Ebeveyni madde kullanan birey bağlamında, bireyin içinde bulunduğu ailesi, sosyal çevresi, okul çevresi, ailenin ekonomik koşulları, içinde bulunulan sosyokültürel özellikleri sayılabilir.

Uyum sağlama (adaptations); insanların kendileri ve çevreleri arasındaki uyumu sürdürmek ya da uyum düzeyini artırmak için kullandığı sürekli, değişim odaklı, bilişsel, duygusal algısal ve davranışsal süreçlerdir (Teater, 2015) yani etraftaki fiziksel koşullara uyum sağlayabilme yetisidir. Kişinin etkin bir biçimde işlev görmeye devam edebilmesi için değişmesi ya da yeni koşullara uyarlanması gerekir (Zastrow ve Krist-Ashman, 2016). Ebeveyni madde kullanan birey için ebeveynin tedavi süreci, ebeveyninin ekonomik koşullarının değişmesi, ailesinin parçalanması gibi durumlar uyum sağlamayı gerektiren durumlar olarak sayılabilir.

Stres; duygusal ya da psikolojik sıkıntılara veya her ikisiyle de karakterize olan ve strese neden olan yaşam olaylarına verilen içsel tepkidir (Teater, 2015). Ebeveyni madde bağımlısı birey için tedavi süreci, ebeveynin iş kaybı, taşınma, ailenin parçalanması gibi durumlar stres kaynağı olabilir.

Baş etme mekanizmaları; strese neden olan yaşam olaylarını idare etmek için düzenlenen, çoğunlukla özgün, özel davranışlardır (Teater, 2015). Uyum sağlama hem olumlu hem de olumsuz yeni bir duruma verilen karşılıklarla ilgili olabilirken başa çıkma insanların karşılaştıkları olumsuz deneyimi ifade eder (Zastrow ve Krist-Ashman, 2016).

Karşılıklı bağımlılık; arkadaşlık ilişkileri, olumlu akrabalık ilişkileri ve destekleyici sosyal ağlara ait olma hissidir (Teater, 2015); yani her insanın diğer kişilerle olan ortak bağlılığıdır. Bir insan diğer insanlar olmaksızın varlığını sürdüremez. İnsanlar karşılıklı bağımlıdır ve hayatta kalmak için birbirlerine ihtiyaç duyarlar (Zastrow ve Krist-Ashman, 2016).

Mevki; birey ya da ailenin toplumun sosyal yapısı içindeki konumlarıdır (Teater, 2015).

Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler yaklaşımı uzun yıllardır farklı disiplinler tarafından kullanılan bir yaklaşımdır. Yaklaşımaya yönelik en temel eleştiri, bireyin gelişimini ele alırken çevrenin rolüne çok fazla vurgu yapması ve bireysel süreçlere daha az önem vermesi olmuştur. Ancak Bronfenbrenner, ekolojik sistemler yaklaşımını yeni öğelerle daha dinamik ve etkileşimli ilişkiler içinde yeniden birleştirmeye çalışmıştır (Koller, Paludo ve Morais, 2019). Nadir (2011), yaptığı araştırmada çocuk suçluluğunda çok sistemli bir yaklaşımın önemini vurgulamış ve bu tür vakaların ele alınmasında ekolojik sistem perspektifinin yararlarını ortaya koymuştur. Benzer biçimde madde bağımlısı/kullanıcısı ebeveynle yetişen çocuklar için de çok sistemli bir yaklaşımın gerekli olduğu söylenebilir.

2.2. MADDE BAĞIMLILIĞI

Uluslararası Hastalıklar ve Sağlık Sorunları Sınıflandırmasının Onuncu Revizyonu (The Tenth Revision of the International Classification of Diseases and Health-ICD-10) bağımlılığı, bir madde veya madde sınıfının kullanımının çok daha yüksek olduğu bir fizyolojik, davranışsal ve bilişsel fenomen kümesi olarak tanımlar. Bağımlılık sendromunun temel tanımlayıcı özelliği, psikoaktif ilaçları (reçete edilmiş olsun veya

olmasın), alkolü veya tütünü kullanma isteğidir. ICD-10'a göre kesin bağımlılık teşhisi konulabilmesi için aşağıdakilerden üç veya daha fazlasının son bir yılda olması gerekir:

- Maddeyi almak için güçlü bir istek veya dürtü;
- Madde kullanma davranışının başlangıcında, sonlandırılmasında veya kullanım dozunun belirlenmesinin denetlenmesinde zorluk yaşama;
- Madde kullanımını azaltıldığında ya da bırakıldığında fizyolojik bırakma sendromu yaşama (bunu gidermek için aynı ya da benzer maddeleri kullanma);
- Tolerans gelişmesi, daha düşük dozlarda ortaya çıkan etkiyi yakalayabilmek için daha yüksek dozda madde kullanımına gereksinim duyulması;
- Maddeyi elde etmek, kullanmak ya da etkilerinin düzeltilmesi için harcanan zamanın başka ilgi ve uğraşlara zaman ayıramayacak şekilde devamlı artması,
- Zarar gördüğüne ilişkin net kanıtlara rağmen madde kullanımına devam etmek (https://www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/).

Amerikan Psikoloji Derneği (American Psychological Association-APA) (2022) bağımlılığı, gelişimi ve bakımı etkileyen biyolojik, psikolojik, sosyal ve çevresel faktörleri içeren kronik bir hastalık olarak tanımlanmıştır. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-V) Tanı Ölçütlerine göre madde ile ilişkili bozukluklar on ayrı madde kümesini kapsar; alkol, kafein, kenevir (kannabis), varsandırılar (hallüsinojenler), uçucular (inhalanlar), opiyatlar, dinginleştirici, uyutucu ve kaygı gidericiler (sedatif, hipnotik ve anksiyolitikler), uyarıcılar (amfetamin türü maddeler, kokain ve diğer uyarıcılar), tütün ve diğer (ya da bilinmeyen) maddeler (s.231).

DSM-V madde ile ilişkili bozukluklar için aşağıdaki durumları saymıştır:

- Çok zaman istenildiğinden daha büyük ve daha uzun süreli kullanım,
- Bırakmayı istemek ve denetim altında tutmak için çabalamak,
- Yarattığı etkilerden kurtulmak için bazı etkinliklere zaman ayırmak,
- Kullanmak için çok büyük bir istek duymak,
- Sorumluluklarını yerine getirememe ile sonuçlanan kullanım,
- Toplumsal ya da kişiler arası sorunlara rağmen kullanımı sürdürme,

- Kullanımdan dolayı etkinliklerin bırakılması ya da azaltılması,
- Yineleyici bir biçimde tehlikeli durumlarda kullanma,
- Bedensel ya da ruhsal sorunlara karşı kullanımını devam etmesi,
- Tolerans geliştirilmesi,
- Yoksunluk geliştirmesi.

Madde kullanımı neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir sorundur. Bağımlılık yapıcı maddelerden tarihte yazılı belgelerde ilk geçen alkoldür (Uzbay, 2009). Perslerin kutsal kitabı olan Zerdüş'te kenevir bitkisinin insana mutluluk ve neşeyi verdiğini, keder ve üzüntüyü dağıttığını yazılmıştır (Tarhan ve Nurmedov 2019; Cenani, 2008). İnkalar, Aztekler, Maya, Sümer, Asur, Babil, Mısır, Roma, Yunan uygarlıkları da keneviri kullanmışlardır (Köknel, 1976). Madde bağımlılığının bir sorun olarak ortaya çıkması 1960'lerden sonra, özellikle ABD'de Vietnam Savaşı sonrasında başlamıştır (Kalyoncu, 2012). Bu tarihlerden sonra bağımlılık yaygınlaşmaya ve bir halk sağlığı sorunu olmaya başlamıştır.

Madde bağımlılığı, kompleks ve çok faktörlü bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımlılık tek bir nedenle açıklanamaz; biyolojik, ruhsal, toplumsal ve çevresel etkenler kişiden kişiye değişiklik gösterir (Köroğlu, 2020; Özcan, 2020). Bu çeşitlilik, madde kullanımının ve bağımlılığın gelişim sürecinin bireysel farklılıklara sahip olmasına yol açar. Önceleri bireyin kişilik bozukluğu, mizacı, karakter özelliği olarak görülen (Köknel, 1998) madde kullanımına bakış zamanla değişmiştir. Madde kullanımının nedeni bazen fiziksel veya ruhsal acıyı hafifletmek, bazen de coşku yaratmak amacıyla gerçekleştirdiklerini belirtmiştir (Kring, Johnson, Davison ve Neale, 2019). Ayrıca madde kullanımıyla ilgili olumlu tutumların da bireylerin madde kullanmaya başlamasında etkili olduğu söylenebilir. Madde kullanımıyla ilgili olumlu tutumlar, bireylerin önce maddeyi denemelerine, sonrasında düzenli ve yoğun kullanımlara geçmelerine ve nihayetinde bağımlılıkla sonuçlanabilecek bir sürece yol açmaktadır (Tarı Cömert, 2022). Madde kullanımının başlamasında bir diğer etmen de sorunlu aile yapıları ve ebeveyn tutumlarıdır. Kürtüncü ve Tunca (2022), aile içi dinamiklerin ve ebeveynlerin yaklaşımlarının, özellikle gençler arasında madde kullanımı eğilimlerini artırabileceğini ifade etmiştir. Ögel (2020b), bağımlılık için risk etmenlerini; ruhsal sorunları ya da bağımlılığı olan ebeveynlerin olduğu ailede büyümek, ebeveyn çocuk arasında bağlanma

ve ilgi eksikliğinin olması, sosyal becerilerin zayıf olması, okul, iş, aile ortamında uyuşturucu kullanımının onaylanması olarak sıralamıştır.

Madde bağımlılığı süreci, bireysel farklılıklar göstermekle birlikte, genellikle döngüsel yapı izler. Kişiler madde kullanımını durdurdıklarında, tolerans ve yoksunluk gibi zorlayıcı durumlarla karşılaşır. Bu aşamalarda başarılı bir şekilde başa çıkamamaları durumunda, tekrar madde kullanımı yani nüks yaşayabilirler. Tolerans, madde kullanımı sonucu azalan etkilerine karşın daha yüksek dozlar alınarak eski etkinin sağlanmaya çalışılması sürecidir (Uzbay, 2015; Uzbay, 2020; Kring, Johnson, Davison ve Neale, 2019). Yoksunluk ise, uzun süreli madde kullanımının azaltılması veya kesilmesi ile ortaya çıkan, genellikle olumsuz davranışsal tepkiler olarak tanımlanır (Uzbay, 2015; Özden, 2019; Kring, Johnson, Davison ve Neale, 2019). Nihayetinde, madde kullanımını bıraktıktan sonra bireyin yeniden madde kullanımına başlaması, nüks olarak adlandırılır ve bu süreç, bağımlılığın devam eden bir mücadele olduğunu gösterir (Ögel ve diğ., 1998). Bağımlılıkla mücadele gibi bağımlılığın başlangıcı da döngüseldir ve bağımlılık döngüsü olarak adlandırılır. Aşağıdaki şekilde Yeşilay'ın hazırlamış olduğu bağımlılık döngüsüne yer verilmiştir.

Şekil 2- Bağımlılık Döngüsü

Görsel <https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/bagimlilik-nedir> adresinden alınmıştır.

Buna göre merak ve korku ya da “belki kullanabilirim” düşüncesiyle başlayan süreç çoğunlukla bağımlılıkla sonlanır. Birey bir kez maddeyi dener ve çeşitli nedenlerle kendisini bağımlılık döngüsünün içinde bulur.

2.3. MADDE BAĞIMLIĞININ ÇOCUK VE AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Aile sosyalleşme sürecinin başladığı ve devam ettirildiği ilk kurumdur. Bu süreçte çocuk aile ortamında gördüğü davranış kalıplarını gözlemleyerek kendisini bir kimlik yaratır. Aile ne kadar olumlu bir rol modelse çocuğun gelişimi de o kadar olumlu olacaktır. Bireyin yetiştiği aile ortamı ve onlarla ilişkisi kişiliğin oluşmasında etkili olduğu gibi ebeveynlerinin davranış kalıpları da çocukların bu davranışları benimsemelerine yol açar (Çiftçi, 1991). Bu nedenle ailelerin çocuklar üzerindeki etkileri önemlidir. Aslında aileler yalnızca çocuklukta değil bireylerin neredeyse tüm yaşamları boyunca onların hayatlarında etkilidir. Doğuştan gelen özelliklerin yanı sıra anne babanın yetiştirme tarzı da çocukların kişiliğinin oluşmasında etkilidir (Öz, 2005). Farklı sınıflandırmalar yapılsa da ailelerin biyolojik, psikolojik, eğitim, toplumsal, kültürel ve ekonomik (Kır, 2011) işlevlerinin olduğu söylenebilir.

Ekolojik sistemler açısından mikrosistem olarak tanımlanan aile, çocuğun hayatında ve gelişiminde doğrudan etkilidir. Madde bağımlılığı aile yapısını derinden etkileyen karmaşık bir sorundur. Gökçearslan Çifci ve Polat Uluocak (2011), madde bağımlısı bir aile üyesine sahip olmanın, aileyi doğrudan ve dolaylı yollardan etkileyen bir dizi sorunla karşı karşıya bıraktığını belirtmektedir. Madde kullanımı, aile için hem acil müdahale gerektiren bir kriz, hem de uzun vadeli bir sağlık sorunu olarak kabul edilebilir. Bu durum, aile içi dinamiklerin ve ilişkilerin bozulmasına neden olabilir.

Yalçın ve Çakmak (2021), ebeveynlerden birinin madde bağımlısı olması durumunda, çocukların da bağımlı olma ihtimalinin önemli ölçüde arttığını ifade etmişlerdir. Bu durum, genetik yatkınlıkların yanı sıra, çocukların madde kullanılan bir çevrede büyümesinin getirdiği sosyal ve psikolojik risklerle de ilişkilendirilebilir. Kahyaoğlu (2019), aile içi risk faktörleri arasında ödüllendirme yetersizliği, iletişim mesajlarının

tutarsız olması ve iletişim becerilerinin zayıf olmasını saymaktadır. Ayrıca, aile içinde madde kullanımı, aile içi çatışmalar ve ebeveynlik stillerinin yanı sıra ailenin tutum ve davranışlarının da risk faktörleri arasında olduğunu belirtir. Ebeveynlerin madde kullanması sonucunda ise aile ortamı kaotikleşir ve çocuk ihmal ve istismarı ihtimali artar (Tarhan ve Nurmedov, 2019).

Kızıltaş (2020), bağımlı ebeveynlerin bulunduğu ailelerde rollerin tutarsız olduğunu ve çocukların davranışlarına yönelik ödül ve ceza sistemlerinin değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, çocukların duygusal tepkilerinin öngörülemez olmasına yol açarak, onların duygusal ve psikolojik istikrarını olumsuz etkiler. Ögel (2002b) ise, bağımlı bir ailede genellikle kural koyucunun ailenin bağımlı üyesi olduğunu vurgular. Sağlıklı bir aile yapısında, hiçbir üye diğerlerinden daha fazla ilgi ve odak noktası olmamalıdır; ancak bağımlı bir ailede, bağımlı birey genellikle tüm dikkati üzerine çeker ve bu durum ailenin diğer üyelerinin ihmal edilmesine neden olabilir. Madde bağımlısı bir aile üyesinin varlığının, aile yapısını ve üyeler arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Aile içi şiddet

Aile içi iletişim, ailenin işleyişi ve bireylerin gelişimi üzerinde belirleyici bir etkidir. Küçükali (2018)'ye göre, sağlıklı iletişim kurabilen aileler, bireylerinin birbirlerini anlamalarını ve desteklemelerini sağlayarak zor zamanlarda birbirlerine daha iyi yardımcı olabilirler. Aile içi etkileşimlerin kalitesi, ailenin toplum içindeki davranışlarını ve çocukların uyum yeteneklerini doğrudan etkileyebilir. Mash ve Wolfe (2010) da ailenin stresle başa çıkma biçimlerinin çocukların psikolojik ve sosyal adaptasyonlarında kritik bir rol oynadığını belirtmektedir.

Madde bağımlılığı gibi sorunlarla mücadele eden ailelerde iletişim genellikle zarar görür. Madde bağımlısı bir aile üyesi, aile içi dinamikleri olumsuz yönde etkileyerek iletişim kalitesini düşürebilir. Gruber ve Taylor (2006), madde bağımlılığı sonrasında aile içi şiddet, çocuk istismarı ve ihmali gibi ciddi aile sorunlarının sıklıkla ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Bu durumlar, aile içi iletişimin bozulmasına ve aile bireyleri arasında güven ve destek mekanizmalarının zayıflamasına neden olabilir. Harkness (2003) ise,

madde kullanımının ailede çocukların tıbbi sorunlar yaşamasına yol açabileceğini bulmuştur. Bu durum, aile içi şiddet ve istismarın çocukların sağlığı üzerinde doğrudan olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Çetinkaya Büyükbodur (2020), çocukluk döneminde aile içi şiddete tanık olmanın, yetişkinlikte evlilik ilişkisinde eşler arası saldırganlığı artırabileceğine işaret etmiştir.

Madde bağımlılığı ve aile içi şiddet çoğu zaman bir arada olmaktadır ve her iki sorun da birbirini tetiklemektedir (Wojda ve diğ, 2017; Sigurvinsdottir, Asgeirsdottir ve Sigfusdottir, (2020). Bu bağlamda, aile içi şiddet ve madde bağımlılığının bir arada ele alınması, tedavi sürecinde aile içi iletişimin iyileştirilmesine yönelik stratejiler geliştirilmesi önemlidir. Madde bağımlılığı tedavisi sürecinde aile ilişkilerinin sağlığı, tedavinin başarısında önemli bir rol oynamaktadır. Ögel ve diğerleri (2022) tarafından yapılan çalışmalar, aile ilişkileri bozuldukça madde kullanımının arttığını, madde kullanımı arttıkça aile ilişkilerinin daha da bozulduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, madde bağımlılığı ile mücadele eden bireyler için bir kısır döngüye yol açabilir. Alkol ve diğer maddelerin kullanımı, aile içindeki iletişimi zayıflatır ve çatışmaları artırır, bu da toplam aile işlevselliğini düşürür. Köroğlu (2018) da aile bireylerinin ve arkadaşlarının madde bağımlılığından kurtulmaya çalışan bireye yardımının büyük olduğunu ifade etmiştir. Aile içi şiddetin önlenmesi ve madde bağımlılığının tedavisi için aile terapisi ve diğer destekleyici müdahaleler, ailelerin sağlıklı iletişim kurma becerilerini geliştirmeye ve aile bireyleri arasındaki ilişkileri güçlendirmeye yardımcı olabilir.

Psikolojik sorunlar

Ebeveynlerin madde kullanımı, çocukların duygusal ve davranışsal gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Özellikle, çocuklarda görülen stres, kaygı bozuklukları, intihar düşüncesi ve girişimi gibi ciddi psikolojik sorunlar bu durumun doğrudan sonuçları olabilir. Madde kullanan ebeveynlerin çocukları, genellikle evdeki istikrarsız ve öngörülemez yaşam koşulları nedeniyle yüksek düzeyde stres yaşarlar. Hoeck ve Van Hal (2012) ile Ólafsdóttir, Orjasniemi ve Hrafnisdóttir (2020) tarafından yapılan çalışmalar, bu çocukların sürekli olarak yüksek stres altında olduklarını ve bu durumun anksiyete ve diğer kaygı bozukluklarını tetiklediğini göstermektedir. Ólafsdóttir'in (2020) araştırması, madde kullanan ebeveynlerin çocuklarında genel anksiyete bozukluğunun prevalansının,

ebeveynleri madde kullanmayan çocuklara göre anlamlı derecede yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Ebeveynlerin madde kullanımı, çocukların ve gençlerin yaşamlarında önemli bir risk faktörü olarak görülmektedir. Groenewald (2018) tarafından yapılan çalışmada, madde kullanan ebeveynlerin çocuklarının, intihar düşüncesi ve girişimi açısından anlamlı bir yüksek risk altında olduğu belirtilmektedir. Bu çocuklar, genellikle duygusal destekten yoksun bırakılmış ve aşırı psikolojik baskı altında hissetmektedirler, bu da özellikle ergenlik döneminde intihar düşüncelerinin artmasına neden olabilmektedir.

Bu etkilerin yanı sıra, madde kullanan ebeveynlerin çocukları aile içindeki şiddet, ihmal ve istismar gibi diğer zararlı koşullara da maruz kalabilirler. Bu durumlar, çocukların psikolojik sağlığını daha da kötüleştiren ve onların sosyal iletişim becerilerini, akademik başarılarını ve genel yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerdir.

Ebeveynleşme

Ebeveynleşme, çocukların ebeveynlerinin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılamak için kendilerinden beklenen rol ve sorumluluklar üstlenmesi olarak tanımlanabilir. Akün (2017)'e göre ebeveynleşmede çocuk ebeveynin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kendi ilgi, rahatlık ve yol gösterilme ihtiyaçlarını feda eder. Ailedeki kronik hastalıklar, ruhsal bozuklukla, boşanma ve ebeveyn madde kullanımı gibi durumlar çocukların ebeveynleşmesine neden olabilir (Shin ve Hecht, 2013). Bu ise çocukların erken yaşta olgunlaşmaya zorlanmaları ve çocukluklarını tam olarak yaşayamamaları anlamına gelir.

Ebeveynlerin madde kullanımı, çocukların üzerinde aşırı sorumluluk yüklenmesine neden olur. Çocuklar, genellikle evdeki diğer kardeşlerine bakmak, ev işlerini yönetmek ve hatta maddi sorumlulukları üstlenmek zorunda kalabilir (Hedges, 2012). Bu durum, çocuğun kendi gelişimini, eğitimini ve sosyal yaşamını ihmal etmesine neden olabilir.

Ebeveyn madde kullanımı durumunda çocukların ebeveynleşme süreci, genellikle daha karmaşık ve zorlayıcı hale gelir. Ebeveyni madde kullanan çocuklar, genellikle anksiyete, depresyon ve düşük benlik saygısı gibi duygusal sorunlar yaşarlar. Bu çocuklar aynı zamanda, bağlanma sorunları ve gelecekteki ilişkilerde güvensizlik gibi sorunlar

yaşayabilir. Hooper, DeCoster, White ve Voltz (2011), ebeveynleşmenin çocuklar için gelecekte psikopatolojiye dönüşebileceğini belirtmişlerdir.

Sosyal çevre

Akran ilişkileri, çocukların sosyalleşme sürecinde bir diğer önemli etkidir. Çocuklar komşuluk ilişkisi çerçevesinde, okulda ya da park gibi oyun alanlarında akranlarıyla etkileşime girerler. Bu etkileşimler sonucunda çocuk, sosyal kuralları ve akranlar arası ilişkilerini düzenlemeyi öğrenilir. Bu süreçte yaşanabilecek akran reddi veya kabulü çocuğun ileriki yaşantısındaki kimliğini geliştirmesinde kritik rol oynamaktadır. Asher ve McDonald (2009), akran ilişkilerinin çocukların sosyal kuralları öğrenme ve grup içi dinamikleri anlama yeteneklerini nasıl geliştirdiğini vurgulamışlardır. Çocuklar, akranlarıyla etkileşim içindeyken sosyal kuralları ve uyumlu davranışları doğal bir şekilde öğrenirler.

Ebeveynlerin madde kullanımı, çocuğun akran ilişkileri üzerinde çeşitli zorluklar yaratabilir. Çocuklar evde artan stres ve belirsizlik nedeniyle sosyal etkileşimlerinde zorluk yaşayabilirler. Madde kullanımı bağlamında ortaya çıkan aile içi sorunlar, çocuğun duygusal olarak istikrarsız olmasına ve akranlarıyla sağlıklı ilişkiler kurma yeteneğinin azalmasına neden olabilir (Bancroft ve diğ., 2004; Hagström ve Forinder, 2019). Ayrıca, akranları tarafından dışlanma da onların sosyal çevrelerden izole olmalarına ve sosyal beceri gelişimlerinin engellenmesine yol açabilir (Houmøller, Bernays, Wilson ve Rhodes, 2011).

Ebeveyni madde kullanan çocuklar, akran reddiyle karşı karşıya kaldıklarında bu durum, onların sosyal kimliklerinin ve benlik saygılarının olumsuz yönde etkilenmesine yol açabilir (McGuire, 2002; Moore, McArthur ve Noble-Carr, 2011). Akran kabulünün eksikliği, çocuğun sosyal becerilerini ve grup içindeki etkileşimlerini olumsuz etkileyerek, onların sosyal çevrelerde kendilerini ifade etme ve katılma yeteneklerini sınırlayabilir. Bu durum, uzun vadede çocuğun genel duygusal ve psikolojik sağlığı üzerinde derin etkiler yaratabilir.

Ebeveyn madde kullanımı, çocuğun akran ilişkileri üzerinde önemli ve çoğu zaman olumsuz etkiler bırakabilir. Ancak, etkili müdahaleler ve destekleyici sosyal çevreler aracılığıyla, bu çocukların sosyal becerilerini ve duygusal zekâlarını geliştirmek mümkündür. Bu tür destekler, çocukların daha sağlıklı sosyal ilişkiler kurmalarına ve olumlu bir sosyal kimlik geliştirmelerine olanak tanır.

Okul yaşantısı

Çocuğun aile ile başlayan sosyalleşme süreci ileriki yaşlarında akrabaları, komşuları ve akranlarıyla devam eder. Çocuğun sosyal çevresi, okulla birlikte akran grupları ve öğretmenlerle kurduğu ilişkiyle daha genişler. Okul, çocuğun sosyal ve akademik gelişimi için kritik bir ortamdır. Çocuklar okul ortamında kendine güven, sorumluluk, benlik kavramı, saygı ve dayanışma gibi temel sosyal ve kişisel değerleri öğrenirler (Çilingir, 2018; Ada, 2018). Bu değerler, çocuğun toplum içinde sağlıklı bir birey olarak gelişmesi için temel taşlar olarak kabul edilir.

Ebeveynlerin madde kullanımı, çocukların okul deneyimleri üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir. Madde kullanan ebeveynlerin çocukları, akranları tarafından dışlanma ve öğretmenlerle sağlıklı ilişkiler kurma konusunda zorluklar yaşayabilir (McLaughlin ve diğ. 2015; Molina, Donovan ve Belendiuk, 2010). Bu durum, çocukların sosyal izolasyona ve akademik performanslarının düşmesine yol açabilir. Kimi zaman akranları tarafından alay konusu olabilirler veya grup dışında kalabilirler. Bu tür sosyal reddetme, çocuğun okuldan soğumasına ve öğrenme sürecinden kopmasına neden olabilir.

Okul aynı zamanda koruyucu bir ortam işlevi görebilir (Corcoran ve Nichols-Casebolt, 2004). Öğretmenlerin ve okul yönetiminin farkındalığı, çocukların desteklenmesi ve uygun müdahale programlarının uygulanması, madde kullanan ebeveynlerin çocukları için büyük bir fark yaratabilir (National Association for Children of Addiction, 2018). Öğretmenler, çocukların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını anlamak için eğitilmiş ve donanımlı olmalıdır. Ayrıca, okulların rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri, bu çocuklar için hayati önem taşıyabilir. Ancak, eğitimciler ve okul yöneticileri bu konuda yeterince bilinçli olmadığında veya yeterli kaynaklara sahip değilse, okul ortamı çocuklar

için bir risk faktörü haline gelebilir. Öğretmenlerin ve akranların olumsuz tutumları, çocuğun eğitim sürecinde daha fazla sorun yaşamasına neden olabilir.

2.4. MADDE BAĞIMLILIĞI VE SOSYAL HİZMET

Madde bağımlılığı, bireysel ve toplumsal düzeyde; mikro, mezo ve makro boyutlarda karmaşık ve çok yönlü bir sorun olarak karşımıza çıkar (Polat, Oğuz, Salihoğlu ve Pak-Güre, 2022). Madde kullanan birey, maddeyi kullandığı dönemde yaşadığı fiziksel ve psikolojik sorunların yanı sıra aile hayatında da bozulmalar yaşar. Maddeyi bulmak ve kullanmak için zamanını, çabasını ve maddi kaynaklarını harcayan birey, ailesine yeterince zaman ayıramaz ve aile içindeki sorumluluklarını yerine getiremez. Kimi zaman da bireyler maddenin etkisinde ya da madde bulmak amacıyla suça karışabilirler. Bu bağlamda, Sevin ve Erbay (2008)'in vurguladığı gibi, bağımlılık, bireyin sosyal işlevselliğini önemli ölçüde bozan ve geniş çapta toplumsal yansımaları olan bir sorundur. Bu nedenle bu sorunu sadece tıbbi bir mesele olarak ele almak yetersiz kalacaktır; psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla da ele alınması gerekmektedir.

Polat, (2014), madde bağımlılığını ele alırken farklı risk ve koruyucu faktörlerle birlikte hem biyolojik hem de psiko-sosyal bir sorun olarak yani biyopsikososyal bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Biyopsikososyal yaklaşım, farklı disiplinlerden uygulayıcılar arasında işbirliğine olanak sağladığından bağımlılık gibi karmaşık ve çok boyutlu sorunları çözmekte avantajlıdır (Amodia, Cano ve Eliason, 2005). 1970'lerde George Engel tarafından geliştirilen bu model, bireyin sağlık sorunlarında yalnızca biyolojik faktörlerin değil, psikolojik durumu ve sosyal çevresinin de önemli olduğunu savunur. Bu model, özellikle kronik hastalıklar, ruhsal sağlık sorunları ve madde bağımlılığı gibi kompleks durumların anlaşılması ve tedavisinde etkili bir çerçeve sunar (Engel, 1977). Biyolojik bileşen bireylerin genetik yapılarını, fizyolojik işleyişlerini ve nörobiyolojik özelliklerini; psikolojik bileşen bireylerin duygusal durumunu, düşünce yapısını, başa çıkma becerilerini; sosyal bileşen de bireyin aile yapısını, sosyal destek ağını, kültürel ve ekonomik faktörlerini ifade eder (Nestler ve diğ., 2002; Suls ve Rothman, 2004; Cohen, 2004). Madde bağımlılığında tedavinin başarısı biyolojik, psikolojik, sosyal ve çevresel yönlerini vurgulayan çok boyutlu tedavi yöntemleriyle

mümkün olur (Raheb, Khaleghi, Moghanibashi-Mansourieh, Farhoudian, Teymouri, 2016). Bağımlılık tedavisinde herkes için uygun tek bir tedaviden söz etmek zordur; Çelik (2019)'in de belirttiği gibi tedavinin kişinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi tedavinin başarıya ulaşma oranını artıracaktır. Ögel (2023), tedavi sürecinin zorlu, uzun çaba gerektiren ve sabır isteyen bir süreç olduğunu ifade etmiştir.

Oral ve Tuncay (2012), “çevresi içinde birey” yaklaşımından yola çıkarak psikiyatrik sosyal hizmet uygulamalarında, sosyal hizmet uzmanının görevlerini değerlendirme yapma, psikiyatristin koyduğu tanı ışığında psikoterapi ve danışmanlık hizmeti verme, müracaatçı odaklı savunuculuk, konsültasyon ve tedavinin sonucunu değerlendirme olarak sıralamışlardır. Sosyal hizmet uzmanlarının madde bağımlılığı tedavisinde de ekip içinde görevleri yukarıda sayılanlarla paraleldir. Şamar ve Buz (2020), madde bağımlılığı tedavisinde arındırma tedavisinden sonra rehabilitasyon sürecinin bütüncül olması gerektiğini belirtmişlerdir. Madde bağımlısı bireyler ve aileleriyle çalışacak sosyal hizmet uzmanlarının bu alan ilişkin kuramsal bilgiye sahip olmaları önemlidir. Mutlu (2015) da sosyal hizmet uzmanlarının genel teoriler, aile sistemi teorileri ve madde bağımlılığına ilişkin bilgi sahibi olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Tuncel, Kaylı ve Yararbas (2023) ise yaptıkları araştırmada bağımlılık alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bağımlı bireylere karşı tutumlarının yüksek düzeyde olmasa da olumsuz bulmuşlardır. Meslek elemanlarının olumsuz tutumları, sunacakları müdahale ve hizmetleri etkileyebileceğini akıllarında tutmaları faydalı olacaktır.

Sosyal hizmet uzmanları tedavi ekibi içinde hem hasta ve ekip arasında hem de ekip ve toplumsal çevre arasında bir köprü görevi görmektedir (Yılmaz, Kalyoncu, Pektaş, Mırsal ve Beyazyürek, 1997). Madde bağımlılığı tedavi ekibi içinde yer alan sosyal hizmet uzmanının görevlerini Polat, (2014) bireye ve ailesine ilişkin değerlendirme, psiko-sosyal müdahale ve tedavi sonrası süreç olarak ele almıştır. İlk aşamada bağımlı birey, ailesi ve sosyal çevresine dair bilgi edinir ve bunu ekiple paylaşır. İkinci aşamada bireyin tedavisine yönelik çalışmaların yanı sıra ailesi ile de çalışmalar yürütür. Tedavi sonrası süreçte ise bireyin sosyal yaşama dönmesine yardımcı olur (Duman, 2001).

Sosyal hizmet uzmanının bağımlılık tedavisindeki görev rol ve sorumluluklarını değerlendirme yapmak, müdahale planı yapmak ve uygulamak, tedavi sonrası süreci

planlamak olarak ele almıştır (Aktürk, 2019; Bozdoğan, 2019). Buna göre sosyal hizmet uzmanı çevresi içinde birey yaklaşımından hareketle birey ve ailesine ilişkin değerlendirmeler yapar; yaptığı değerlendirmeden ve müracaatçının bulunduğu yerden başlayarak, müracaatçının ihtiyaçlarını da göz önünde tutarak bir müdahale planı geliştirir; son olarak da tedavisi tamamlanan müracaatçının tedavi sonrasına ilişkin izleme çalışmalarını yapar.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, konu seçiminin nedenlerine, veri toplama sürecine ve verilerin inşasına, analiz sürecine ve etik konulara ilişkin bilgilere yer verilecektir.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırma ebeveyni madde bağımlısı/kullanan bireylerin çocukluk yaşamlarındaki deneyimlerini ele almaktadır. Araştırmayla bireylerin yaşam deneyimlerine ilişkin bilgiler keşfedilmek amaçlandığından nitel desende tasarlanmıştır. Nitel araştırma yaşanan olguları buldukları çevre içinde incelemeyi, araştırmayı ve anlamayı amaçlayan bir yöntemdir (Böke, 2017, 1. Bölüm, s. 16). Böylece araştırmanın öznelere ile derinlemesine ilişkiler kurulabilir ve araştırılan konunun derinliklerine inilebilir.

Creswell (2016) nitel araştırma yönteminde en sık kullanılan yaklaşımın anlatı, fenomenoloji, kuram oluşturma, etnografya ve durum çalışması olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmada sayılan beş yaklaşımlardan fenomenoloji yaklaşımı kullanılmıştır. Fenomenoloji yaklaşımıyla, birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşamış olduğu deneyimlerin ortak noktaları ele alınır. Daha sonra araştırmacılar, söz konusu fenomenle ilgili bilgi sahibi olan kişilerden verileri toplar ve bu kişilerin yaşadıkları deneyimlerin özünü tanımlamaya çalışır (Creswell, 2016). Bu araştırmada '*madde bağımlısı/kullanmış bir ebeveynle büyümek*' durumunda olan bireylerin çocukluk deneyimlerinden yola çıkılarak bu fenomene ilişkin ortak özellikler tanımlanacak ve onların deneyimlerinden veriler oluşturulacaktır. Araştırmanın modeline ilişkin detaylı bilgiye geçilmeden önce neden bu konunun seçildiğine değinilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Aşağıda araştırmacıyı bu konuyu seçmeye iten nedenlere yer verilmiştir.

3.1.1. Konuyu Belirleme ve Alana Giriş/Araştırmacının Motivasyonu

Araştırmaya ilişkin metodolojiye geçmeden önce düşünömselliğın bir parçası olarak gördüğüm konu belirleme sürecimi ve alana dair yaşadıklarımı paylaşmakla başlamak istiyorum. Fidan (2018) düşünömselliği kişinin farkındalığını kendi üzerine çevirme becerisi olarak tanımlamıştır (McLeod, 2001 ve Lawson, 1985), bu açıdan ben de önce konu ile aramdaki bağı anlatarak metodolojiye geçmek istiyorum.

Doktora tezimde araştırma konusu olarak ‘madde bağımlılığı’ nı seçmemin ilk adımlarının sosyal hizmet uzmanı olarak çalışma hayatına başladığım döneme denk geldiğini söyleyebilirim. 2006 yılında bu alanda³ ilk çalışmalarımı yapmaya başladığımda benim için çok yeni ve mesleki anlamda keşfedilecek çok ‘şey’ in olduğu bir alandı. Ancak madde bağımlılığı alanını keşfettikçe bu konunun pek çok açıdan ele alındığını ve yıllar içerisinde çok önemli araştırmalar yapıldığını gördüm.

2006 yılında Denetimli Serbestlik Müdürlüğü’nde ilk çalışmaya başladığımda buradan hizmet alan bireylerin çoğunluğunu madde bağımlısı/kullanıcısı kişiler oluşturuyordu. Ben de bir sosyal hizmet uzmanı olarak madde bağımlısı/kullanıcısı kişilerle bireysel görüşmeler çerçevesinde onların uyuşturucu madde kullanımının zararlarına yönelik farkındalık kazanmalarına yardımcı oluyordum. Benim madde bağımlılığı alanıyla ilk tanışmam bu şekilde gerçekleşmişti. 2006 yılından 2015 yılına kadar Denetimli Serbestlik Müdürlüğü bünyesinde madde bağımlısı/kullanıcısı kişilerle hem bireysel hem de grup çalışması kapsamında rehberlik hizmetlerini yürüttüm. Dolayısıyla madde bağımlısı/kullanan kişilere, bu kişilerin nasıl madde kullanımına başladığına, bu süreçte yaşadıkları sorunlara, başarısız bırakma girişimlerine ... ve daha pek çok anlatılarına şahit oldum. Hem bireysel hem de grup çalışmaları sonucunda edindiğim izlenimlerden birisi,

³ Madde bağımlılığı alanında ilk çalışma deneyimim o dönemki ismiyle “Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezi Müdürlükleri”nde olmuştur. Bu kuruma sosyal çalışmacı kadrosuyla atanmamla birlikte alanla da tanışmış oldum. O dönem kurumdaki müracaatçı grubunun ve onlara yönelik uygulamaların büyük çoğunluğunu tedavi ve denetimli serbestlik hizmetleri oluşturmaktaydı. Kurumun şu anki müracaatçı grubu çeşitlilik gösterse de benim çalıştığım dönemde en büyük müracaatçı grubu madde bağımlısı ya da madde kullanıcısı kişilerden oluşmaktaydı.

kişilerin madde kullanmaya başlamadan önce madde kullanan birinden etkilendikleriydi. Madde bağımlısı/kullanan kişilerin çoğu sosyal çevresinden görerek madde kullanmaya başlıyordu; bu kişi arkadaşları, akrabaları olabildiği gibi bazı vakalarda ebeveynleri olabiliyordu. Bu aslında pek çok araştırmada ortaya konulmuş bir veriydi hatta ‘ebeveyn madde kullanımı’ çocukların madde kullanımına başlamasında en önemli riskler arasında sayılıyor. Burada benim için dikkat çekici kısım bu kişilerin çocukluklarında çeşitli sorunlarla baş etmek zorunda kalmalarıydı. Ebeveyn madde bağımlılığının/kullanımının çocuklar üzerine etkisini araştırdığımda bu alanda literatürde bir boşluk olduğunu gördüm. Böylece bu araştırmanın ilk tohumlarını ta o zamanlar attım diyebilirim. Ebeveyn madde bağımlılığının/kullanımının çocuklar üzerine etkisine dair araştırmalarımı derinleştirdikçe başka ülkelerde farklı kurumların ve uygulamaların olduğunu ancak ülkemizde bu sorun alanına yönelik işlerliği bulunan bir hizmet modelinin olmadığını gözlemledim. Sonuç olarak hem geçmiş çalışma deneyiminin hem de literatürdeki boşluğun beni bu alanda araştırma yapmaya teşvik ettiğini söyleyebilirim.

3.1.2. Nitel Araştırma

Creswell (2014), araştırmacıların bir çalışmayı planlarken kendi felsefi dünya görüşleri ile ilgili varsayımlarını, bu dünya görüşüyle ilgili araştırma desenini ve benimsedikleri yaklaşımı uygulamaya dönüştürecek özel yöntem ve işlem basamaklarını düşünmeleri gerektiğini söylemiştir. Patton (2018), araştırma yöntemlerini tasarlarken hiçbir katı kuralın olmadığına, bunun bir reçetesinin veya formülünün bulunmadığına dikkat çekmiştir. Bu sürecin araştırmacıyı pragmatik olmaya ittiğini ve yöntemler arasında güçlü ve zayıf yönler hakkında düşündürmeye yönelttiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte araştırma yöntemini belirlerken araştırmanın amaç ve hedefleri doğrultusunda bağlama bağlı olarak belirlendiğini de vurgulamıştır. Ben de tüm bunları bir arada düşündüğümde bu araştırma için en doğru yöntemin nitel araştırma olduğuna karar verdim. Çünkü Creswell (2016)’in de ifade ettiği gibi nitel araştırma bireylerin ya da grupların bir sosyal soruna atfettikleri anlamlara değinen ve araştırma problemlerini yorumlayıcı çerçeve ile ele alan bir araştırma yöntemidir. Ebeveyni madde bağımlısı/kullanan bir bireyin çocukluk deneyimlerini araştırırken onların deneyimlerinin neler olduğu, bu deneyimlere

nasıl bir anlam yükledikleri ve benim bu anlamları yorumlamayı düşünmem beni nitel araştırmaya yöneltti.

Yıldırım ve Şimşek (2013) nitel araştırma desenlerini, araştırmanın yaklaşımı belirleyen bir strateji ve araştırmanın amacına uygun bir biçimde yapılandırılması için araştırmacıya rehberlik eden bir çerçeve olarak tanımlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımlarını ise kültür analizi (etnografya), olgubilim (fenomenoloji), kuram oluşturma, durum çalışması ve eylem araştırması olarak sınıflandırmışlardır. Bu araştırmada sayılan bu yaklaşımlardan fenomenoloji yaklaşımı kullanılmıştır. Bal (2016; s. 31)'a göre fenomenoloji insanların bilinçleri, algı ve deneyimlerine-onların kendi dünyalarına nasıl algıladıklarına odaklanır. Anlam, gündelik deneyimler dünyasında yani onu anlamaya ve kavramaya çalışan farklı bireylerin deneyimlerinden ortaya çıkar ve dil, sürecin temel unsurudur. Dil sayesinde etrafımızdaki diğer kişilerin ihtiyaç ve taleplerini anlayabiliriz. Bal (2016)'ın fenomenoloji için saydığı tüm bu özellikler bu araştırma kapsamında yerini bulmaktadır. Madde bağımlısı/kullanan bir ebeveynle büyüyen kişilerin dünyalarını anlama çabası bu araştırmanın en temel amacını oluşturmaktadır. Bu kişilerin dünyalarını anlamak için onların gündelik deneyimlerinden yola çıkılmıştır. En nihayetinde onların söylemlerinden, yani kullandıkları sözcüklerden yola çıkılarak anlam dünyaları keşfedilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle hem nitel araştırma hem de fenomenoloji yaklaşımının bu araştırmanın amacına birebir hizmet ettiğini söyleyebilirim.

3.1.3. Düşünümsellik

Düşünümsellik, araştırmacı ve araştırmanın hedefleri arasındaki ilişkiyi keşfederek, araştırmacının kendisini eleştirel olarak değerlendirmesi, araştırmadaki rolünü anlaması ve bütün bunların araştırmaya olası etkileri konusunda farkında olma çabasıdır (Kaçar-Tunç, 2020). Bu çerçevede, araştırma üzerine düşündüğümde benim için araştırmanın en zor kısmı öznelere ulaşmaktı diyebilirim. Gerçekten özne bulmak için çok geniş bir çevreyi zorladım, farklı kurumlardan resmi izin alarak araştırma kriterlerine uygun öznelere ulaşmaya çalıştım. Çünkü ebeveyni madde bağımlısı/kullanan çocuklara yönelik doğrudan hizmet veren resmi bir kurum bulamamıştım. Alanı biraz daha incelediğimde

Adsız Alkolikler⁴ (AA) ve Adsız Narkotik⁵ (NA) grupları ile benzer prensiplerle çalışan Al-Anon ve Nar-Anon gruplarının olduğunu gördüm. Hem Al-Anon⁶ hem de Nar-Anon⁷ gruplarının, yakınları bağımlı olanlara yönelik hizmet veren kendi kendine yardım grupları olduğunu keşfettim. Web adresleri üzerinden Nar-Anon gruplarına ulaştım ancak buradan da araştırmamın kriterlerini karşılayan öznelere ulaşamadım. Ben de araştırma verilerimi AMATEM Polikliniği'ne tedavi amacıyla gelen ebeveynler üzerinden toplamaya karar verdim. Buraya gelen kişilere 18 yaşından büyük çocuklarının olup olmadığını ve onlara ulaşıp ulaşamayacağını sordum. Ebeveynlerinin onay vermesinden sonra bu kişilerin kendilerine ulaşarak araştırmanın amacını ve ne yapmak istediğimi anlatıp araştırmaya katılmak isteyip istemediklerini sordum. Araştırmaya katılmaya gönüllü olanlardan araştırmanın verileri toplamaya başladım. Benim için araştırmanın en zor olan kısmı bu kısmıydı. Çünkü önce ebeveynlere ulaşmam, ebeveynlerden 18 yaş üstü çocuklara ulaşmam ve bundan sonra da araştırmaya katılmaya gönüllü olanları bulmam gerekiyordu.

Araştırma esnasında yaşadığım bir diğer zorluğu da babasını kaybetmiş öznelerle yaptığım görüşmelerde yaşadım. Veri toplama esnasında benim de benzer bir deneyimi yaşamış olmam bir yandan onları anlamama yardımcı olurken bir yandan da görüşmeler esnasında beni zorladı. Bu görüşmelerin duygusal yükünün hem benim hem de özneler için yoğun olduğunu söyleyebilirim.

Yaptığım görüşmelerde fark ettiğim bir diğer durum da geçmiş çalışma deneyimlerim görüşmelere yansımasydı. Bu deneyim bana zaman zaman avantajlı zaman zaman da dezavantajlı olduğumu hissettirdi. Çünkü uzun yıllar madde bağımlısı/kullanıcısı kişilerle yüz yüze bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları yaptım. Bu aslında bir yandan onların içinde bulunduğu/bulunabileceği durumlara dair bana bir tahmin imkânı sağladı. Ancak

⁴ Alkol bağımlılığı olan bireylerin hizmet aldığı kendi kendine yardım grupları.

⁵ Madde bağımlılığı olan bireylerin hizmet aldığı kendi kendine yardım grupları.

⁶ Yakınları alkol kullanan bireylerin hizmet aldığı kendi kendine yardım grupları.

⁷ Yakınları madde kullanan bireylerin hizmet aldığı kendi kendine yardım grupları.

bazı soru sorma alışkanlıklarımın da görüşmelerde açığa çıkabileceğini her zaman aklımda tuttum.

3.2. VERİLERİN TOPLANMASI VE İNŞASI

Bazı yazarlar nitel araştırmada veri oluşturma tekniklerini derinlemesine görüşme, odak grup görüşmeleri ve katılımlı gözlem olarak sınıflandırırken (Kümbetoğlu, 2015; Bal, 2016; Demir, 2017, 8. Bölüm) bazı yazarlar da bu tekniklere doküman incelemesi ve mecazlar yoluyla nitel veri toplama yöntemlerini eklemiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Creswell, 2014). Ben bu araştırmada veri toplarken derinlemesine görüşme ve gözlem tekniklerinden faydalandım, ayrıca görüşmede aldığım bazı notları da verileri deşifre ederken kullandım.

Hall ve Hall (1996), derinlemesine görüşmeleri, bilgi veren kişinin görüşlerinin daha kapsamlı bir şekilde ifade edilmesini sağlayan veriler olarak ifade etmektedir. Seidman (2006) benzer biçimde bireylerin hayatlarını yansıtan deneyimlerin anlaşılması için güçlü bir yol olarak tanımlamıştır. Derinlemesine görüşmeler açık uçlu sorularla başlar. Sorulan sorulara ilişkin yanıtlar dinlenir, kaydedilir ve verilen yanıtlara ilişkin yeni soruların sorulması ile süreç devam eder (Kümbetoğlu, 2015). Böylece araştırmacı, konunun derinine iner ve araştırmanın öznesine ve onun anlam dünyasına ilişkin geniş bir bilgi havuzuna sahip olur. Rossman ve Rallis (2017)'in belirttiği gibi araştırmanın özneliyle birlikte 'anlamı inşa etme' amacıyla derinlemesine görüşmelerden faydalandım. Verileri toplarken en temel amacım araştırmanın özneli ile ilgili (madde bağımlısı/kullanan bir ebeveynle büyüme sürecindeki çocukluk yaşantılarına ilişkin) olabildiğince bilgiye erişerek onların anlam dünyalarını keşfetmekti, bunu da en iyi derinlemesine görüşmeler yoluyla elde edebileceğimi düşündüm. Derinlemesine görüşmeleri yaparken çalışmanın verilerini organize bir şekilde toplamama yardımcı olacağını ve veri kaybını en aza indirmeme yardımcı olacağını düşündüğüm, görüşmelerde bana rehberlik edebilecek bir '*yarı yapılandırılmış görüşme formu*' hazırladım (EK-1). Görüşme formunu hazırlarken çalışmanın kuramsal temeli de olan ekolojik sistemler yaklaşımını kullandım. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan öznel için '*aydınlatılmış onam formu*' hazırladım (EK-2) ve onaylarını alarak araştırmaya dahil ettim.

Rossmann ve Rallis (2017) derinlemesine görüşmelerin, insanların dünyalarını nasıl gördüklerine ilişkin veriler elde etmede etkili olduğu kadar sınırlılıkları olduğunu da vurgulamıştır. Görüşme yapılanların her şeyi paylaşma konusunda isteksiz veya rahatsız olabilecekleri ya da duymak istenilen şeyi söyleyebilecekleri konusuna dikkat çekerler. Ben de görüşmelerim esnasında iki öznenin (bir görüşme 35 dakika bir diğeri ise 32 dakika sürdü) kendilerini tam olarak açmadıklarını ya da açmak istemediklerini fark ettim.

Hazırladığım yarı yapılandırılmış görüşme formunu temelde iki bölümden oluşacak şekilde tasarladım: İlk bölümde öznelerin demografik bilgilerini elde etmeye yarayan sorulara yer verdim. İkinci bölümde ebeveyn madde bağımlılığına/kullanımına ve bunların etkilerine ilişkin bilgilere odaklandım. Hazırladığım soruları ekolojik sistemler yaklaşımının temelinde bulunan mikrosistem, mezosistem, egzosistem, makrosistem ve kronosisteme ilişkin bilgileri almama olanak sağlayacak biçimde düzenledim. Yaklaşımın en önemli kavramlarından birisi olan '*çevresi içinde birey*'i aklımda tutarak ebeveyn madde bağımlılığının/kullanımının çocukluk yaşantısına ilişkin etkileriyle aile yaşantısındaki etkilerine yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer verdim. Ekolojik sistemler yaklaşımının bir diğer kavramları olan aile stres faktörleri, uyum ve sosyal mevki gibi soruları da yarı yapılandırılmış görüşme formuna ekledim.

Derinlemesine görüşmelere Nisan 2023 tarihinde başladım ve Haziran 2023 tarihinde görüşmeleri sonlandırdım. Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Semt Polikliniği'nden resmi izin aldıktan sonra poliklinik sorumlusu ile birlikte araştırma kriterlerine uyan bireyleri belirledim ve görüşme randevularını oluşturmaya başladım. Yaptığım görüşmelerin bazıları hastane ortamında bazıları çevrimiçi olarak bazıları ise araştırma özneleri ile ortaklaşa karar verdiğimiz bir mekânda gerçekleşti. Yaptığım görüşmelerin bazılarında öznelerin durumunu göz önünde bulundurarak iki (bir görüşmede üç) farklı zamanda bir araya geldim ve görüşmeleri tamamladım. Araştırma kriterlerine uyan ve araştırmaya katılmaya gönüllü toplam 16 özne (9 kadın 7 erkek) ile görüşmelerimi gerçekleştirdim. Görüşmelerin en uzununu 2 saat 15 dakikada en kısıasını 32 dakikada tamamladım.

Yaptığım görüşmeleri ses kayıt cihazı aracılığı ile kayıt altına aldım, böylece hem veri kaybını en aza indirgemeyi amaçladım hem de görüşmeye odaklanabildim. Görüşmeler sırasında yarı yapılandırılmış görüşme formum da her zaman yanımdaydı. Ayrıca öznelerin görüşmedeki jest ve mimiklerini, bazı anlardaki duygusal değişikliklerini bir not defteri aracılığıyla kayda geçirdim ve bu notları görüşmelerin deşifreleri esnasında kullandım. Bu notlar verileri analiz ederken görüşmeleri hatırlamama çok yardımcı oldu.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile derinlemesine görüşmelerimi tamamladıktan sonra verilerin metne dönüştürmesine başladım. Bu aşamada kaydettiğim sesli notları, görüşme esnasında aldığım saha notlarını ve yaptığım gözlemleri bir araya getirerek araştırmanın ham verilerini oluşturdum. Oluşturduğum ham verileri birkaç defa okuduktan sonra analiz aşamasına geçtim. Analiz aşamasında izlediğim sürece geçmeden önce araştırma öznelerini seçme sürecine ve öznelere ilişkin tanıtıcı bilgilere yer vereceğim.

3.2.1. Öznelerin Seçilmesi

Araştırmanın özneleri seçilirken, araştırmanın temel amacına uygun bireylere ulaşmak hedeflenmiştir. Araştırmanın öznelerinin belli özelliklerine göre araştırmacının kendi kararına göre seçilmesi (Böke, 2017, 4. Bölüm) örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme ifade eder. Bu araştırmanın temel amacı ebeveynlerinden biri veya ikisi birden madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin çocuklukta yaşam deneyimlerini keşfetmektir, bu nedenle amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Balcı (2021)'ya göre araştırmacı kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amaçları ile uyumlu olarak belli kriterler belirler ve buna göre araştırmanın öznelerini seçer. Araştırmanın öznelerini seçilirken dahil edilme ve dışarlama kriterlerini belirlemesindeki amaç, Patton (2018)'un da belirttiği gibi araştırmanın temel amacına ulaşmada önemli bulunan durumlar hakkında pek çok şey öğrenebilecek bireylerin araştırma öznesi olmalarıdır. Bu araştırmada öznelerin seçilmesinden kullanılan en temel kriter ebeveynlerinden biri veya ikisi birden madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireyler olmuştur. Öznelerin seçiminde dikkat edilen bir başka kriter, bilişsel yeterliğe ve araştırmaya katılma motivasyonuna sahip olan 18 yaş üstü bireyler olmalarıdır. 18 yaşından büyük bireyler seçilerek öznelerin

çocukluk yaşamlarına ilişkin deneyimlerini aktarabilecek bilişsel ve psikolojik gelişime sahip olmaları hedeflenmiştir.

Araştırma özneleri seçilirken ebeveynlerden birinin ya da her ikisinin madde bağımlısı/kullanıcısı olması bakımından bir sınırlandırma yapılmamıştır. Öznelerin kendilerinin madde kullanımlarının olup olmaması açısından da bir sınırlandırma yapılmamıştır. Çünkü madde bağımlısı/kullanan bireylerin çocuklarının bazılarında madde kullanımı gözlemlenirken bazılarında madde kullanımına rastlanmamaktadır.

Araştırma özneleri seçilirken ebeveyni yalnızca alkol kullanan özneler çalışmaya dahil edilmemiştir. Bunun nedeni ise alkolün yasal bir madde olması, erişiminin ve kullanımının uyuşturucu maddeye göre daha kolay olması, sosyal açıdan kabul gören bir madde olmasıdır.

Buradan hareketle araştırmanın özneleri; ebeveynleri Nisan 2023-Haziran 2023 tarihleri arasında Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Semt Polikliniği'nden hizmet alan, ebeveynlerinden biri veya ikisi birden madde bağımlısı/kullanıcısı olan, bilişsel yeterliğe ve araştırmaya katılma motivasyonuna sahip 18 yaşından büyük olma özelliklerine sahip bireylerdir.

Creswell (2014), araştırmalarda örneklem büyüklüğünün araştırma desenine göre seçilmesi gerektiğini (örneğin fenomenoloji için 3-10; kuram oluşturma için 20-30, etnografya için tek bir grup, durum çalışması için 4-5 durum) mantıklı bulsa da bunun kesin bir cevabının olmadığını, verilerin doygunluğa ulaştığında da örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu ifade etmiştir. Verilerin doygunluğunu, araştırma verilerin toplanması sırasında yeni bakış veya özelliklerin ortaya çıkmaması olarak tanımlamıştır. Bu araştırmanın verilerinin 16. görüşmenin sonunda doygunluğa ulaştığı kanaati oluşmuştur.

3.2.2. Özneleri Tanıtıcı Bilgiler

Araştırmanın özneleri 16 kişiden (9 kadın 7 erkek) oluşmaktadır. 13 öznenin madde bağımlısı/kullanan ebeveyni babasıdır. Öznelerden ikisinin her iki ebeveyninde madde

bağımlılığı/kullanım problemi bulunmaktadır. Yalnızca bir öznenin madde bağımlısı/kullanan ebeveyni annesidir. Aşağıda öznelere ilişkin bilgilere yer verilmiştir:

Özne 1: 23 yaşında, lise mezunu, bekar, erkek, kuaför (erkek) olarak asgari ücretli çalışıyor. Çocukken anne ve babası resmen boşanmışlar, kısa bir süre sonra annesi vefat etmiş şu an babası ile birlikte yaşıyorlar. Her iki ebeveynde de madde kullanımı var. Annesinde alkol bağımlılığı babasında alkol ve çoklu madde kullanımı var. Kendisinin de geçmişte madde kullanımı olmuş, dönem dönem tekrarlamış, şu an madde kullanmadığını ifade ediyor. Görüşme 2 saat 15 dakika (en uzun görüşme, üç farklı zamanda yapılmıştır) sürmüştür.

Özne 2: 19 yaşında, lise mezunu (öğrenci), bekar, kadın, kuaför (kadın) olarak asgari ücretli çalışıyor. Çocukken anne ve babası resmen boşanmışlar, annesi başka bir evlilik yapmış, şu an annesi ile birlikte yaşıyorlar. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 2 saat 5 dakika (iki farklı zamanda yapılmıştır) sürmüştür.

Özne 3: 24 yaşında, ortaokul mezunu, bekar, erkek, iş makinası kullanıyor asgari ücretten biraz fazla kazandığını belirtiyor. Çocukken anne ve babası resmen boşanmışlar, annesi başka bir evlilik yapmış, şu an anne ve babasından ayrı yaşıyor. Kendisinin de geçmişte madde kullanımı olmuş, dönem dönem tekrarlamış, şu an madde kullanmadığını ifade ediyor. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 1 saat 43 dakika (iki farklı zamanda yapılmıştır) sürmüştür.

Özne 4: 33 yaşında, lise mezunu, bekar, erkek, özel sektörde asgari ücretli olarak çalışıyor. Çocukken anne ve babası resmen boşanmışlar, annesi ile birlikte yaşıyor. Kendisinin de geçmişte madde kullanımı olmuş, dönem dönem tekrarlamış. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 1 saat 1 dakika sürmüştür.

Özne 5: 25 yaşında, ortaokul mezunu, bekar, kadın, çalışmıyor. Çocukken anne ve babası resmen boşanmışlar, annesi ile birlikte yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası

(görüşme yapıldığı zaman 10 ay önce vefat ettiğini söyledi); alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 1 saat 35 dakika (iki farklı zamanda yapılmıştır) sürmüştür.

Özne 6: 18 yaşında, lise mezunu, bekar, erkek, çalışmıyor. Anne ve babası birlikte yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni annesi; ilaçları kötüye kullanımı var. Görüşme 35 dakika sürmüştür.

Özne 7: 19 yaşında, lise mezunu, bekar, kadın, çalışmıyor. Anne ve babası birlikte yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 46 dakika sürmüştür.

Özne 8: 23 yaşında, ortaokul mezunu, bekar, erkek, özel sektörde asgari ücretli olarak çalışıyor. Anne ve babası birlikte yaşıyor, zaman zaman ayrı da yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 32 dakika (en kısa görüşme) sürmüştür.

Özne 9: 24 yaşında, lise mezunu, bekar, erkek, özel sektörde asgari ücretten biraz fazla kazandığını belirtiyor. Çocukken anne ve babası resmen boşanmışlar, annesi ile birlikte yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 56 dakika sürmüştür.

Özne 10: 25 yaşında, lise mezunu, bekar, erkek, özel sektörde asgari ücretten biraz fazla kazandığını belirtiyor. Çocukken anne ve babası resmen boşanmışlar, babası (tekrar evlenmiş) ile birlikte yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 47 dakika sürmüştür.

Özne 11: 24 yaşında, üniversite (önlisans) mezunu, bekar, kadın, çalışmıyor. Anne ve babası birlikte yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 46 dakika sürmüştür.

Özne 12: 25 yaşında, üniversite (lisans) mezunu, bekar, kadın, çalışmıyor. Çocukken anne ve babası resmen boşanmışlar, annesi ile birlikte yaşıyor. Her iki ebeveyne de madde kullanıyor; ikisinde de alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 40 dakika sürmüştür.

Özne 13: 30 yaşında, üniversite (lisans) mezunu, bekar, kadın, mesleğini belirtmek istemiyor, iyi bir ücretle çalıştığını ifade ediyor. Anne ve babasından ayrı yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 44 dakika sürmüştür.

Özne 14: 25 yaşında, üniversite (lisans) mezunu, bekar, kadın, çalışmıyor. Çocukken anne ve babası ayrılmışlar ancak tekrar birleşmişler, şu an hep birlikte yaşıyorlar. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 1 saat 12 dakika sürmüştür.

Özne 15: 23 yaşında, lise mezunu, evli, kadın, çalışmıyor. Eşi ile birlikte yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası; alkol ve çoklu madde kullanımı var (ayrıca kumar bağımlılığı olduğunu da belirtiyor). Görüşme 37 dakika sürmüştür.

Özne 16: 26 yaşında, lise mezunu, evli, kadın, asgari ücretli olarak çalışıyor. Eşi ve çocukları ile birlikte yaşıyor. Madde kullanan ebeveyni babası (vefat etmiş); alkol ve çoklu madde kullanımı var. Görüşme 42 dakika sürmüştür.

Aşağıda araştırmanın öznelerine ilişkin özet bilgilere yer verilmiştir:

Şekil 3-Özneleri Tanıtıcı Özet Bilgiler

	Özne	Yaş	Eğitim	Meslek	Kullanan ebeveyn	Kendi kullanım durumu	Görüşme Süreleri
1	Özne 1	23	Ortaokul	Kuaför	Her iki ebeveyni	Var	2 saat 15 dakika
2	Özne 2	19	Lise	Kuaför	Babası	Yok	2 saat 5 dakika
3	Özne 3	24	Ortaokul	İş makinası kullanıyor	Babası	Var	1 saat 43 dakika
4	Özne 4	33	Lise	Özel sektör	Babası	Var	1 saat 1 dakika
5	Özne 5	25	Lise	---	Babası	Yok	1 saat 35 dakika
6	Özne 6	18	Lise	---	Annesi	Yok	35 dakika
7	Özne 7	19	Lise	---	Babası	Yok	46 dakika

8	Özne 8	23	Ortaokul	Özel sektör	Babası	Yok	32 dakika
9	Özne 9	24	Lise	Özel sektör	Babası	Yok	56 dakika
10	Özne 10	25	Lise	Özel sektör	Babası	Yok	47 dakika
11	Özne 11	24	Üniversite	Çalışmıyor	Babası	Yok	46 dakika
12	Özne 12	25	Üniversite	Çalışmıyor	Her iki ebeveyni	Yok	40 dakika
13	Özne 13	30	Üniversite	Belirtmek istemiyor	Babası	Yok	44 dakika
14	Özne 14	25	Üniversite	Çalışmıyor	Babası	Yok	1 saat 12 dakika
15	Özne 15	23	Lise	Çalışmıyor	Babası	Yok	37 dakika
16	Özne 16	26	Lise	Özel sektör	Babası	Yok	42 dakika

3.3. ANALİZ SÜRECİ

Araştırmanın analiz sürecine ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerle yaptığım görüşmeler ve bu görüşmelerin deşifrelerini yaparak başladım. Görüşme deşifresinin oldukça uzun ve zaman alıcı olduğunu bilmeme rağmen yaptığım ses kayıtlarının metin haline dönüştürme işlemi kendim yapmayı tercih ettim. Böylece ses kayıtlarını birden fazla kez dinleme imkânı bulmuş oldum. Ayrıca bu süreçte ses dosyalarını dinlerken her bir görüşmeyi yeniden düşünme ve analize geçmeden önce zihnimde ‘ön-analiz’e tabi tutma şansı buldum. Görüşmeleri elimden geldiğince görüşmeyi bitirdiğim günün akşamına deşifre etmeye çalıştım, böylece veri kaybını en aza indirmeyi amaçladım. Görüşme sırasında kişilerin jestlerini, mimiklerini, ses tonundaki ve duygu durumlarındaki değişimleri elimden geldiğince not etmeye çalıştım. Görüşmelerin deşifreleri sırasında bu notları da metinlere ekledim. Görüşmelerin deşifrelerini bitirdiğimde görüşmeye dair pek çok şeyi metinleri okuyarak tekrar hatırlayabildim.

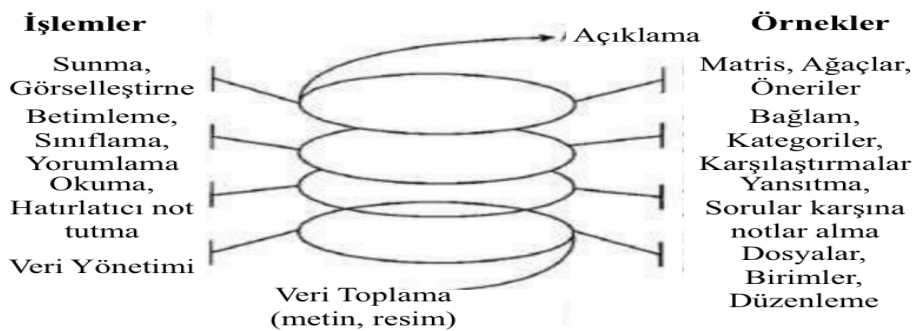
Yaptığım görüşmeler 135 dakika ile 32 dakika arasında değişen sürelerde (toplam 1016 dakika) tamamlandı. Görüşme süresinin ortalaması her bir özne için 1 saat 3 dakika oldu.

Görüşmelerin deşifrelerini yaparken 10 dakikalık ses dosyasının metne aktarımı yaklaşık 1 saatimi aldı. Bu aktarım uzunca bir zamanımı almasına rağmen ‘ön-analiz’ sürecinde işime çok yaradı.

Araştırmanın analiz aşamasında nitel verileri analiz etmeye yardımcı farklı programlar arasından MAXQDA Analytics Pro 2020’yi kullandım. Bu programı seçme nedenim hem daha önceden kullanmış olmam hem de programın tam sürümüne sahip olmamdı. Araştırmanın ham verilerini elde ettikten sonra bu programa yükledim ve metinleri okuyarak analiz sürecine başladım.

Creswell (2016) analiz sürecinin; verilerin organizasyonunu, veri tabanının ön okumasının yapılmasını, temaları kodlamayı ve organize etmeyi, veri sunumunu ve verileri yorumlamayı içerdiğini ifade etmiştir. ‘Veri analiz sarmalı’ olarak ifade ettiği bu süreçte, birbiriyle bağlantılı ve genellikle eşzamanlı adımlar atılmaktadır. Süreç, sabit doğrusal bir yaklaşım kullanmak yerine analitik olarak sarmal şeklinde devam etmektedir. Aşağıdaki şekilde Creswell (2016, s. 183)’in veri analiz sarmalı sunulmuştur:

Şekil 4- Veri Analiz Sarmalı

Joffe (2011)’e göre, nitel araştırmada kullanılan analiz yöntemlerinden biri olan tematik analiz, bir veri setindeki anlam kalıplarını tanımlayan ve ele alınan olgunun tanımlanmasında hangi temaların önemli olduğunu gösteren veri analiz yöntemidir. Araştırmanın temaları oluşturulurken ya araştırmacının getirdiği teorik bir fikirden (tümdengelim olarak adlandırılır) ya da ham verilerin kendisinden (tümevarım olarak adlandırılır) yola çıkılabilir. Saldaña (2019), araştırmadan elde edilen kategorilerin birbirleriyle karşılaştırıldığında ve çeşitli yollarla birleştirildiğinde eldeki verinin

'kendine özgü gerçekliğinin' ötesine geçtiğini ve kademeli olarak tematik, kavramsal ve kuramsal bir soyutlamayı ilerlediğini ifade etmiştir. Ben de bu araştırmanın amaçları ile uyumlu olduğunu düşündüğümden araştırma verilerini tematik analizle analiz ettim. Öznelerle yaptığım derinlemesine görüşmelerden ele ettiğim ses dosyalarını yazılı metinler haline getirdim ve birbirine benzeyen ifadeleri alt alta kodladım. Birbirine benzeyen ve uyumlu olduğunu düşündüğüm kodları alt temalar altında topladım. Bu alt temaları ise çalışmanın kuramsal yaklaşımının temel kavramlarından olan mikrosistem, mezosistem, egzosistem, makrosistem ve kronosistem ana temalarının altında birleştirdim. Metinlerin kodlama, temalara ve alt temalara ayrılması sürecinde MAXQDA Analytics Pro 2020 programından faydalandım. Metin dosyalarını programa yükledikten sonra okuyarak temalara ve alt temalara ayırarak sınıflandırdım ve analiz ettim.

3.4. ETİK KONULAR

Bu araştırma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu nedenle araştırmaya başlamadan önce Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'na başvuru yapılmıştır. Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 28/10/2022 tarihli ve E-35853172-300-00002486194 sayılı yazısı ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğu belirtilmiştir.

Araştırma etik açıdan uygun bulunduktan sonra araştırma verilerini toplamak için ilk olarak Esenyurt Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yeni Başlangıçlar Gençlik Merkezine başvurulmuş ve 22/12/2022 tarihinde resmi izin alınmıştır. Ancak burada araştırma kriterlerine uyan bir veri elde edilememiştir.

Esenyurt Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yeni Başlangıçlar Gençlik Merkezinden hiçbir özneye ulaşılamaması sebebiyle kendi kendine yardım grubu olan Nar-Anon gruplarına web adresleri üzerinden telefonla ulaşılmış ve sözlü olarak izin alınmıştır. Ancak buradan da araştırma kriterlerini karşılayan herhangi bir özneye ulaşılamamıştır.

Bundan sonra Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Semt Polikliniği'ne resmi izin için başvurulmuştur. Kurumdan 23/03/2023 tarihinde alınan resmi izin sonrasında araştırma verileri bu kurumdan toplanmıştır.

Araştırma etiği 1947 yılında yayınlanan Nuremberg Kodu'ndan bu yana devam etmektedir ve "bilgilendirilmiş onam"ı gerekli kılmaktadır (Balcı, 2021). Bu araştırmada araştırmaya gönüllü katılan ve bilgilendirilmiş onam çerçevesinde araştırmayı kabul eden bireylerden araştırma verileri toplanmıştır. Bu çerçevede önelere araştırmaya katılıp katılmamakta özgür oldukları, bir ücret ödenmeyeceği ve kendilerinden bir ücret talep edilmeyeceği, kimliğine ilişkin bilgilerin anonimlik ilkesi gereğince korunacağı ve üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağı, görüşmelerin ses kaydının alınacağı ve araştırmayı istediği herhangi bir noktada bırakabileceği açıklanmıştır. Ebeveyni Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Semt Polikliniği'nde tedavi gören üç kişi, ön görüşmede araştırmayı kabul etse de görüşme tarihinde görüşmelerini iptal etmişlerdir.

Sonuç olarak yapılan araştırma Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'nun etik ilkelerine, araştırmanın etiğine bağlı kalarak ve gerekli yasal izinler alınarak yürütülmüştür.

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Ben bu çalışmamda (her ne kadar kendileri madde kullanmasa da) madde kullanımının çocuklar üzerindeki etkilerini keşfetmeye odaklandım. Çocukların kendisi madde kullanmasa da ailede bir ebeveyninin madde bağımlısı/kullanıyor olmasının onların hayatlarında nasıl bir etki bıraktığını ekolojik sistem yaklaşımından faydalanarak analiz etmeye çalıştım. Analiz sonucunda ebeveyn madde bağımlılığının/kullanımının çocukların hayatlarına etkisine ilişkin oluşturduğum kodları, Urie Bronfenbrenner tarafından geliştirilen Ekolojik Sistemler Kuramına uygun olarak mikrosistem, mezosistem, egzosistem, makrosistem ve kronosistem altında beş ana temada topladım. Dolayısıyla analizimde bu beş ana tema yer aldı.

İlk ana tema olan mikrosistem teması altında; bağımlılığa ilişkin, psikolojik durum, aile ortamı, ebeveyn madde kullanımı, sosyal çevre ve okul çevresi olmak üzere toplamda altı alt tema ele aldım. İkinci ana tema olan mezosistem teması altında; aile ilişkileri, sosyal çevre ilişkileri ve okul çevresi ilişkileri olmak üzere toplamda üç alt temada değerlendirdim. Üçüncü ana tema olan egzosistem teması altında; ekonomik sorunlar, ebeveyn tedavi süreci, ebeveyn cezaevi geçmişi ve mahalle/komşuluk çevresi olmak üzere toplamda dört alt tema oluşturdum. Dördüncü ana tema olan makrosistem teması altında yalnızca kültürel değerler alt teması yer aldı. Beşinci ve son ana temayı oluşturan kronosistem teması altında; madde kullanan ebeveynle ilişkinin zaman içinde değişmesi, kendisinin zaman içinde değişmesi, aile hayatında yaşanan önemli olaylar ve geçmiş ve geleceğe dair tavsiyeler olmak üzere toplam beş alt tema oluşturdum.

Araştırmamın analiz sürecinde ana temaları belirlerken, bana Bronfenbrenner'ın ekolojik sistemler teorisi rehberlik etti. Alt tema ve kategorilerin oluşturulması sürecinde ise öznelerin ifadeleri öncü oldu. Yapılan görüşmeleri detaylıca inceleyerek, benzer ifadeleri gruplandırıdım ve bu gruplardan kategoriler oluşturdum. Bu kategorileri daha sonra alt temalar şeklinde sınıflandırdım. En son aşamada ise, bu alt temaları Bronfenbrenner'ın ekolojik sistemler yaklaşımına uygun şekilde ana temalar altında organize ettim.

Şekil 6-Kod Bulutu

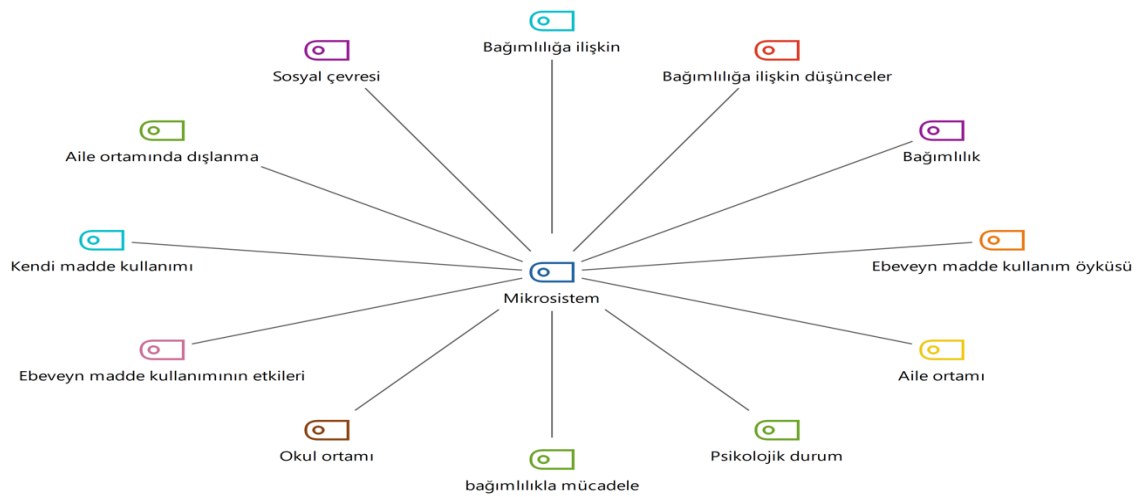
Şekil 6 incelendiğinde mikrosistem ve mezosistem içinde yer alan alt temaların daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Çalışmanın ana odağı, ebeveynlerin madde bağımlılığı/kullanımı ve çocuklara etkisi üzerine şekillendirilmiştir. Bronfenbrenner'ın ekolojik sistem yaklaşımına göre mikrosistem, bireyin en yakın çevresini ve doğrudan etkileşimde olduğu sosyal yapıları içerirken, mezosistem ise farklı mikrosistemler arasındaki etkileşimleri ifade eder. Buna göre, çalışmanın kodları ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimlerle bu etkileşimlerin çevreyle olan bağlantılarını ele almıştır.

MAXQDA Analytics Pro 2020 programı ile hazırlanan tüm kod modeli aşağıya eklenmiştir.

mikrosistemi bireyin içinde yaşadığı ortamda karşılaştığı etkinlikler, roller ve kişilerarası ilişkiler düzeni olarak tanımlar. Buradan hareketle bu ana tema altında, çocukların bağımlılıkla ilgili düşünceleri, psikolojik durumları, ebeveynlerinin madde kullanımının çocuklar üzerindeki etkileri, çocukların sosyal çevreleri ve okul ortamları olarak altı farklı alt tema incelenmiştir. Bu alt temalar, çocukların etkileşimde buldukları mikrosistemleri yansıtmaktadır. Aşağıda bu alt temaya ait kod-alt kod bölümler modeline yer verilmiştir.

Şekil 8-Mikrosistem Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Kod-Alt kod-Bölümler Modeli

4.1.1. Bağımlılığa İlişkin Düşünceler

Bu alt temada, bağımlılık konusu üç ana kategori altında incelenmiştir: bağımlılığın kendisi, bağımlılığa ilişkin düşünceler ve bağımlılıkla mücadele yöntemleri. Her bir kategori, bağımlılığın farklı yönlerini ve bu durumun bireyler üzerindeki etkilerini ele almaktadır.

4.1.1.1. Bağımlılık “...her şeyi unuttuğu için bağımlılık...”

APA bağımlılığı, gelişimi ve bakımı etkileyen biyolojik, psikolojik, sosyal ve çevresel faktörleri içeren kronik bir hastalık olarak tanımlarken ICD-10 kriterleri kullanma isteğine vurgu yapmaktadır. Aşağıda öznelere bağımlılıkla ilgili yaptığı tanımlara yer verilmiştir:

“Yani şimdi küçükken bir şey anlamıyoruz, bilmiyoruz ama büyüyünce bir de içine girince yani nasıl bir şey olduğunu insan anlıyor. (...) Bağımlılık, insanın kalbini içinde mesela kullandığı sigara olsun, ya da işte teknolojik bağımlılığı veya uyuşturucu, buna çok muhabbet duyması, bunu çok sevmesi o kişiyi ona bağımlı eder. Hayatında, yaşayışında onu en mutlu eden şey neyse insan ona bağımlıdır. Tabi bu uyuşturucu da sakinleştirdiği, her şeyi unuttuğu, mutluluk verdiği için yani bu yüzden insanların buna bağımlı olduğunu düşünüyorum.” [Özne 1]

Başka bir özne bağımlılığı bir beyin hastalığı olarak tarif etmiş ve herkesin bağımlı olabileceğine vurgu yapmıştır:

“Bağımlılık bir beyin hastalığı, ne kadar ileri gidebiliyorsun, neleri feda ediyorsun. Bunların evreleri var o da işte bağımlılık sürelerini. Mesela burda bazı arkadaşlar var, 40 yıldır onlar tam bağımlı yani. Sokaktan gelen mi desen, şirketini batırıp da gelen mi desen her yerden insan var.” [Özne 4]

Bir başka özne de bağımlılığı zararlı olduğunu bile bile kullanmak olarak nitelendirmiştir.

“Yani bir dönem çok bağımlıydı olmasa olmaz gibiydi. (...) Ya ben babamda gerçekten çok farklıydı, nasıl söyleyim size, diyorum ya sigaraya hayatta vazgeçemezdi. Bir kere mide kanaması geçirmişti 4-5 sene önce. Geçirdiği zamanda ayağa kalkmaması gerekiyor altından alıyordum. O derece. Ayağa kalktığı an kanama oluyordu, felaket kanaması oluyordu. İşte şey, onda bilem onu dinlemeden kalkıp sigara içiyordu yani canı manı hiç umrunda değildi, yani her şeyden daha önemliydi onun için. (...) İşte yani o şekildedir bence bağımlılık.” [Özne 5]

Bağımlılığın yapılan tanımlarına bakıldığında (Gökler ve Koçak, 2008; Uğurlu, Şengül ve Şengül, 2012; Sümer, Oruçlular ve Çapar, 2015) öznelere de benzer biçimde bağımlılığın bir beyin hastalığı olduğuna, çok sevilen bir şeye duyulan istek olduğuna ve istenmesine rağmen bırakılmamasına vurgu yapmışlardır.

4.1.1.2. Bağımlılığa ilişkin düşünceler “...üstelik sadece siz ölmüyorsunuz etrafınızdakileri de yok ediyorsunuz...”

Öznelere bağımlılığa ve ebeveynlerinin yaşadıkları duruma ilişkin görüşleri sorulmuştur. Özneler genel olarak bağımlılığın kendi aile hayatları ve çevreleri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirtmişlerdir.

“Yani bunun olumlu bir yanı yok, hep keşke de kullanmasaydı diyorum. Yani, kim ister değil mi? Belli bir yaştan sonra niye kullansın isteyim ki? Yaş 50’ye dayanmış artık daha ne yapacak? İçip ne yapacak?” [Özne 8]

Kendileri daha önce madde kullanmış özneler ise bağımlılığın kötü ve çevredekilere de zarar veren bir durum olduğunu ve bunu kullanmış kişilerin bırakmakta zorlanacağını belirtmişlerdir.

“Evet. Yani biliyor zaten kendisini de ne kadar kötü bir şey olduğunu ama yani nefis işte. Bi kere o zevki tatmış bir daha bırakmak çok zor geliyor. Bırakmaya çalışsa bile yani nefis bırakmıyor.” [Özne 1]

“Tabi ki tabi ki, çok dikkat edilmesi gereken bir süreç. Ölümcül bir hastalık, üstelik sadece siz ölmüyorsunuz etrafınızdakileri de yok ediyorsunuz. Aileniz, akrabalarınız, eşiniz, dostunuz her yere zarar veren bir durum. Zarar vermeyi bıçaklamak öldürmek gibi düşünmeyin. Ruhsal, duygusal, zihinsel insanlara zarar veren bir durum.” [Özne 4]

Bir özne ebeveyninin olumsuz sosyal çevrenin etkisiyle madde kullanmaya devam ettiğini vurgulamıştır.

“İşte bende şöyle düşünüyorum düzenli bir hayatı olduğu için demek ki aklına gelmiyor buraya gelince ev yok, eşya yok, doğru düzgün bir şey yok yani orada aklına geliyor. Mesela şehir dışına gitmişti orada kullanmadı ama buraya dönünce bizi daha görmeye gelmeden hemen arkadaşlarının yanına gitti. Hiç bizi görmedi yani arabadan bile inmedi, yanımıza gelmedi. Direk arkadaşlarının yanına gitmişti direk içmişti. Sonra da kullanmaya başladı tekrardan.” [Özne 5]

Bağımlılık, Mutlu (2019)’un da belirttiği gibi kişinin bedensel, ailesel, toplumsal hayatını etkileyen verimliliğini düşüren bir hastalıktır. Bağımlılığın yaygın nedenleri arasında sayılan sosyal çevre etkisini (Atkinson, Atkinson ve Hilgard, 1995; İçli, 2004; Ögel, 2010; Karakaş ve Ersöğütçü, 2016) öznelerin ifadeleri de desteklemektedir. Sosyal çevrenin, özellikle de madde kullanımının normalleştiren ya da teşvik eden çevrenin

bireyi madde kullanımına yöneltebileceği gibi aile ilişkilerinde de bozulmalara sebep olacaktır.

4.1.1.3.Bağımlılıkla mücadele “...hiçbir şey yapamadık...aynı evin içinde iki yabancı olduk”

Madde bağımlılığı/kullanımı zaman zaman nüks edebilen bir hastalık olarak kabul edilmektedir. Kişilerin madde bağımlılığından/kullanımından uzaklaşabilmeleri için ailelerinin desteği önemlidir ancak asıl önemli ve belirleyici olan bireyin kendi çabalarıdır. Aşağıda öznelerin ailelerindeki bağımlılıkla mücadele için yaptıklarına ilişkin ifadelerine yer verilmiştir.

“Evet, büyük abim destek oldu, bir de ondan 3-4 yaş küçük kız kardeşim var, o destek oldu. Onlar yani. Dinlemedi bizi ama kızmadı da bir şey demedi pek. Ne kızdı ne bizim sözümüzü dinledi böyle geldim böyle gideceğim diyor ben anca. İnsan üzülüyor tabii. Dinlemesini isterdim yani.” [Özne 8]

“Bize çok üstüne gitmeyin demişti amcam. Bir de hastaneye özele götürmüştü amcam. Ama o da bir işe yaramadı çünkü babam kendisi istemiyordu o zamanlar. Tedavi olmak istemiyordu. İlaçları kullanmada da olmuyordu. İnsan kendisi isteyince başarabiliyor. Ama biz mesela babamı bırakmayı her teklif ettiğinde biz ona tek destek oluyoruz.” [Özne 7]

“Babamın sadece dediği şey şu oldu. Ben bunu bırakmayı istemiyorum ki. Yani isteyerek bunu yaptığını ve bunu bırakmak istemediğini söyledi. Yani hiçbir şekilde çok çaba sarf ettim ama hiçbir şekilde ikna olmadı.” [Özne 14]

“Tabi tabi. Zaten eşi falan destek olmayan biri olsa şu an yaşıyor bile olamazdı bence. O kadar kötü bir duruma getiriyor madde.” [Özne 11]

“Ben bundan dolayı da kendisiyle baya bir karşı çıktım, kavga ettik, tartıştık, sözlü tartışmaya girdik. Hatta eğer kullanmaya devam edersen, beni benim evlatlıktan sil dedim.” [Özne 10]

Bazı özneler ebeveynlerinin bağımlılığıyla ilgili bir şey yapamadıklarını, buldukları ortamdaki kaçmanın yollarını aradıklarını ve bunu da evlenerek yaptıklarını ifade etmişlerdir:

“Annemin baskısından dolayı hiçbirimiz bir şey yapamadık. Hepimiz bir an önce o evden kaçma telaşına düştük. Ben erken evlendim. Ablamı evlendirmediler diğer kız kardeşim çalışıyordu o evlenmeye karşıydı fakat evdeki durumdan çok etkileniyordu. Sonunda o da oradan kaçış yolu olarak evliliği seçti.” [Özne 15]

“Biz aslında hiçbir şey yapmadık öylece yaşayıp gittik. Annem çok tepki gösterdi fakat babam kabul etmediği sürece bir şey yapamadık. Ben çalışmaya başladıktan sora babamla bütün bağımlı kopardım. Aynı evin içinde iki yabancı olduk. Çok da bilinçli bir aile olmadığımızdan hepimiz kendi çapımızda bu durumla yaşamayı, baş etmeyi, stresle yaşamayı öğrendik.” [Özne 16]

Kendisi de madde kullanmış bir başka özne ise kişinin bağımlıktan kurtulabilmesi için manevi bir güce ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir.

“Biz hani diyorlar, uyuşturucu kullanan çevresini değiştirirse iyi olur. Ama zaten uyuşturucu kullanan o yolun yolcusu. Gittiği her ortamda gittiği her ülkede de kendi yolun yolcusunu altında bi iz varmış gibi bulur. Yani biz kendimizden söylüyoruz bunu. Mesela biz geldik buraya, kimin uyuşturucu içtiğini, kimin yolda yürüyen insanın, yani tanıyoruz gidip de uyuşturucu isteyebiliriz tanımadığımız halde. Yani tanurlar birbirlerini, aynı yolun yolcusular ya, yani biliyorlar kendilerini. O yüzden çevre değişikliği fazla pek bi etki etmiyor. İrade lazım, o irade bu ahir zamanda olmaz. Mesela biz nasıl bıraktık, biz nasıl döndük, yani bu insanların bir manevi güç olmadan kesinlikle bir şeyi terk edemezler. Yani bir irade, bir güç kuvvet, bir maneviyattan gelmesi lazım.” [Özne 1]

“Biz bu süreçte annemle babamın ayrılmasını çok istedik çünkü artık bir türlü düzelmiyorlardı. Psikologlar da diyordu zaten bunlar yan yana gelirlerse içerler diye. Ailem, dedem ve babaannem manevi sohbet yapan kişilerden, hocalardan yardım istediler ve hastanedeki tedavi ile birlikte sonuç aldılar.” [Özne 12]

Görüşmelerde tüm özneler ve aileleri, madde bağımlısı/kullanan aile üyesine ellerinden gelen desteği sunduklarını ifade etmişlerdir. Ancak, birçok durumda, madde kullanan kişinin kendisi iyileşmeye istekli olmadığı için süreç genellikle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durum, onlar ve diğer aile üyeleri üzerinde olumsuz duygusal etkiler yaratmıştır. Aşağıda bu durumla ilgili öznelerin ifadeleri yer almaktadır:

“Üzülüyordum kendine zarar verdiği için. Sürekli tedavi olması gerektiğini söylüyordum. Bu işin sonunda olacakları anlatıyordum. Yani anlıyordu ama yarım saat falan, bir kulağından girip öbüründen çıkıyordu ve çok üzülüyorduk.” [Özne 7]

“Tamam oğlum, bir daha içmiycem tamam diyordu, bizi kanıyordu yani sallıyordu başından. İnancımızı yitirmiştik yani.” [Özne 3]

“Yani başlarda annem çok üstüne gitti bırakması için sonra baktı olmuyor, başlıyor yeniden o usandı. Zaten sonra babaannemin evine geçti, gelmiyordu doğru düzgün. Mesela ev arıyorduk hiç yoktu yani ortada. Biz alıyorduk satıyorduk hiçbir şey de yoktu yani. Zaten bir süre sonra da boşandılar.” [Özne 5]

Bireyi, ailesini ve çevresini psikolojik, sosyolojik, maddi ve manevi birçok açıdan etkileyen bağımlılık (Küçükşen, Şener, Tekin ve Demirel, 2019) tedavisinde bireyin

motivasyonu oldukça önemlidir (Savaşan, 2010). Tedavi sürecinde ise bireyin iyileşebileceğine olan inancı, tedaviye aktif katılımı ve değişime açık olması önemlidir. Öznelerin ebeveynlerinin iyileşeceğine dair inançları olsa da ebeveynlerinde tedavi motivasyon olmadığından süreç başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

4.1.2. Psikolojik Durumu “...yaşadığımız psikolojik rahatsızlıklar aslında hep babamın bağımlılığının sonucu”

Ailede yaşanan bağımlılık, ailenin üyelerini farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Aynı evde madde bağımlısı/kullanan bir bireyle yaşamak, genellikle diğer bireylerin psikolojik iyi oluşlarını etkiler. Aşağıda kendilerinin psikolojik sorunlar yaşadığını ve tedavi olmak için psikiyatrist ya da psikologla görüştiklerini belirten öznelerin yaşadıklarına yer verilmiştir:

“Ben kendim de daha önce psikolojik tedavi oldum. Küçüktüm ama daha 8-9 yaşında falan. Saçımı yoluyordum ben. Psikolojik olduğunu söylediler ve psikoloğa yönlendirdiler. İlaç kullandım (Prozac) geçmişti.” [Özne 7]

“Yani aslında ailemiz bu süreçten oldukça kötü etkilendi. Annemin psikolojik rahatsızlıkları çıktı. Kendini sürekli eve kapatıyor kimseyle görüşmek istemiyor. Benim ve erkek kardeşimin de psikolojik rahatsızlıkları var. Yani hem benim hem annemin hem kardeşinin yaşadığı psikolojik rahatsızlıklar aslında hep babamın bağımlılığının sonucu. Babam bu şekilde bağımlı olmasaydı büyük ihtimalle biz de böyle psikolojik sorunlar yaşamazdık, yani belki hayat şartları belli olmaz yaşayabilirdik yine de ama şu an yaşadığımız sorunların tek sebebi babamın bağımlı olması. Mesela benim şu an bir güzel bir mesleğim olmasına rağmen kendi içimde yaşadım hep huzursuzluk var çözemiyorum bunu. Mesela ben evlendim evlendiğim kişi alkol bağımlısı çıktı. Bu yüzden de ben boşandım. Mesela ama eşimin de babam gibi bağımlısı birisi olması... bilmiyorum bir değişiklik geliyor bana. Babam da sorumsuzdu eşim de sorumsuzdu ama ben annem gibi çekmedim, boşandım.” [Özne 13]

“Psikologla görüşmüştüm, yaklaşık iki yıl önceydi. Bir yıl boyunca da görüşmelerimiz devam etti. Uyuyamıyordum, sürekli her gün aynı rüyayı görüyordum. Yani uykusuzluk dediğim her gün aynı rüyayı görmektir. Bir süre ilaç kullandım. Sonra ilaçlar beni artık ..., rahatsız etmeye, işte bağımlılığa kadar götürünce ilaçları bıraktım.” [Özne 2]

Özne 2 görüşmenin ilerleyen bölümlerinde annesinin intihar teşebbüsüne tanık olduğunu ve çocukluğunu düşündüğünde aklındaki imgelerden birinin bu olduğunu belirtmiştir:

“Ben ne zaman küçüklüğüme dönsen en küçük halim, iki halim aklıma geliyor. Bi uzanıp televizyon izlediğim zamanı hatırlıyorum. Bi de annemin intiharı kalkmasına hatırlıyorum. Hiçkırı hiçkırı annemin ilaç kullandığını, halama koşup söylediğimi hatırlıyorum. Bi de hep o kanepenin arkası, orayı hatırlıyorum.” [Özne 2]

Bir başka özne ise aile içinde yaşadıkları atmosferden dolayı kendisine olan güveninin sarsıldığını ve tüm madde kullanan bireylerden nefret ettiğini ifade etmiştir:

“Stresin her türüsünü yaşadık bu yüzden hepimiz nefreti öğrendik. Sağlıklı ilişkiler kuramadık. Kendimize olan güvenimiz sarsıldı. Bir kadın olarak bağımlı bir babanın kızı olarak alkol, uyuşturucu kullanan bütün bireylerden nefret ettik.” [Özne 15]

Bir başka özne de çocukluğunun zorlu geçtiğini, babasının madde kullanımını olmasından dolayı sıkıntılar yaşadığını ve intiharı denediğini anlatmıştır:

“Ben yani annemle yaşadığım süreç zarfında sürekli şehir değiştirdiğiniz için sabit bir arkadaşım olmadığı için. Bir de böyle babadan dolayı sıkıntılar olduğu için ben ya kafa yemiştim yani ben çok küçükken. Yani intihar etmeye kadar düşünüyordum yani. ... Bir kere de olmuş hatta. O zamandan beri küçüktüm, büyüdüm, şimdi daha farklı bakıyorum.” [Özne 9]

Bir başka özne aile ortamında şiddete tanık olduğu için kendisinin de hırçın ve kavgacı bir yapıda olduğunu ifade etmiştir:

“Hırçındım baya, biraz da aileden olduğu zaman öyle şeyler yaşandı yani. Hani bazı insanlar genellikle her şeyi ilk etapta aslında ister, istediği cevabı alamadığında da bu sefer de zorbalıkla yani bazı şeylerin olmasını ister ya, biz de öyleydik. Zorla yapıyorduk, hırçındık. Mesela gözümüzün önünde tartışıyorlar, kavga ediyorlardı amcamla. Mesela biz bundan baya bir olumsuz etkileniyorduk. Yani gözümüzün önünde şiddet vardı. Zaten şiddet middet, bu saldırganlık aileden gördük ondan dolayı oldu diyebilirim. İşte bundan ya, özgüvenimiz kaçtı en basiti. Yani her şeyi zorbalıkla halletmeye çalışıyordum.” [Özne 3]

Bir başka özne de benzer bir biçimde aile içerisinde yaşanan şiddete tanık olduğunu ve bunun hem kardeşinin hem de kendisinin kişiliği ve akademik başarısı üzerinde etkisinden bahsetmiştir:

“Ailede şiddet olayları vardı, babam annemi dövüyordu yüzü gözü kan içinde kalıyordu. Kız kardeşim içe kapanık hale geldi neredeyse hiç konuşmamaya başladı, okul başarımız ikimizin de düştü. Derslerime odaklanamadım sürekli anne babamın durumunu düşündüm okulumu uzattım. Kişisel ilişkilerinde de çok daha çekingen birisi haline geldim.” [Özne 12]

“Daha normal bir aile sürecine sahip olsaydık özgüvenli, daha kendi değerini bilen insanlar olurduk. Ya şu an biz çok bence özgüveni çok eksikiz. Ya da kendimi ifade

etmeden bazen bir sohbet olsun, muhabbet olsun hep susarım. Çok konuşan bir kişi değilim yani. Kişiliğim yok. Bu da ister istemez kendimizdeki özgüven eksikliği falan oluyor yani. Mesela bende oluyor.” [Özne 14]

Ebeveynin madde bağımlılığı, evlilik çatışması, aile içi şiddete tanıklık, ailede ihmal ve istismar gibi olumsuz yaşam olaylarına sebep olmaktadır (Aile Araştırma Kurumu, 1997). Psikolojik sağlık sorunları, güven kaybı, içe kapanıklık, akademik başarısızlık ve şiddete maruz kalma ebeveyn madde bağımlılığından etkilenen çocukların yaşadığı yaygın sorunlar arasında sayılabilir (Anda ve diğ., 2005). Ayrıca, ebeveyn bağımlılığı ile çocuk ihmal ve istismarı arasındaki doğrudan bir ilişki bulunmuş, bağımlı ebeveynlerin çocuklarının, bağımlı olmayan ebeveynlerin çocuklarından daha fazla depresyon, anksiyete ve fiziksel ve zihinsel sağlık problemleri belirtileri gösterme riski olduğu ifade edilmiştir (McLaughlin ve diğ., 2015; Alexanderson ve Näsman, 2017; Hagström ve Forinder, 2019). Bağımlı ebeveynlerin çocuklarında davranış problemleri görülebildiği ve okullarda düşük akademik başarı gösterme ihtimali bulunduğu da belirtilmiştir (Díaz ve diğ., 2008; Hogan ve Higgins, 2001). Bu tür deneyimler, aile üyelerinin günlük yaşamlarını ve uzun vadeli sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilir.

4.1.3. Aile Ortamı “...öyle bir durum ki şu anki hayatımızı bile etkiliyor”

Bireylerin içinde büyüdüğü aile, onların sosyal ve psikolojik gelişimleri üzerinde büyük rol oynamaktadır. Ekolojik sistemler teorisinin ilk sistemi olan mikrosistemde de aile önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıda öznelerin içinde büyüdüğü aileye ilişkin düşüncelerine yer verilmiştir:

“Çok kötü bir çocukluk geçirdik, sürekli panik durumundaydık yine mi anneme zarar verecek diye. Uyuyamıyorduk yatağın altında korkudan titriyorduk. Büyüdüğümüz aile ortamı böyle bir yerdi. Kapı çalınca biz yalandan uyuma numarası yapıyorduk yine de bizi uyandırır diye. Abilerimi dışarı atıyordu çocukluğumun ne olduğunu bilmiyorum. Ailecek hepimiz perişandık kardeşlerim, ben sürekli korkuyla yaşıyorduk. Ve hiçbirimiz çocukluğumuzu yaşayamadık.” [Özne 15]

“Yani tabi küçüktük o zamanlar, bilmiyorum. Şu an böyle anne baba sevgisi ne gördüm ne de duydum onlara karşı. Annemle çocukluğumdan beri bir mesafe vardı aslında. Ben 6 yaşındayken ayrıldılar, sonra ben bir sürü akrabaların yanında kaldım. Zaten sonrasında annem vefat etti, öldürüldü yani. O dönemde babamda cezaevine girdi uyuşturucu maddeden. Yani büyüdüğüm aile ortamı böyle bir aile ortamıydı.” [Özne 1]

“Tek başıma olmanın zorluğunu yaşadım hep ama her şeyi de kendim başardım yani. Evde erkek rol modele ihtiyacım olduğu dönemde kimse yoktu yani. Bir tek dayım vardı, oda alkolikti, işte kavga, yumruklar, işte mobilyalar kırıldı...saçma sapan bir aile ortamı ve çocukluk geçirdim.” [Özne 4]

“Babamla tartışıyorlar. Her gün mutlaka tartışıyorlar. Her gün, aralıksız tartışıyorlar. Mesela binde bir olur bir günle tartışmadıkları. Yani evde sürekli bir tartışma havası var. Duyduğumda tartıştıklarını takmıyorum genelde. Umursamıyorum. Her zamanki hali, ne yapayım? Çünkü 5 dakika sonra barışıyorlar, onu biliyorum.” [Özne 6]

“Sabah kalkardı, kahvaltıda bir bağırış, çağırış. Öğle aynı, akşam aynı. O şekilde büyüdük yani. Evin içinde sürekli bir tartışma ortamı vardı. Aile içi sorunlar.” [Özne 9]

Bir başka özne, ebeveyninin madde kullanımı nedeniyle aile düzenlerinin bozulduğunu ve önemli günlerde ebeveynini yanında görmek istediğini, ancak ne yapacağını kestiremediği için güvenemediğini söylemiştir:

“Ya kullanmasaydı şu an bu şekilde olmazdık, bir arada olurduk. Başımızda olurdu en azından. O şekilde. Yani kendine zararı vardı. Yani şöyle söylüyüm size onu o halde görmek zaten yetiyor. Mesela bayramlarda en basiti, o şekilde yani. Ya en çok bayramlarda özel günlerde (ağlamaya başlıyor). Ben hep şöyle söylerdim vefat etmeden önce. Ben isteme tarzı bi şey olsa babamı çağırmam diyodum. Çünkü napacağını bilmiyosun, bağırır mı, çağırır mı bilmiyosun, kafa yerinde değil.” [Özne 5]

Bir başka özne, aile içinde sürekli bir şiddete tanık olduğunu ve bunun kendisinin fiziksel görünüşünde etkili olduğunu dile getirmiştir:

“Yani çocukluğum kötü geçti diye yorumluyorum ama belki bizden daha kötüler de vardır bilmiyorum. Yani babamın bunu kullanması sürekli bir evde hep bir panik, annem hep bir panik halinde. Sürekli bir anne baba çatışması. Annemin sürekli şiddet. İşte bize karşı bir şey yoktu babamın, bize karşı bir şiddet falan yoktu. Lakin hani annemi o pozisyonda görmek bile biraz kötü bir durum açıkçası hani. Yani öyle bir durum ki şu anki hayatımızı bile etkiliyor. Hani şu anki eş seçimimizde bile sıkıntı yaşayabileceğimizi düşünüyorum ben. (...) içmeye başladılar bir süre sonra şiddet eğilimleri başladılar, annemi döverdi. Mesela saçlarından çok çektiğini, hani hep böyle hayalimde hep o vardır. O yüzden hiç uzun saç kullanmam. Hep kısadır saçlarım.” [Özne 14]

Bir başka özne ise yaşadıkları ev içerisinde kendisine güvenli bir alan belirlediğini ve orada olmaktan huzur duyduğunu ifade etmiştir:

“Ben hep böyle kanepede arkasına saklanırdım. Evde küçük bir hayatım olsun diye küçük bir şey yapmıştım. Kanepede arkasında oturmayı çok severdim. Zaten evde hiç

kimse olmazsa bile orada otururdum. Hep burada saklanırdım. Yani bağırtı olsa da oraya giderdim. Hep arkasına, o koltuğun kanepenin arkasına girerdim kanepenin alışkanlık olmuştu hep.” [Özne 2]

Bazı öznelere, ailelerinde yaşadığı durumun onların şimdiki yaşantılarını daha iyi şekillendirmelerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir:

“Bir kadın olarak baba faktörünün bağımlı olması eş seçimimde çok etkili oldu kesinlikle. Herhangi bir madde kullanmayan bir kişiyle evlenecektim ve öyle de yaptım. Bu durumdaki kişileri sadece anlayabilirim. Aile içinde hepimiz aynıydık üstümüze düşen sessiz olup sorun çıkarmadan günü bitirmektir. Ama yine de kendimi iyi yetiştirdiğimi düşünüyorum.” [Özne 16]

“Babamın durumu aslında bizi kardeşimle eğitime yöneltti. O yaşadığımız ortamdan kurtulmamızın tek yolu kendi başımızın çaresine bakabilmektir, bunu da ancak iyi bir meslek sahibi olarak yapabiliydik. Ben de erkek kardeşimde, iki kardeşiz biz, çok güzel işlere sahip olduk ve o ortamdan kendimizi kurtarabildik.” [Özne 13]

Aile ortamı, çocuğun gelişimi ve ileriki yaşantısı için sosyal, duygusal ve bilişsel becerilerinin geliştiği ilk yerdir. Aile ortamındaki olumlu destek ve iletişim, çocukların sağlıklı birer yetişkin olarak gelişmelerinde önemlidir (Lök, Başoğul ve Öncel, 2016). Ancak ailedeki madde bağımlılığı, olumlu ve destekleyici aile ortamını bozabilir. Çocukluklarında, madde bağımlısı/kullanan bir ebeveynle büyüyen bireyler, ileriki yaşlarında bazı psikolojik ve sosyal sorunlarla mücadele etmek zorunda kalabilirler. Ancak bazı bireyler de yaşadıkları durumu kendileri için bir motivasyon kaynağına dönüştürerek hayatlarının belli ölçüde düzenleyebilirler.

4.1.3.1.Aile ortamında dışlanma “...babamı ...annemibeni ...kardeşimi hor görüyorlardı”

Sağlıklı bir aile ortamı, çocukların duygusal ihtiyaçlarının karşılanarak büyümelerini, onların kendilerini güvende hissetmelerini sağlar. Çocukların aile ortamından aldıkları güvenin, onların mutluluklarını ve yaşam boyu başarılarını belirleyen temel bir faktör olduğu söylenebilir. Ancak öznelere bazıları aile ortamında bile dışlandıklarını, hor görüldüklerini ifade etmişlerdir:

“Benim babaannem durumları çok iyi olduğu, çok güzel olduğu zamanlarda, her zaman bizi hor gören bir insandı. Benim annemi ezen, küçümseyen, onlarla iletişim kurmayan, her zaman çekiştiren bir kadındı. Durumları baya baya iyiydi. Ve şu an durumları çok kötü oldu, iflas ettiler. Babama “Üstün pis senin ne işin var burda?”

falan derlerdi. Herkes babamı hor görüyordu. Bunlar bende travma olarak kaldı yani. Hatırlıyorum bir keresinde çocuktum, babam alkollü geldi. Küçük plastik sandalye vardı bahçede, o da bahçenin sandalyesi. Kalk kalk dedi, oraya oturma, üstün pis senin dedi, pisleteceksin sandalyeyi dedi. Annem günde üç eve temizliğe gidiyor o zamanlar. Sabah 4 buçuktan başlıyor, gece 11'e 12'ye kadar üç ev temizliğe gidiyor, yarım yarım yarım. Böle bişey düşünün, ona rağmen anneme evde de iş yaptırıyorlardı, annemi ezerlerdi, hor görürlerdi. Bana da çok yaptılar, abime de çok yaptılar.” [Özne 2]

“Biz yenge tarafından baya zulüm gördük, daha sonra çocukları tarafından. Tabii biz o zamanlar yetimdik, öksüzduk. Bilerek kendi çocuklarını öpüp koklaması, mesela sofraya benim bardağımı çatalımı getirmemesi, amcam olduğu zaman getirmesi, yani baya şey yaşadık. ...yani baban sen de baban gibi olacaksın, baban neyse sen de osun, sen babandan daha beter olacaksın. Yani böyle şeyleri çok söylediler ama şu an yani zaten en böyle beni etkileyen o oldu. Bu benim normal bir günde yaşadığım olaylardı. ... çalışıyordum, çoğu zaman da çalışmıyordum. Çalışmadığım zamanlar mesela halama giderdim. Bir, iki, üç gün gidip yemek yedik, orada yemek yediğim zaman dördüncü gün mesela suratlarını asardı bana ve çok etkilerdi yani, çok kötü olurdum o zamanlar.” [Özne 1]

Bir başka özne aile ortamında yaşadığı güvensizliğin ve tehdidin, onu ileriki hayatında madde bağımlılığına kadar götürdüğünü belirtmiştir:

“Alkol kullanımı, davranışları, bakış açısı, hareketleri dışlaması...değişikti yani. Ben hep şu tehditlerle büyüdüm “Seni öldürcem mal çocuklarıma kalacak.” Mirasçı benim, teyzemler de bana bırakmak istiyor. Ortada miras var. Mesele bundan ibaret yani. Çocukluğumda bile bunları yaşattığı bana. İçime kapanık korkak bir çocuktum. İşte ondan sonra bu hırçınlığa, saldırganlığa dönüştü. O bastırılmış bütün duygular öfke, sinir, yoğun madde kullanımı.” [Özne 4]

Tezel (2011)'in vurguladığı gibi, ailedeki sağlıklı iletişim, aile üyeleri arasında anlayış ve kuvvetli bağların oluşmasını sağlar. Bu tür bir iletişim ortamı, çocukların kendilerini güvende ve değerli hissetmelerine olanak tanır. Aile içi iletişimin olumlu ve destekleyici olması, çocukların yaşam boyu sağlıklı ilişkiler kurmalarına ve başarılı olmalarına yardımcı olabilir. Madde bağımlısı ebeveynler, ev içi sorumluluklarını yerine getirmekte çoğu zaman zorlandıklarından bu durum aile içi dinamiklere zarar verebilir.

4.1.4. Ebeveyn Madde Kullanım Öyküsü “...yüzünü görmüyorduk bile. Evimiz içinde ayrı bir yerdeydi o.”

Bireylerin madde kullanmaya başlaması ve devam ettirmesinin çok çeşitli sebepleri olabilmektedir. Madde kullanma nedenlerinin başında olumsuz sosyal çevre etkisi

sayılmaktadır. Aşağıda öznelere ebeveynlerinin madde kullanma süreçlerine ve başlama öykülerine ilişkin ifadeler yer vermiştir:

“Babam çok fazla alkol kullanırdı. Alkolle birlikte madde de kullanırdı. (...) Aslında babamın bütün arkadaşları çok fazla kullanıyorlarmış o da orada arkadaşlarından görerek başlamış. Benim bildiğim yani arkadaş etkisi ile başladı.” [Özne 13]

“Alkol, esrar, hap ve benzeri şeyler. Ara ara bıraktığı oldu, mesela cezaevine girerken bıraktı, zorunlu orda içecek bi şey olmadığı için. Sonra tedavi gördü, tedavi süreci bittikten sonra tekrar kullanıma başladı. Yani biraz ortamına bağlı onunki. Mesela psikolojisi bozuluyor, bi şey oluyodu, bi bakıyodun içiyodu. Ya babama sürekli fiks içen adamdı.” [Özne 3]

“Annem bana hamile olmadan önce kullanmış. Alkol kullanırdı, her gün içerdi. Çok sinirleniyordu, asabi oluyordu, tanıımıyordu bile beni. Baya bi merhametsiz davranabiliyordu. Babam aklınıza ne geliyorsa onların her türlüünü kullandı. Alkol, esrar, hap, extacy, kokain kullandı, eroin de kullanmıştır, evet. Yani babamın bilmediği şey kalmadı. Genelde çalıştığı ortamlar madde kullanan ortamlardı, oda oradan alıştı herhalde.” [Özne 1]

“Son dönemde metamfetamin kullanmaya başladı, öncesi karışık tam bilmiyorum. Tedavisini gördü, cezaevinde girdi, yattı, çıktı falan. (...) benim annem babam ayrı. Ben genellikle annemin yanında farklı bir şehirde yaşıyorum. Muhtemelen arkadaşlarından dolayı başlamış, çevresi arkadaşları.” [Özne 9]

Bir başka özne ebeveyninin madde kullanım öyküsünü şöyle anlatmıştır:

“Uyuşturucu kafa bulucu bütün haplar diyelim, hepsini kullanıyordu babam. İsimlerini ben bilmiyorum. Uyuşturucu, toz olarak da kullanıyordu, iğne olarak da kullanıyordu. Hatta bi kere üçünü birden karıştırmıştı. Bütün kafa bulucu hapları karıştırmıştı. Zaten bizden önce de kullanıyomuş. Yani ona sorarsanız 25 yıldan bahsediyodu, içtim diyodu Bi bıraktı bi başladı, böyle devam etti.” [Özne 5]

“Ya gizlice 5 senedir bir ilaç kullanıyormuş ama haberimiz yok. 5 sene mi yoksa yeni mi başladı onu bilmiyorum ama. (...) Her yeri delik deşik böyle. Bana da yardım ettirmeye çalışıyor. Herhalde dedim ben başı ağrıyor. O yüzden alıyor. Ayaktan giriyor. Topluktan girmeye çalışıyor. Buradan giriyor, şuradan giriyor.” [Özne 6]

Başka bir özne de ebeveyninin madde kullanımını nedeninin yaşadığı önemli bir olay sonrasında olduğunu belirtmiştir:

“Benim babam alkol ve madde bağımlıydı. Vefat edene kadar kullandı. (...) Başlaması babam dayımın intiharından sonra başlıyor. Sanırım daha öncesi de var da tek tük.” [Özne 16]

Bir başka özne ebeveyninin madde kullandıktan sonraki durumuna dikkat çekerken bir diğer özne annesinin onları korumak için çaba sarf ettiğini vurgulamıştır:

“Babam kendi köşesine çekiliyor sürekli. Hep böyle bir sinirli, gergin. Ama hiç etrafa falan zarar vermiyordu. Kendi kendine. Met kullanıyormuş. Mesela 2 gün boyunca onu ful içiyordu aralıksız. Hiç uyumuyordu zaten. Uyumadan içiyordu hep. Bu şekilde hiç yani yüzünü görmüyorduk bile. Evimiz içinde ayrı bir yerdeydi o.” [Özne 7]

“Babamın, alkol kullanıyordu aşırı alkol kullanımı vardı. Her gün alkol içiyor. Aynı zamanda da bazen sigara sarıyor. Esrar kullanıyor. Yani esrar mı, ot mu bilmiyorum. Ben ilkokul birinci sınıfa gittiğim zaman hatırlıyorum babamın kullandığını onun öncesinde var mı bilmiyorum. Başlaması ise arkadaşları tarafından hani yönlendirilmiş, arkadaşları içiyormuş, sonrasında işte babam şey demiş, deneyim falan, bir de bir alkol muhabbeti zaten bayağı gençliğinden gelen bir şeymiş. (...) o sigaranın kokusu çok kötü kokuyor. Böyle şey, bir de dumanı çok fazla oluyordu. O zaman annem şey derdi, babamınız sigarı içiyor, siz içeriye geçin falan derdi ama ben hep şey gözlemlerdim, normal sigara gibi kokmadığı için bir tuhaflık olduğunu seziyordum zaten. Hani sigara içeceği zaman da annem çok paniklerdi, mesela kışın sobalıydı evimiz sürekli camları açardı çok soğurdu ev. Ashıda annem hep bizi korumaya çalışmış.” [Özne 14]

Madde bağımlılığı, yalnızca bağımlı bireyi değil, tüm aileyi etkileyen karmaşık bir aile sağlığı sorunudur. Evdeki eş ve çocuk(lar) kullanılan maddelerin özelliklerini bilmeseler de aile ortamındaki değişiklikleri fark edebilmektedirler. Ayrıca anne ya da babanın madde kullanıyor olması, aynı zamanda çocuklarının da gelecekte benzer bir sorun yaşamasına neden olabilmektedir (Aile Araştırması Kurumu, 1997). The American Academy of Experts in Traumatic Stress (Amerikan Travmatik Stres Uzmanları Akademisi) tarafından yapılan araştırmada, çocukların kavga etmezlerse, odalarını temiz tutarlarsa ya da daha iyi notlar alırlarsa ebeveynlerinin madde kullanmayacaklarını düşündükleri bulunmuştur. Bağımlılık, aile ortamını olumsuz yönde değiştirerek, tüm aile bireylerinin duygusal ve psikolojik iyi oluşunu tehdit edebilmektedir. Bu nedenle, madde bağımlılığı sadece bağımlının kendisinin değil, onunla birlikte yaşayan tüm aile üyelerini etkileyen geniş kapsamlı bir sorundur (Roth, 2010).

4.1.4.1.Kendi madde kullanımı “...babamdan ne gördüysem ben onu uygulamaya çalışmışım küçükken.”

Kendisi de madde kullanmış bazı özneler, ebeveynlerinin kendi yanlarında madde kullandıklarını dile getirmişlerdir. Hatta Özne 1 anne ya da babalarından gördüklerini uygulamaya çalıştığını söylemiştir.

“Yani bizim çevreden dolayı oldu. Yapacak bişi yoktu, can sıkıntısı, işte arkadaş ortamı o şekilde yani. Merak. ...8. sınıf bitmişti, lise 1’di. Yani 14-15 yaşlarında kullanmışım. İlk kullandığım haptı, ondan sonra esrar vardı. Daha sonra normal esrar çeşidi başka bi şey vardı, kubar. Başka, tiner de kullanmışım. Bunların dışında yeşil reçeteli ilaçlar. ...Yani ilk başta kullanmıyorduk, sonra bir kullandık daha sona bir tövbe ettik ama çevreyi değiştirmeyince yine düştük. Yani bu oluyor, ordan çıkmadan illa ki, mutlaka herkes nefis sahibi, şeytan var mesela, düşüyorsun.” [Özne 1]

“... küçüklüğümden gördüm yani. Yanımda kullanırdı. Evet, küçükken gördüm, alışık olduğumuz için (...) belki küçüklükten etkilemiştir. Bizim zaten psikolojimiz bozuk baya ama yani alışığız yani. Çocukken, babam da söylüyor, biz de hatırlıyoruz. Biz zeki bi çocuktuk, baya baya zeki bi çocuktuk. Hatta babam anlattı, babam mesela esrar sararken balkonda, ben 3 yaşında mı 4 yaşında mı neymişim, ben görmüşüm onu, ben de sarmaya çalışmışım. Daha sonra babam bi daha benim yanımda kullanmamış. Yani babamdan ne gördüysem ben onu uygulamaya çalışmışım küçükken. Anneme karşı da o şekilde, öyle yani.” [Özne 1]

“...Bende şu an kesinlikle yok. Alkol kullanıyoruz işte ara sıra. Okul zamanlarında biz de bazı şeyler içtik ama yani erkenden döndük yani. ...Ya esrar, hap, alkol o gibi şeyler içmişim ama sonra kullanmadım.” [Özne 3]

Özne 3 kendi madde kullanım sürecini yukarıdaki gibi ifade ederken ebeveynin kendi yanında madde kullanmasını ve bunun kendileri kendisi üzerindeki etkilerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“Tabi ki tabi ki. Bir de bizim şöyle bir şeyimiz var: hani nasıl söyliyim. Ya hani dışarda içmesin, ele güne şey olmasın da millete gözükmessin de iki tane alsın gelsin kendisi içsin. Aslında bu da bir yanlış davranıştır. Dışardaki halkın görmemesiyle evdeki halkın izin vermesi ne bilim yani pek doğru, aynı orantıda doğru değil. Evet, dışardakiler görmesin diye bu defa evdekiler görüyor ve olumsuz etkileniyor, bu çok göz önünde bulundurulmuyor sanırım. Evet, gözümüzün önünde oldu bu gibi şeyler. (...) Tabi ki, tabi ki de beni özendirmişti. İster istemez yani. Merak ediyoduk tabi ki de. Biz o dönem güzel şeyler sanıyoduk, hani babadan gördük. Çevredeki mahalledeki abilerden, bi üst kişilerden, hani bunlardan görünce biz de merak ettik. Acaba ya bunlar kullanıyor, acaba bu nasıl bişey? Bunlar kullanınca bunlar kral oluyor, efsane oluyo falan filan, işte biz de böyle benzetmeler yapıyoduk küçük olduğumuzdan dolayı. Sonra bi dönem biz de başladık, biz de devam ettik. Baktık iyi giden bişeyler yok. Başlamamızla bitmemiz yani iyi oldu.” [Özne 3]

Bir başka özne ise kendisinin uzun zamandır madde kullanımının olduğunu dönem dönem tedavi görse de yeniden başladığını ifade etmiştir.

“20 yıldır var benim madde kullanım sürecim. Ya inanın nasıl söyleyeyim merak ya. Tamamen merak yani. Bağımlılık nedir, bağımlı olmak nasıl bir şeydir, bunun bilincinde olmayacak kadar küçüktüm. 12-13 yaşlarındaydım, ortaokula gidiyordum. 7 sınıfa gidiyordum o dönem. Tamamen meraktan üzerine gelişen bi

durum. Arada bıraktım ama gene kullandım. 3 ay 5 ay kullanmadığım oldu sonra tekrar kullanmaya başladığım oldu. [Özne 4]

Bronfenbrenner (1979), çocukların mikro, mezzo, egzo ve makro sistemler aracılığıyla çevrelerinde etkilendiklerini ortaya koymuştur. Çocuğun en yakın çevresi olan ailesiyle kurduğu etkileşim, çocuğun gelişimini doğrudan etkilemektedir. Corcoran ve Nichols-Casebolt (2004) ebeveyn madde kullanımını mikro düzeyde risk faktörleri arasında saymışlardır. Buradan hareketle çocuğun herhangi bir ebeveynin madde kullanıyor olmasının çocuğun duygusal ve sosyal gelişimini olumsuz etkileyebileceği söylenebilir.

4.1.4.2.Ebeveyn madde kullanımının etkileri

Madde kullanımının bireyler üzerinde çok farklı fiziksel, psikolojik ve sosyal etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Madde kullanan kişide meydana gelen ilk değişimlerden birisi farklı bir ruh haline bürünmesidir. Öznelerin de pek çoğu ebeveynleri madde kullandıktan sonra farklı bir ruh haline büründüklerini ifade etmişlerdir:

“(Annesi) Önceden daha farklıydı. Ya annem çok sakin biri. Önüne geç, saydır küfür et tamam deyip geçen bir insan o kadar çok sakin. Ama şimdi değişti. Biraz daha farklı. Böyle bağırma, çağırma.” [Özne 6]

“Daha sinirli, daha öfkeli aynı zamanda da bizim yapmadığımız şeyleri yapmış gibi mi görüyordu bilmiyorum ama böyle bir suçlamaya giriyordu. (...) Onun için hani sigara içtiği zaman daha farklı bir kişilik oluyordu. Hani alkol içtiği zaman anluyorsun işte ya gülerdi ya böyle işte daha böyle içerdi. Sonra sızardı yani. Ama sigara içtiği zaman bu kavga sürecidir ya da işte bu ithamlardır bayağı bir uzayabiliyor, şiddet daha fazla oluyor. Yani daha kötü bir senaryo oluyor.” [Özne 14]

Öznelerin bazıları da ebeveynlerinin madde kullandıktan sonra daha sakin bir ruh haline büründüğünü dile getirmişlerdir:

“Şimdi şöyle, ya uyuyordu. Kullandıktan sonra uyuyordu. Uyuyor. Sakinleşiyor.” [Özne 6]

“Kendi haline çekiliyordu, kendi köşesinde. Korkuyordu dediğim gibi. İçeri gidiyordu mesela bir şey ister misin diye sormaya gidiyordum, korkuyordu. Başka birisi olarak mı görüyordu bilmiyorum. Daha tedirgin hissediyordu kendini. Neden korktun diyorum, yok bir şey yok diyordu. (...) Kullanırken babam çok farklı biriydi. Asla üzerinde olan bir insan değildi. Yani şu anki babamdan çok başka birisi. Benim babam bu yani, gülüyor, eğleniyor, öpüyor. Benim babam buydu. Ama madde kullandığında bambaşka birine dönüşüyor. Değişik yani bambaşkaydı.” [Özne 7]

“Uyuşuyordu, hiç bi şey görmüyodu mesela. Nası söyliyim size ne duyuyordu ne bişey yapıyordu, sadece oturuyordu. Gözler gidiyordu, zaten anlaşılıyordu konuşmasından. Dili dolaşuyordu, peltekleşiyordu. Ne konuştuğunu fazla bilmiyordu, o şekildeydi yani.” [Özne 5]

Ögel (2010)’e göre madde kullanımının etkileri kişiden kişiye, kullanılan maddeye, bu maddenin ne kadar süredir kullanıldığına ve kullanılan maddenin saflık derecesine bağlı olarak değişebilmektedir. Benzer bir biçimde her bir özne kendi ebeveynin madde kullanımının farklı bir etkisini anlatmıştır.

4.1.5. Sosyal Çevresi “...hiç söyleyemedim hatta çok utanıyordum.”

Ekolojik sistemler yaklaşımı, bireyin sosyal çevresini mikrosistem içinde ele almaktadır. Aşağıda öznelerin içinde buldukları sosyal çevrelerine ilişkin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Madde kullanılan bir sosyal çevrede bulunan bazı özneler (kendileri de madde kullandıklarını ifade etmişlerdir) yaşadıkları çevrenin onların hayatında etkili olduğunu ifade etmişlerdir:

“Benim o dönem takıldığım arkadaşlarım kullandığı için o dönem öyle bir süreç geliştirdi. Şöyle söyliyim oturduğum semt, onun da çok büyük etkisi oldu. Yaşadığım mahallede kullanım çok yaygındı.” [Özne 4]

“Zaten hepimiz aynı ortamda olduğumuz için, hepimizin yani bir şekilde uyuşturucuyla karşılaşmışız. Zaten birinde olmasa birinde benzer süreçler yaşanmıştır ailelerinde.” [Özne 1]

Bazı özneler ise ebeveynlerinin madde kullanımını ve sonrasında ailelerinde yaşanan durumları sosyal çevreleriyle paylaşamadıklarını belirtmişlerdir:

“Yok, ben hiç kimseye anlatmam yani. İçime kapanık biriyim biraz. Arkadaşlarımla da paylaşmadım yani kimse bilmiyor. Aile içinde böyle bir sorun yaşadığımı kimse bilmiyor.” [Özne 7]

“Babamın bu tarz alkol kullandığını, madde kullandığını yok hiç söyleyemedim hatta çok utanıyordum. Çevreden zaten çok şiddet olduğu için, duyulduğu için ondan bile çok utanıyordum. Ve yani kimseyi bırakın anlatmayı milletten kaçtıyordum. Ben öyle bir şey yani kimseyle konuşmak istemiyordum. Çünkü sürekli insanlar da bu konu açıldığı zaman illaki bir nasihat şeyine geçiyorlar. Yani hani belki kötü niyeti yapmıyorlar ama ben çok kaldıramıyordum bunu da. O yüzden hiç çevremdeki arkadaşlarımla dahi hiç anlatmıyordum. Sadece şunu biliyorlardı, hani babamın

bunu çok kötü, anneme işte bazen şiddet uyguluyor. Sadece bunu bilirler yani.”
[Özne 14]

“Yok hayır. Kimse bilmiyor, paylaşamadım. Öğretmenlerim de bilmiyor bu durumu.” [Özne 6]

Bir başka özne (hem babasının hem de kendisinden kaynaklı) zaman zaman sosyal çevresinden dışlandığını dile getirmiştir:

“Bazılarının annesi bizim ortamımızdan uzaklaştırıyordu. Tabi biraz babanın yansıttığı psikolojiyle bizim psikolojimiz biraz etkiliyordu. Ondan dolayı söylüyorlardı. Biraz da öyle saldırgan bi çocuk tipim vardı benim önceden. Biraz öyle biraz öyle.” [Özne 3]

Bazı özneler ise sosyal çevrelerinden destek gördüğünü söylemişlerdir:

“Yani çok kötü bir ortamda büyümedim, ama çok iyi olduğunu da söyleyemem. Ya mahalledeki arkadaşlarımız okuldaki arkadaşlarımız iyidirler. Bizim durumumuzu biliyorlardı. Bize de oldukça destek olmaya çalışmışlardı. Biz anlatırdık durumumuzu onlar da bize ellerinden geldiğince destek olurlardı.” [Özne 13]

“Arkadaş ortamının geneli biliyordu. Çoğu bunu sorun etmiyordu. Çünkü ben şöyle söyliyim benim her şeyimle annemle ilgilendiği için babam çok fazla şey yapmıyorlardı. Ama arkadaşlarım çoğu biliyordu. Onlar da destek olmaya çalışıyorlardı.” [Özne 5]

Bireyler çevrelerinin etkisi altında yaşamlarını sürdürürler ve sosyal çevresinden bağımsız değerlendirilemezler (Kocahan, Akıllıoğlu, Melik ve Melik, 2011; Zastrow ve Kirst-Ashman, 2016). Sağlıklı ve destekleyici bir sosyal çevre, bireyin gelişimini olumlu yönde desteklerken, ona güven ve ilerleme fırsatları sunar. Öte yandan, Corcoran ve Nichols-Casebolt (2004)’ın belirttiği gibi, eğer birey dezavantajlı bir sosyal çevrede yaşıyorsa, bu durum onun karşılaşabileceği zorlukları ve yaşayabileceği sorunları artırabilir.

4.1.6. Okul Ortamı “...okul benim güvenli alanımmış gibiydi.”

Ekolojik sistemler yaklaşımı bireylerin okul hayatını mikrosistem içinde ele almaktadır. Aşağıda öznelerin içinde buldukları okulda içinde buldukları ortama ilişkin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Çoğu özne okulun onların hayatında önemli olduğunu ve kendileri için bir kaçış olduğunu belirtmişlerdir:

“Ben okuldan eve gitmek istemezdim. Sanki okul benim güvenli alanıymış gibiydi. Yani çok başarılı bir öğrenciydim. İlk okuldan itibaren hep böyle oldum. Okul atıyorum sekiz buçukta başlarsa ben yedi buçukta okulun kapısına giderdim. Yani aşırı erken kalkar, hemen evden çıkıp okula gitmek isterdim. Yani hiçbir şekilde devamsızlık yapmak hiç istemezdim. Hani okul benim için güvenli bir alandı. O yüzden dolayı hiç devamsızlık hiç yapmazdım. Mesela lise boyunca benim hiç devamsızlığım olmadığı için onur belgesi vermişlerdi bana hiç unutmam. O yüzden o yüzden okul hayatım hep iyiydi bir sıkıntı yaşamadım.” [Özne 14]

“Lise mezunuyum, okulu çok severdim. Okul nefes aldığım yerdi ve çok başarılıyım. Babam asla ne yaptığımızla ilgilenmezdi. Kılık kıyafetimize karışırdı bir de erkek arkadaş istemezdi. Fakat okulda arkadaşlarım vardı ve hepsiyle aram çok iyiydi. [Özne 15]

“Ben üniversite mezunuyum, okul yaşantım iyi geçti aslında. Okulda devamsızlığı olan ya da sorunlu bir çocuk değildim kötü bir öğrenci değildim yani iyi bir öğrenciydim ben.” [Özne 13]

Bir özne aile ortamında yaşadıklarının onun okul hayatını etkilediğini ifade etmiştir:

“İki yıllık okudum ama işte dediğim gibi daha daha güzel bir şey kazanabilirdim. Ya kendim de mesela öğretmen falan olabilirdim belki ama. Ya bazen bahane mi diyorum kendi kendime de gerçekten etkiliyor. Yani babamın da başka bir hayatı olabilirdi bizim de. Geriye götürdü hem maddi açıdan hem manevi açıdan.” [Özne 11]

Bir başka özne okulda yaşadığı olumsuz bir olaydan dolayı eğitim hayatını yarım bıraktığını bir diğeri ise açıktan okumaya devam edeceğini dile getirmiştir:

“Aslında bana yapılan sert bir müdahale vardı işte. Buna istinaden biz de yani kaba bir tavır gösterdik. Okul müdürleri falan filan baya bir şeyler oldu. Ben de okulu bıraktım daha da gitmedim yani. Babamın durumu da etkili olabilir bunlarda.” [Özne 3]

“Açıktan devam ediyorum. Liseye geçtim. Liseye hiç gitmemiştim, sıkıntılar vardı o zamanlar. Beni okul çok bunaltıyor. Ben kendimde hani panik atak var, rahatsızım. Şey yapamıyorum. Sıkıntı, stres oluyor. Sınavlar falan. Ben kendimi daralıyorum” [Özne 7]

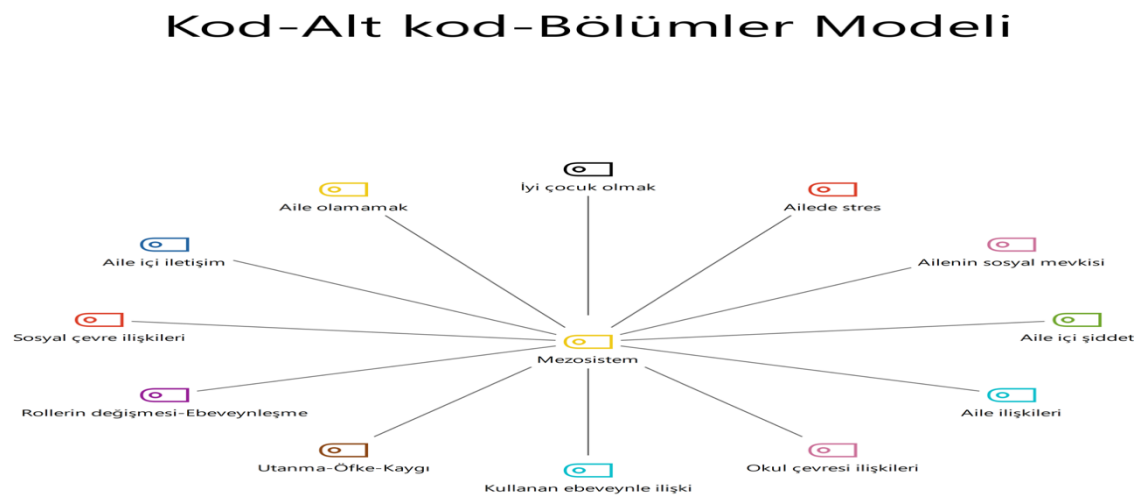
Corcoran ve Nichols-Casebolt (2004) çocukların okulda güvende olma algısının onların hayatında koruyucu faktörlerden olduğunu belirtmiştir. Dam (2008) yaptığı araştırmada ailedeki sorunların ve aileden destek görememenin öğrencilerin okul başarılarını düşürdüğü bulgusuna ulaşmıştır. Madde bağımlısı ebeveynler genellikle ev içi sorumluluklarını yerine getiremediğinden çocukların duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını

yeterince karşılanamayabilir; bu da çocukların okul hayatında doğrudan ve dolaylı etkiler bırakabilir.

4.2. MEZOSİSTEM

İkinci ana tema olan mezosistem, ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan çocukların farklı mikrosistemleri arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bronfenbrenner (1979) mezosistemi, mikrosistemlerin unsurları arasındaki ilişkileri veya etkileşimleri olarak tanımlar. Buradan hareketle bu tema, aile içi ilişkiler, sosyal çevre ile olan ilişkiler ve okul ortamındaki ilişkiler olmak üzere üç alt tema ile detaylandırılmıştır. Bu alt temalar, çocukların yaşamlarındaki çeşitli sistemlerle arasındaki ilişkilerini göstermektedir. Bu alt temaya ait kod-alt kod bölümler modeli aşağıya eklenmiştir.

Şekil 9-Mezosistem Kod-Alt Kod Bölümler Hiyerarşisi

4.2.1. Aile İlişkileri

Bu alt temada, aile ilişkilerine ilişkin sekiz ana kategori belirlenmiştir: aile içi iletişim, aile içi şiddet, aile olmamak, ailede stres, ailenin sosyal mevkisi, utanma-öfke-kaygı-iyi çocuk olmak, rollerin değişmesi-ebeveynleşme. Her bir kategori, aile ilişkilerine dair farklı durumların bireyler üzerindeki etkilerini ele almaktadır.

4.2.1.1.Aile içi iletişim “...genel olarak aile içinde mutlu değiliz.”

Aile üyeleri arasında kurulan sağlıklı iletişim aile üyelerinin birbirlerine bağlanmasına ve birbirlerini desteklemelerine yardımcı olur. Ancak ailede yaşanan madde bağımlılığı sağlıklı iletişimin kurulmasını engelleyebilir, bu da aile içerisinde iletişim sorunlarına sebep olabilir. Aşağıda öznelerin aile içi iletişimlerine yönelik ifadeleri yer almaktadır:

“Ya dedim ya kavga falan. Sürekli kavgaların olması rahatsız ediyor seni. O yüzden genel olarak aile içinde mutlu değiliz. Hiç madde olmasaydı evde mesela kavga falan olmazdı, güzel olurdu. Tabi ki daha iyi hissederdim kendimi.” [Özne 6]

“İyi aramız işte. Ara ara iyi ara ara dalgalı. Her baba oğul gibi, normal. Babam zaten kendi halinde. Yatar kalkar, ilacını içer, odasına geçer, yatar.” [Özne 8]

“Babam yoktu, annemler teyzemler büyüttü beni, teyzemler de evlilik yapmamıştı. Beni çok seven bir ailem vardı ama bir yanım hep eksikti. Babayla ilgili olan o süreçler biraz zorluydu. Çocukluk yıllarımda dayaktır, evde tek olmam, evde erkeğin olmaması, kardeşimin olmaması, bu bende işte ezik bi çocukluk geçirtti aslında, duygusal bi insan oldum. Biraz da aslında madde kullanımını bu tetikledi. Ayıldıkça anlayabiliyorum o süreçleri.” [Özne 4]

“Okulda mutlu olan evde sürekli diken üstünde olan bir küçük kadındım. Küçük yaşta yemek temizlik her şeyi yaptım. Durumumuz çok iyiydi, çok güzel şeyler yaşayabiliydik. Her şeyden önce mutlu olma şansımız vardı fakat babam bunların hepsini bizden aldı. Bizim eve arkadaşlarım gelmezdi. Annem hep babama göre aylardı onun kızacağı kimseyi eve çağırmazdı ve babamda herkese kızardı.” [Özne 15]

Bazı özneler aile içinde yaşadıkları sorunlarda diğer aile üyelerinden destek aldıklarını ya da onlara destek olduklarını belirtmişlerdir:

“Yani annemle iyiyiz aslında onunla bir sorunumuz yok sonuçta çünkü annemin rahatsızlıklarının sebebi de aslında babamın tavırları olduğu için elimizden geldiğince ona destek olmaya çalışıyoruz. Yani annem tek başına yıllardan beri bu sorunla uğraşmaya çalışıyor. Yani babam zaten şu an rahatsız. Yani biz de mümkün olduğunca çok bir araya gelmiyoruz açıkçası. Kopuğuz epey onlardan.” [Özne 13]

“Çoğu şeyi bana yansıtmıyorlardı bile. Bir de ablam vardı. Şu an hamile, evli. Yani. O dönemler onun olması falan da benim için iyiydi. Yani bir destektir ablam bana.” [Özne 7]

Bazı özneler ise aile içinde iletişimlerinin zaman içerisinde daha iyi hale geldiğini ifade etmişlerdir:

“*Şu an güzel bir sorun sıkıntı yok, iyi. Gayet güzel. Bugünlere gelebildik en azından. Yani zararın neresinden dönülse kardır diye bakmak lazım artık. Yani, hiç çıkamamak da vardı o günlerden. Mesela annem söylüyordu, yani dişini falan sıkarmıştı, hani şey yaparmıştı, kızarmış hiç konuşmazmıştı. Yani, daha öncesi var, biz bilmiyoruz ama, istemediği şeyler yapıyordu işte, biz, kendini bile göremiyorduk ki bizi görsün. O yüzden bizden uzak geçti, zordu yani. Bu da benim lise zamanıma denk geliyor. Ama şimdi toparlandık.*” [Özne 11]

“*Aslında özliyorduk, yani başımızda babamızın olmadığını farkındaydık, özliyorduk ama yokken daha da rahat diyebilirim. En azından akşamları içen birisi yok. Aslında olması her zaman iyidir de içkili bir şekilde yoktu en azından. Ama dışarda her zaman olumsuz etki işte. (...) Eskisine göre kat kat daha iyi diyebilirim. Yani sonuçta evde içen bir ebeveyn yok.*” [Özne 3]

Bir özne ise madde kullanmayan ebeveyniyle yeni bir hayata başladığını ancak diğer ebeveynine karşı kendisini ihanet ediyormuş gibi hissettiğini dile getirmiştir:

“*Sonra maddi olarak yani finansal olarak kendi şeylerimizi çalışarak kendimiz kazanıyoz. Daha artık eriştik, yani büyüdük. Hem maddi hem manevi açıdan eskiye göre her açıdan daha iyiyiz.*” [Özne 3]

“*(annesi yeni bir evlilik yapmış ve annesinin yanında yaşıyor.) Aslında şöyle söylüyüm, çok güzel ama bi o kadar da benim için zor. Çok iyi ama zor olan kısmı şu: ben alışamadım. Çünkü evde biri var, öyle söylüyüm. Ben mesele babamla en son ne zaman uyudum hatırlamıyorken birinin yanında istediğim gibi dolaşamam, konuşamam. Hani ben alışamadım. Mesela ilk zamanlar psikolojikman çökmüş gibiydim. Düşünün annem bi adamla girip aynı odaya yatıyor. Kardeşim olduğu zaman iki ay nerdeyse hiç görüşmedim, konuşmadım. Teyzemlerdeydim zaten haberi duyduğumda. Hiç gelmedim. Kardeş istemiyordum zaten. Yani şey diyordum babama ihanet ediyormuşum gibi hissediyordum ki hala öyle hissediyorum. Benim burada yediğim yemekler babama ihanet gibi geliyor.*” [Özne 2]

Ailede madde bağımlısı bir üyenin olması, ailenin işleyişinden aile içi iletişime kadar birçok alanı olumsuz yönde etkilemektedir (Genç, Taylan, Kara, Yıldız ve Alsancak, 2023). Aile içinde yaşanan huzursuzluklar, kavgalar, mutsuzluklar aile içi iletişimi önemli ölçüde bozarken bir çocuğun ihtiyaç duyacağı güvenli ve destekleyici bir aile ortamının önüne geçebilir.

Madde kullanan ebeveynle kurula(maya)n ilişki

Öznelerin çoğu madde kullanan ebeveynleri ile sağlıklı bir iletişim kuramadıklarını ve kurmak da istemediklerini belirtmişlerdir:

“Yani oturup iletişim kuramıyorduk bile. Zaten o tek başınaydı. Bizimle çok vakit geçirmiyordu.” [Özne 7]

“Benim babamla hiçbir iletişimim yok. Yani kötü değilim ama iyi de değilim. Yani aynı evin içerisindeyiz ama gelir hoş geldin demem. Yani o başka bir odada, ben başka bir odadayım. Annem yani olabildiğince iyi olmaya çalışıyor. Çünkü köprü görevi görüyor. Yani çok iyi değil ama çok kötü de değil. Yani çok böyle iletişim olarak çok kuvvetli bir aile değil yani. Babamla çok iletişimimiz yok.” [Özne 14]

“Zaten bu zamana kadar hiç babamla yan yana durmak nasip olmadı. Yani halen de olmuyor. Aynı şehirde olmamıza rağmen mesela ben evdeyim o çalıştığı yerde yatıyor. Yani anlayamıyoruz. Bu yüzden yani zaten hani Allah da bizden her şeyi daha iyi bildiği için tutmuyor yan yana. Babam beni gerçekten çok seviyor. Çok seviyor ama yani ben ona karşı öyle olamıyorum. Çünkü küçüklükten beri kimse yanımda yoktu.” [Özne 1]

“Hiçbir iletişimin olmadığı varlığının yokluğunun belli olmadığı bir ilişki olarak tanımlayabilirim.” [Özne 16]

“Ben babamla hiç görüşmüyorum hiç görüşmek istemiyorum. Zaten gerek yok. Evet baktığım zaman travmalarım olmuş olabilir ama bugün dönüp baktığımda belki olsaydı çok daha büyük yıkımlara sebep olurdu diye düşünüyorum.” [Özne 4]

“Babasız kaldığımı düşünüyorum. Eğer bir baba figürü yok başımızda. Eve niye geç geldiğimi soran bir insan yok. Hepsinin sebebiyetini buna (maddeye) bağlıyorum.” [Özne 2]

Bir özne ebeveyni ile sağlıklı bir ilişki kuramadığını, arkadaşlarının ailesi ile olan ilişkilerini gördüğünde kendisi için üzüldüğünü ifade etmiştir:

“Ya işte ne biliyim bi baba evlat ilişkisiydi de, yani pek ilgi görmedik babadan yana. Mesela ben hiç babamın elini tutarak okula gitmemişimdir. Yani annemle gitmişliğim çok ama babam bi sefer okula gitmemiştir, yani veliler toplantısına bi sefer katılmamıştır. Akşam eve geldiğimiz zaman bi sorunun var mı oğlum falan dememiştir yani. Yani ne oldu, ne var, falan öyle kaba tabirle sormuştur ama derdin ney, sorunun ney, pek yardımcı olamamıştır yani. İyi bi ebeveyn diyemem. (...) Mesela başka arkadaşlarımızın, hani küçüksün, illa ki bi yerlere gidip geliyosun. Bakıyoduk mesela, ne biliyim başka arkadaşlarımız ailesi daha yapıcıydı, yani bizimkisi değildi ya. Baktığımız zaman onlar için seviniyoz ama kendimiz için üzülyoduk. Baksana ya diyoz, hani bizim ailemiz yine bizim ailemiz olarak kalsın ama bi başkasının ailesine bak bi de bizim ailemize bak.” [Özne 3]

Aile toplumsal sistemin bir parçasıdır ve aile üyelerindeki bir bozulma tüm sistemi etkilemektedir (Taylan, 2018). Ebeveyn madde kullanımı tüm aile sistemini etkiler ve bozulmalara sebep olur.

4.2.1.2.Aile içi şiddet “...bağırma çağırma falan onlar oluyordu. Onlara alışmıştık zaten biz...”

Aile içi şiddet ve madde bağımlılığı iç içe geçmiş, birbirinin hem nedeni hem de sonucu olabilen önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmaya katılan öznelerin tamamı ailelerinde şiddet ortamına tanık olduklarını ve yaşanan şiddetin çoğunlukla madde etkisinde meydana geldiğini söylemişlerdir.

“Yani küfür, şiddet sürekli olurdu evde. Babam kullanırdı biz de evde olurduk ve bir anda bana sen şerefsizin tekisin sen şöylesin böylesin kızmaya başlardı ortada hiçbir sebep yokken. Anneme de kızar zaten. Anneme kızdığımda ben de tabii hemen onu korumaya çalışınca bana da kızardı. Anneme karşı fiziksel şiddet uyguladığı dolmuştu. Kullandığı zaman kendini kaybettiği için... ertesi gün mesela bunların hiçbirisini hatırlamazdı ama biz yaşadık bu durumu.” [Özne 13]

“Bana karşı olmadı ama babam baya şiddet de uyguluyordu anneme. O yüzden zaten maddeden sebebi yine. Maddenin vesilesiyle bunlar oldu yine. Ama mesela dedem de baya nenemi dövermiş.” [Özne 1]

“...evin içinde kavga, seslerin yükselmesi gibi şeyler tabii ki oluyordu. Madde kullandıktan sonra oluyordu genellikle.” [Özne 11]

“Sadece anneme yönelik bir şiddet vardı vardı bana yönelik bir şiddet olmadı, kardeşlerime yönelik de bir şiddet olmadı ama maddenin etkisiyle babam annemden şüpheleniyordu bu yüzden dövüyordu.” [Özne 9]

Bazı özneler şiddetin doğrudan mağduru olurken bazı özneler de çocuk olmaları nedeniyle şiddetin mağduru olmaktan bir ölçüde kurtulmuştur:

“Mesela eve güzel kafayla geldiği zaman tartışma başlıyordu. Biraz işte anne ileri gidiyordu biraz işte baba. Buna istinaden işte evde huzursuzluklar başlıyordu. Kavga dövüş yani kaçınılmazdı. Kardeşimle pek öyle şeyi olmadı kız kardeşime düşküncü biraz, bir de küçük olduğundan dolayı. Ama biz dışarda top oynardık, eve geç kaldın bam. Eve bi şikâyet geliyor hemen bam.” [Özne 3]

“Evet çok geçmişte, çok geçmişte yani. Şimdi öyle bir olay yok. Annemize karşı yaşanmıştı, biz çocuk olduğumuz için bize karışmazdı.” [Özne 8]

Bazı özneler ailelerinde fiziksel şiddet yaşanmadığını ancak sözel şiddete tanık olduklarını ifade etmişlerdir:

“Çok bağırıyorlardı. Annem bağırıyordu. Annem kızırıyordu babama ama dayak hiç olmadı. Hiçbir şekilde. Hiç şiddet yaşanmadı. Ama tartışmalar, kavgalar oluyordu. Annem kızırıyordu, babam kızdığı için kızırıyordu.” [Özne 7]

“Tartışma oluyordu. Sadece hani sinirlikten dolayı o zaman bağırs, çağrış onun dışında öyle bir sıkıntı yaşanmadı.” [Özne 10]

“Babamla tartışıyorlar. Her gün mutlaka tartışıyorlar. Her gün, aralıksız tartışıyorlar. Mesela binde bir olur bir günle tartışmadıkları. Yani evde sürekli bir tartışma havası var. Duyduğumda tartıştıklarını takmıyorum genelde. Umursamıyorum. Her zamanki hali, ne yapayım? Çünkü 5 dakika sonra barışıyorlar, onu biliyorum.” [Özne 6]

Bazı özneler evde sürekli sözel şiddetin yaşandığını ve bunun onların ailesi için sıradan ve olağan bir durum olduğunu dile getirmiştir:

“İşte içince bazen tartışmalar oluyordu o da zaten genellikle olan bir şeydi. Onun dışında kavga, dövüş falan bunlar hiç olmadı. Babam da sakin bi insandı zaten, etrafında karşı saldırganlığı ya da karışması falan olmuyordu” [Özne 5]

“Ya bağırma çağırma falan onlar oluyordu. Onlara alışmıştık zaten biz babamın genel bir sinirlilik halinden ama onda işte eşya kırmadır, fırlatmadır yok yani. Herhangi birbirimize bir şiddet de olmuyordu. ...Ya annemle oluyordu. Annemle boşanmak sebepleri zaten aşırı geçimsizlik ve aşırı şiddetti. Annem o yüzden yani eve terk etmek zorunda kaldı. Çoğunlukla biz de şahit oluyorduk.” [Özne 9]

Bir başka özne ebeveyninin kardeşine şiddet uyguladığını aynı zamanda ebeveyninin kendi kardeşinden (amcasından) şiddet gördüğünü ve buna kendisinin tanık olduğunu söylemiştir:

“Şiddet yaşandı. Abimi hatırlıyorum. ...Amcamın babamı dövdüğünü hatırlıyorum. Eve alkollü geliyor diye dövmüştü. Babam da genelde abimi döverdi. Bir gün abimin sigara içtiğini hatırlıyorum. Hani babam sırf o sigaradan dolayı kokusundan dolayı abimi dövdüğünü hatırlıyorum.” [Özne 2]

Aile içi şiddetin mağduru olmak ya da aile içi şiddete tanık olmak çocuğun yaşantısında psikolojik, sosyal ve duygusal boyutlarda farklı sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Örneğin bir özne yaşadığı fiziksel şiddete arkadaşlarının ve ailesinin tanık olması sebebiyle onların yanına gitmekten utandığını belirtmiştir:

“Tabi ki, mesela arkadaşlarımızın yanında dayak yediğimiz zaman biz bi daha ortama gitmemeyi tercih ederdik yani. Yani bu bizi kötü, olumsuz etkiliyordu. Mesela arkadaşlarımızın yanında dayak yemek yani pek hoş bi şey değildi. Onların aileleri falan görürdü. Bi dahakine utanarak bakıyorduk yani. Süreç hep böyle geçti yani.” [Özne 3]

Başka bir özne ise yaşanan şiddeti çocuk oldukları için önleyemediklerini ve bundan dolayı kendilerini suçlu hissettiklerini ifade etmiştir:

“Yani sesimizi çıkartamıyorduk. Yani bir köşeye geçip üçümüz birbirimize sarılıp ağlıyorduk yani. Şimdi olsa kaldırıp yerden yere vururuz, ondan yana şey yok da yani. O zamanlar yani hiçbir şekilde ne gücümüz, bir şeyimiz hiçbir şeye yetmiyordu. Kendimizi çok kötü hissediyorduk anca ağlıyorduk. Ben şimdi o yaşta olsam, şimdi gelseniz bana bir tane tokat atsanız, ben yerde takla atarım.” [Özne 9]

Başka bir özne de aile içinde tanık olunan şiddetin sonucunda kardeşinin içe kapandığını ve okul başarılarının düştüğünü belirtmiştir:

“Ailede şiddet olayları vardı, babam annemi dövüyordu yüzü gözü kan içinde kalıyordu. Kız kardeşim içe kapanık hale geldi neredeyse hiç konuşmamaya başladı, okul başarımız ikimizin de düştü. Derslerime odaklanamadım sürekli anne babamın durumunu düşündüm okulumu uzattım. Kişisel ilişkilerinde de çok daha çekingen birisi haline geldim.” [Özne 12]

Alkol ya da madde kullanımı ile birlikte aile etkileşimi bozulmaktadır. Bağımlı ailelerinde genellikle aile çatışması, duygusal veya fiziksel şiddet; aile uyumunun ve aile organizasyonunun bozulması, aile izolasyonu, işsizlik, hastalık, ekonomik sorunlar ve aile çatışması gibi sorunlara sıklıkla rastlanmaktadır (O’Connor, Forrester, Holland ve Williams, 2014; Templeton, Velleman, Hardy ve Boon, 2009). İbiloğlu (2012) tarafından belirtilen, aile içi şiddet ortamında büyüyen çocukların yetişkinliklerinde hem şiddet uygulayıcı olma hem de şiddete maruz kalma riskinin artması, çocukların gelişimsel süreçlerinde karşılaştıkları travmaların etkilerini göstermektedir. Ebeveynlerin madde bağımlılığı bu durumu daha da karmaşık hale getirir, çünkü madde bağımlılığı hem aile içi şiddetin sebeplerinden biri olabilir hem de bu şiddetin etkilerini şiddetlendirebilir. Ayrıca çocuklar ev ortamında tanık oldukları şiddeti bir çözüm yöntemi olarak görebilir veya şiddet normalleştirebilirler.

4.2.1.3.Aile olamamak “...hiç aile rutini yoktu bizde.”

Aile hayatında rutinlerin olması, aile bireyleri arasındaki etkileşimi artırmada etkilidir. Gladding (2015) sağlıklı bir ailenin özelliklerini bağlılık, kıymet bilme, birlikte zaman geçirme, destekleme, etkili iletişim örüntüleri olarak sıralamıştır. Ancak ebeveyn madde kullanımı, ailenin birbirine bağlılığını etkileyeceğinden, birlikte zaman geçirme ve destek gibi duygusal birliktelikleri engelleyeceğinden ve aile içinde iletişim örüntüleri kaybolacağından ailenin sağlıklı işleyen yapısını bozacaktır. Aşağıda bir özne babasının

madde kullanmadığı zamanlarda ailesiyle birlikte vakit geçirdiğini ancak madde kullandığı dönemde aile olarak bir arada olamadıklarını ifade etmiştir:

“Yani dışarı çıkardık yemek yemeye giderdik ama içtiği zaman gitmiyorduk. Çünkü zaten yemek bile yemiyordu. Kullanmadığı dönemlerde şu sıralar gidiyoruz mesela.” [Özne 7]

“Yani beraber çok nadir oluyordu. Bu ilacı kullanmaya başladıktan sonra babam sürekli işte bir ne bileyim piknik, baraj sürekli bir yere gitmek istiyor. Ama o zamanlar gerçekten çok nadirdi. Yani ailecek bence bir kez anca bence olmuştu. Ayrı ayrı en fazla iki falan.” [Özne 11]

Aile içinde ritüellerin ve iletişimin eksikliği, güçlü aile bağlarının oluşumunu ve aileye aidiyet duygusunun gelişimini engelleyebilir. Öznelerin büyük çoğunluğu aileleriyle birlikte vakit geçirmediklerini ve ortak bir eylem gerçekleştirmediklerini, yani ‘aile olamadıklarını’ dile getirmişlerdir:

“Ben hiç ailemle birlikte yemek yediğimi hatırlamıyorum. ...hiç aile rutini yoktu bizde. Annem işe gitmezdi babam işe gitmezdi. Böle normal bir düzenimiz yoktu. Çok da hatırlamıyorum ama yoktu. Hiç de hatırlamıyorum.” [Özne 1]

“Ben sadece bayramlarda, babaannem, dedem yaşıyorlardı o zaman. Küçükken sadece bayramın ilk günleri babaannem ve dedemin evinde toplanırdık. Bütün kardeşler oraya gelirdi. Bir tek ailece gittiğimiz öyle merasimleri bilirim. Diğer türlü böyle pikniğe gitmek ya da işte zaten yemeğe gitme gibi bir kültürümüz yok dışarıda yemeğe gitmek, yani öyle bir aile kültürümüz yok. Ya sadece bayramlarda yani. Onun dışında ailecek yaptığımız hiçbir şey olmazdı” [Özne 14]

Bazı öznelerin ailesiyle sadece fiziksel mekân paylaşımına dair söylemleri bulunurken duygusal yakınlığa dair bir söylemde bulunmadıkları dikkat çekmiştir:

“Hiç bi zaman aile kavramımız öyle olmadı rahat rahat. Ama hep birlikte aynı odada yatarız. Çünkü ev tek odalıydı dediğim gibi. Hepimiz aralıklı yatarız yani.” [Özne 2]

“Okuldan çıktıktan sonra eve bir daha akşam yatmaya giderdim, otel gibi kullanıyorduk. Yani mahalle arkadaşları, küçük yer, herkes birbiriyle samimi.” [Özne 3]

Bir özne ise aile içerisinde karar alma süreçlerinin olmadığını hatta ailelerinde kuralların olmadığını belirtmiştir:

“Aile içinde karar alınmıyor, herkes kendi aleminde. Sabah kalkılır, işe gidilir. Cumartesi, pazar benim işim varsa ben giderim. Arkadaşlarım olur. Ailece pikniğe ya da dayımlar falan çağırır oraya gidip. Kural falan olmaz yani.” [Özne 6]

Aile içinde etkili iletişim kurmanın yollarından bir tanesi de o her bir üyenin ailede karar alma süreçlerine dahil edilmesidir. Bu sayede aile birbiriyle iletişim kurmayı öğrenir ve çatışma çözme becerilerini geliştirir. Bunun olmadığı durumlarda ise ailede sağlıklı bir işlevsellikten söz etmek zor olacaktır.

4.2.1.4.Ailede stres “Stresin her türlüünü yaşadık bu yüzden hepimiz nefreti öğrendik.”

Aile için stres faktörleri arasında ekonomik zorluklar, sağlık sorunları, taşınma, bağımlılık, aileye yeni bir üyenin katılması ya da bir üyenin kaybedilmesi, afetlere maruz kalma gibi olaylar sayılabilir. Ailede madde bağımlılığının varlığı hem başlı başına bir stres faktörüdür hem de ailede iletişim dinamiklerinin bozulmasına, ekonomik güçlüklerin yaşanmasına ya da sosyal izolasyona sebep olabilir. Aşağıda öznelerin deneyimledikleri farklı aile streslerine yer verilmiştir. Özneler yaşadıkları en büyük stresin ebeveynlerinin madde bağımlılığı olduğunu dile getirmiştir:

“Babamın süreci dışında aslında çok bizi ailecek zorlayan bir şey yaşamadık. Babamdan kaynaklı mesela annem bir gün rahatsızlanmıştı hatta teyzemlerde bize gelmişti o zaman. İşte anneme duş alırken yıkanırken üç harfliler gelmiş falan diye anlatmışlardı. Aslında orada olan şey muhtemelen babamın durumundan kaynaklı annemin yaşadığı psikolojik rahatsızlıklar da büyük ihtimalle böyleydi yani. Tabi o zaman küçük olduğumuz için biz bunu anlayamıyorduk ama şimdi düşündüğümde bunun nedeninin babamın anneme yaşattığı zorluklar olduğunu görebiliyorum. Hatta annemin saçları falan dökülmüştü, geceleri uyuyamazdı, bayağı zorlu bir süreç geçirmişti. Bu bizim için baya travmatik bir durumda aslında.” [Özne 13]

Başka bir özne için ailenin yeni bir eve taşınması ve aile üyelerinden birinin evlenmesi ya da ebeveynlerinin boşanması stres faktörü yaratmıştır:

“Biz taşınmıştık bir süre önce ve ablam evlenmişti. Ablam evlendiğinde çok üzülmüştüm. Evlendikten sonra işte o da çok zorlanmış. Hani... Babam için en değerli şey kızları çünkü. Biz iki kız kardeşiz. O da biraz etkilemişti onu. Belki o süreçte madde kullanımını yoğunlaştırmıştır.” [Özne 7]

“Ailem boşandı, o süreç zorluydu. Biz mesela hani 2009’da annemle babam hani manevi olarak ayrıldıklarında ayrı bi ev tutmuştuk, farklı bi mahalleye gitmiştik, baba yok başımızda. Bu süreç boyunca düşünsenize küçük bi çocuğun annesiyle

mahkeme salonlarına gidip gelmesi, şahitlik yapması, ayrı bi mahallede oturması zordu. O zamanlar 9-10 yaşlarındaydım, zor oldu yani o zamanlar. Ya düşünsenize başka bi mahalleye gidiyorsun, aile bireylerinden birisi eksik, kimseyi tanımıyorsun, dışardaki millet hani az çok biliyor. Hani soruyorlar bu evin bi reisi yok mu, bi erkeği yok mu diye. İşte babası nerde, alkol içiyor, işte bu gibi sebeplerden dolayı ayrıldık. Millet biraz acıyarak bakıyor başta, sonradan işte ne biliyim kötü bir durum.” [Özne 3]

Bir başka özne için ise hem yaşanan ekonomik zorluklar hem de ebeveynin yeniden evlenmesi ve sonrasında yaşanan boşanma aile için stres faktörü oluşturmuştur:

“İşsiz kalma durumu oldu, ondan sonra hatta dükkanlarımız vardı, biz battık, ondan sonra baya bir... Hatta ben yeri geldi evde biz yiyecek bulamadık. Tabii biz bunların üstesinden geldik, çalıştık, birlikte olduk, sırt sırta verdik, bu günleri atlattık. Onun haricinde ikinci evliliğini yaptıydı. 6-7 sene falan sürdü. Halen evliler de zaten ama yanında değil. Mahkeme falan açıldı. Ondan sonra üvey annem duygu değişimine girence, evi terk etti, kardeşimi aldı gitti habersizce. Babam zaten ondan sonra bu duruma geldi. Onun üzüntüsüyle, stresiyle böyle bir şey gördük.” [Özne 10]

Bir başka özne için ebeveynlerinin boşanma süreci sonrasında yaşananlar onlar için stres faktörü oluşturmuştur. Boşanmadan sonra yeni bir hayat kurma çabası ve bu süreçte sosyal destek görememek onlar için zorlayıcı olmuştur.

“Boşanma sürecinde şey oldu işte, yani babam zaten bizi evden kovdu. Biz böyle kaldık yani. Sonra biz böyle anneannelere de gidemedik. Sonra mecbur kaldık gittik. Bu sefer anneanneler de hani şey dedi, işte kızım gittin işte ne yapacaksınız işte. Çocukların okuma çağındadır falan böyle geleneksel cümleler. Sonra biz böyle bir iki ay kadarıyla başka bir ev tuttuk. Sonra ben o dönem başka bir şeyde çalışmaya çalıştım. Hani fabrika vardı bizim burada. Fabrikada falan çalışmaya başladım falan. Annem temizliklere gitti falan ama döndüremedik. Çünkü ev kiralardır işte yani o ara maddi sıkıntı çok çektik. Aynı zamanda bir de yani iki kadın olunca biraz çok zor oldu bizim için. Yani aşırı yani çok üzücü bir şey ama öyle oldu yani. Sürekli bir rahatsız edilme modu falan oldu. Ya hem o açıdan hem de maddi olarak çok. Çünkü yani bir de insanlar bunu bildiği zaman, ihtiyacınızın olduğunu bildiği zaman gerçekten insanlar yardım etmek yerine biraz da onlar yükleniyorlar. Mesela ben fabrika gibi bir yerde çalışıyordum. Hiç anlamam ben sonuçta öğretmenim, bilmem öyle şeyleri. Ama mesela çok eziliyordum. Yani yapacağım işten daha fazla iş yüklüyorlardı. Bu sefer annem mesela temizliğe gidiyordu, atıyorum saatini diyelim işte bir miktara gidiyorsa, diyordu ki burayı da böyle yap, yoksa parayı vermem diyordu. Bu sefer şey oluyordu, yani psikolojik olarak da çöküyorsun bu sefer. Evet. Ya bir şekilde kıvıramadık yani ya maddi sebepten dolayı kıvıramadık bence. Biraz da annemin korkuları çok fazlaydı. Yani o şekilde zor bir süreç oldu.” [Özne 14]

Bir başka özne ise ailede yaşadıkları stresin onların şu anki yaşantılarında sağlıklı ilişki kurmalarını engellediğini belirtmiştir:

“Stresin her türlüünü yaşadık bu yüzden hepimiz nefreti öğrendik. Sağlıklı ilişkiler kuramadık. Kendimize olan güvenimiz sarsıldı. Bir kadın olarak bağımlı bir babanın kızı olarak alkol, uyuşturucu kullanan bütün bireylerden nefret ettik. Ben kendi kendimi hep ayakta tutmaya çalıştım ona tepki olarak daha güçlü ayakta durduk. Ben annem gibi olmayacam diyerek hayatımı devam ettirdim.” [Özne 15]

Aile içi stres faktörleri ekolojik yaklaşımla ele alındığında çeşitli katmanlarda farklı yansımaları olduğu görülecektir. Mikrosistemde aile içi ilişkiler, mezosistemde ebeveyn stresinin ev içi ilişkilere etkisi, egzosistemde ebeveynin iş kaybı, makrosistemde toplumsal yapıdaki bozulmalar ve kronosistemde geçmiş deneyimlerin günümüz yaşamına olan etkileri yukarıdaki ifadelerde öne çıkmaktadır. Aile içi stres faktörleri mezosistem içinde değerlendirildiğinde ebeveyn madde kullanımının önemli bir stres faktörü olduğu söylenebilir.

4.2.1.5.Ailenin sosyal mevkisi “Bizim aile tabiri caizse ezik bir aileydi.”

Teater (2015) ekolojik sistemin kavramlarından biri olan mevkiiyi; “birey ya da ailenin toplumun sosyal yapısı içindeki konumları” olarak tanımlamıştır. Üyesi madde bağımlısı aileler açısından değerlendirildiğinde aile mevkilerinin, sosyal ağlara erişmekte zorluklar yaşamasına ve toplumdan soyutlanmalarına neden olduğu söylenebilir. Öznelerin ifadeleri bunu destekler niteliktedir:

“Bizim aile tabiri caizse ezik bir aileydi. Yani nasıl desem annem benim pasif bir kişilik babamın zaten durumu belli. O yüzden dolayı hani böyle çok genelde biz hani danıştık böyle mi yapalım şöyle mi yapalım diye. Ben mesela kendi arkadaşlarımı davet edemedim eve. Çünkü hep bir korku vardı. Babam gelebilir, işte. O pozisyonda arkadaşlarımın babamı görmesini istemezdim. O yüzden dolayı ben davet etmediğim için de kimsenin evine gitmezdim açıkçası.” [Özne 14]

“Mesela anne babam yani pek bir arkadaşlık ortamı yoktu. Bilmezdik yani öyle kimse bize gelmezdi biz de kimselere gitmezdik. Kendi halimizde öyle bir aileydik.” [Özne 1]

Bir özne babasının madde kullanımının sonucu olarak annesinin yaşadığı psikolojik sorunları dile getirmiş, annesinin diğerleriyle iletişim kurmakta zorlandığını ve yalnızlaştığını ifade etmiştir:

“Çok iyi değil aslında. Ne komşularla ne akrabalarla aramız iyi değildir. Mesela annemin söylediği sözler birbirleriyle tutarlı değil. Evimize ne akraba ne bir komşu gelip gitmez. Geçen gün annem hastalanmış teyzemler eve gelmişler ama annem evde olduğu halde kapıyı açmamış mesela onlara. Yani kendini yalnız hissediyor

sanırım ama gelen insanlara da kapıyı açmıyor. Yani onunda durumu aslında çok iyi değil. Tamamen oda insanlardan kendini soyutlamış durumda.” [Özne 13]

Bir başka özne babasının hiçbir arkadaşının kendi evlerine gelmediğini, ailece hiçbir tanıdıklarının evlerine gitmediklerini hiçbir tanıdıkların da kendi evine gelmediklerini ifade etmiştir:

“Babam hiçbir arkadaşını bize getirmezdi. Hayatta hiçbir tanesini ne bizle tanıştırdı ne bir şey yapardı. Eve falan arkadaşları gelip gitmezlerdi. Ne biliyim böyle eşiyile akşam oturmasına filan gelen giden olmadı. Hayatta babam yolda görürdü, biz yanındaysak selam bilem vermezdi. Ben biliyorum arkadaşı, yanında görmüşüm, biz yanındaysak selam bile vermezdi. Biz de başkasına gidip gelmezdik” [Özne 5]

Ailelerin sosyal mevkileri ekolojik sistem açısından mezosistemde toplumun diğer üyelerinin aileyi nasıl algıladığı, onlarla nasıl iletişim kurduğu ve hangi sosyal çevrelerle iletişim kurabildikleri ile ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında ailelerin ya yalnızlaştığı ya da kendilerine benzer bir sosyal çevre ile mevkilerini belirledikleri söylenebilir.

4.2.1.6.Utanma-öfke-kaygı “...çok fazla utandığımız zamanlar oldu.”

Madde kullanan aile üyesine karşı diğer aile üyeleri tarafından utanma, suçluluk, öfke ve kaygı gibi duygular hissedilebilir. Özneler madde kullanan aile üyesine karşı farklı duygular hissettiklerini belirtmişlerdir. Utanma duygusu ile ilgili öznelerin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Babamın bir bağımlılığının olduğunun farkındaydık aslında. İlk ne zaman farkına vardık hatırlamıyorum bile. Ama mesela çevremizde kullanmayan ailelerin çocuklarını gördüğümüzde onların yaşantısına baktığımızda hep içimizde bir burukluk olurdu, onlara özenirdik hep. Bizim ailemizin de onlar gibi olmasını dilerdik isterdik aslında. Neden biz de böyle değildik diye sorguluyorduk aslında. Aslında kimseye hiçbir arkadaşımıza anlatamazdık utanırdık hep arkadaşlarımızı davet edemez ki evimize.” [Özne 13]

“Birisi dediğinde babam cezaevinde, neden diye sorduğunda uyuşturucu olduğunu söyleyemiyordum mesela. Cezaevinde olduğunu söylüyordum ama uyuşturucuyu söyleyemiyordum. Kötü, utanç verici bi şey ya. Nefsinin hevesi uğruna, kendini 6 sene, 10 sene, 15 sene cezaevinde yani kabul ettiriyor kendine, nasıl oluyor anlamıyorum.” [Özne 1]

“Babamın bağımlı olması diğer bireylere veya zor durumlardan geçen kişilere karşı daha şefkatli olmamı engelledi. Katılaştım evde babam dışında hepimiz birbirimize destek oluyorduk. Hepimiz aynı fikirdeydik ve istemiyorduk babamızı. Utanmadığım

kızgın olmadığım tek bir zaman yok. Tabii ki birçok durumda babam hariç diğer aile bireylerini koruyup savunmuşumdur.” [Özne 15]

“Yani babam hapse falan düştü. O zaman yani kimsenin yüzüne bakamıyorduk. Niye? Çünkü soracaklar. Neyden girdi? Uyuşturucudan girdi diyemiyor insan yani. Yüz kızartıcı suç, uyuşturucu. Yani böyle namusunu korusa veya bir şey yapsa, yani kendisine birinin kötülüğü olsa, hakkını arayarak bir suç işlese, elinden bir şey kaza çıksa eyvallah diyeceğim. Bir nebze de olsa şey yapar. Ama uyuşturucu olunca insanlara bir şey de söyleyemiyorsun. O yüzden çok fazla utandıığımız zamanlar oldu.” [Özne 9]

Ebeveynlerden birisi bağımlı olan çocukta suçluluk ve utanç duygusu sık gözlemlenir. (Ögel, 2019, s. 91). Bazı özneler madde kullanan ebeveynlerine karşı utanmanın yanı sıra öfke duygusunu da yaşadıklarını ifade etmişlerdir:

“Yani hem utanç duyardık hem kızardık, öfkelenirdik ona ama bir taraftan da tedirgin ederdi bizi. Mesela kullanacağını bildiğimiz zamanlar olurdu, o zamanlarda arabayı alıp gittiği zamanlar olurdu. O zamanlarda dönüşü nasıl yapacak acaba bir kazaya mı karışacak ya da eve gelebilecek mi gibi kaygılarımız da olurdu.” [Özne 13]

“Yani tamam kullandı bir şekilde. Ama daha ısrarla devam etmesi çok sinirlerimi bozuyordu. Sinirlendiğimi belli ediyordum da yani pek umurumda olmuyordu. Ama şu an her konusu açılınca üzülüyor. Hani üzdüm çocuğumu diye.” [Özne 7]

“Babama derdim ki sen kendi hayatını mahvettin. Bizim hayatımızı neden mahvediyorsun? Niye mahvettin? Ya bu tarz ya öfkeli konuşurdum, çok öfkeliyim. Ben babama aşırı öfkeliyim. Hani bu doğru mu yanlış mı onu da bilmiyorum ama hani yani çok etkiledi bizi, her yönden çok etkiledi. Özellikle psikolojik olarak çok etkiledi. Ben üniversiteye gittiğim zaman hani çok normal bir psikolojiye sahip değilim açıkçası. Ya bir şey oluyordu, çok saçma bir şey, çok gülüyordum. Ya da çok saçma bir şey, çok ağlıyordum.” [Özne 14]

“Beni birileri istiyordu, teyzem her şeyi biliyor yani yaşadığımız her şeyi biliyordu. Dönüp dedi ki anneme onlara versene, annem dedi ki ben onları kızım vermek istemiyorum. Yok dedi bak onlar zaten biliyor dedi babasının nasıl olduğunu dedi. O canımı çok yakmıştı. Teyzem, her şeyi biliyor, her şeyi yaşamış, görmüş, yani o lafi canımı çok yakmıştı (ağlıyor). Öyle olmasaydı babam ben o lafi yemeyecektim. Yani o iyi bir durum değil, duymak insanın canını yakıyor. Sanki kötü bir aile olsa bile babamın durumunu bildiği halde istediği için sanki vermek zorundaymış gibi, o şekilde baktığı için canımı çok yakmıştı.” [Özne 5]

Bazı özneler de ebeveynlerinin madde kullanımını sebebiyle ya da maddenin etkisindeyken zarar görmelerinden endişe ettiklerini ifade etmişlerdir:

“Benim okuluma gidiyordum, bana etkilemiyor demiştim ama içsel ben etkilenmiştim. Babamın mesela tüm gün gelmediği falan oluyordu. Ya bir gün sanki

işte ne bileyim arabayı vurur anladınız mı? Yani kendisi, bir anlık bir şey. Yani ona bir şey olursa diye kaygılanıyordu bir taraftan.” [Özne 11]

“Ben çok üzülürdüm ama kendimi de hiç suçlamadım. Evet çok kaygılanırdım, çünkü o benim babamdı kendine zarar veriyordu ve ona bir şey olacak diye endişeleniyordum.” [Özne 16]

“Kaygılandırıyor yani. Bir şey olur, bir şey olur. Bir kriz olur. Kaygılandırıyor açıkçası.” [Özne 8]

“Tabi ki, acaba gene bi gün bi yerde içer, hava soğuk olur, hipotermi mi geçirir yoksa başına bi iş mi gelir. O dönemler hatta organ mafyası falan meşhurdu. Şimdi pek böyle şeyler yok sanırım ya da biz bilmiyoruz da. Bi gün işte organ mafyası alır götürür veya başka bir şey olur, çok şey aklımıza geliyordu yani. Uyarıyorduk da pek teselli olmadı yani.” [Özne 3]

Hem madde bağımlılığı süreci hem de madde kullanımı sonrasında yaşanabilecekler aile üyelerinde farklı ve karmaşık duygulara sebep olabilmektedir. Sıklıkla karşılaşılan duygular arasında utanma, öfke, suçluluk ve kaygı sayılabilir (Laybourn, Brown ve Hill, 1996; Ögel, 2020a; D’Costa ve Lavalekar, 2021). Yapılan araştırmalar, çocukların ebeveynlerinin uyuşturucu kullanımının sonucu hastalanabilecekleri veya ölebilecekleri konusunda kaygılandıklarını bulmuştur (Butler, Bauld, 2005; Arcidiacono, Velleman, Procentese, Albanesi ve Sommantico, 2009; McCann, Lubman, Boardman ve Flood, 2017). Bu duygular, ailenin madde bağımlısı bireyle olan ilişkisini karmaşık bir hale getirebilir ve aile içi dinamikleri zorlayabilir.

4.1.2.7. İyi çocuk olmak “...sorun çıkaran çocuk olmak istemezdim.”

Ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkiler çocuğun ileriki yaşantısındaki karakteri üzerinde belirleyici olabilmektedir. Ebeveynin anlayışlı ve destekleyici olması, çocukların kendi sınırlarını belirleyebilmelerine ve kendi kararlarını alabilmelerine olanak tanınması önemlidir. Ancak madde bağımlısı ailelerde bu durum farklı yaşanmaktadır. Bazı öznelere ailelerinde yeterince sorun olduğundan daha fazla sorun çıkartmak istememiş ve iyi bir çocuk olmaya çalışmışlardır:

“Çocukluğumu yaşayamadım. Daha fazla sorun çıkarmamak için hep iyi/ushu/başarılı çocuk olmaya çalışırdım. Evet her yönüyle eksik bir çocukluk yaşadım.” [Özne 15]

“Ben hep uslu bir çocuk olmaya çalışırdım, sorun çıkaran çocuk olmak istemezdim. Bu durum bende daha çok sosyalleşme dışı dönük olmamı sağladı. Kendimi işe atıyordum ve işte güzel arkadaşlıklar kuruyordum.” [Özne 16]

“Bana daha çok genelde, yaşından çok çok büyük duruyorsun. Her zaman zaten sorunsuz olan bendim. Hiç yoktu yani. Fazla sorumluluk alıyorum gerçekten. Kardeşim var şu an mesela. Şey kafasındayım direk, okuyum da direk kardeşimi yanıma alayım onu ben okutayım, onu ben şöyle yapayım.” [Özne 2]

“Maalesef ki babam çocuk, biz baba olduk. Benden çok abim kendisine baba bak yapma bunu, birisi görür, öğrenir, bırak şunu falan diye sürekli abim kendisine telkinde bulunurdu, maddi manevi destek verirdi. Bak derdi, sıkıntın varsa parasal açıdan ben sana destek olayım. O sıra abim ayrıca bir iş yapıyordu kendisine maddi açıdan destek veriyordu. Zora girmesin diye. Ama dinletemedik işte.” [Özne 9]

Ebeveyn-çocuk ilişkisi, çocukların olumlu bir benlik oluşturmada ve çevrelerine uyum sağlamalarında önemlidir. Çevresiyle olumlu ilişkiler kuramayan çocuklar bir süre sonra uyum problemleri yaşamaya başlarlar (Güler ve Çekiç, 2022). Ebeveyn madde kullanımında ev içi sorumluluklarını çoğunlukla yerine getiremeyen ebeveynlerin çocukları kendileri ihmal edilmiş hissedebilirler.

4.2.1.7. Rollerin değişmesi-Ebeveynleşme “...hem annemi toparlamaya çalışmışım derken ...ben yok oluşum aslında.”

Ailede yaşanan maddi zorluklar, ebeveynlerin sağlık problemleri veya diğer sosyoekonomik faktörler aile içindeki rollerde değişikliklere yol açabilir. Çocuklar kimi zaman kendilerini, ebeveynlerin yapması gereken ev içi sorumlulukları yerine getirmek zorunda hissedebilirler. Madde bağımlılığı sorunu ile mücadele eden ailelerde çoğu zaman aile içi roller ve sorumluluklar karışabilmektedir. Aşağıda öznelere üstlendikleri sorumluluklara ilişkin ifadelerine yer verilmiştir:

“Evin geçimini ben, büyük abim, bir de benden küçük bir oğlan 18 yaşlarında bir oğlan, biz sağlıyoruz.” [Özne 8]

“Yani işte uzakta olunca tabii ben de böyle hani babamı geride bırakmışım ve ben bir şekilde yoluma devam ediyorum ama biliyorum ki babam orada daha zorluklarla mücadele etmeye devam ediyor. Yani aslında onların beni düşünmesi ben onları düşünüyorum. Yani roller biraz değişmiş aslında.” [Özne 2]

“Eve ben bakıyordum, kendisine bakıyordum. Sürekli her şeyi ben kendim yapmaya çalışıyordum. Çok şükür kimseye muhtaç olmadık bugüne kadar. Allah'ın izniyle bu saatten sonra da olmayız yani. Böyle gelişti olaylar.” [Özne 10]

“Halen daha öyle. Yani evin yemeği çocuklar her şey benim üstümde. Annem çalıştığı için ben yapıyorum bu işleri.” [Özne 5]

“Aslında abim babamın yerine geçmiş gibi oldu. Yani babamda görmediğim o samimi sıcak duyguları, şefkati, ilgiyi abimle yaşadım. [Özne 9]

Özne 14 ise babasının, annesinin ve kimi zamanda kardeşinin almadığı sorumlulukları üstlenip ailesindeki herkese destek olmaya çalışmış ancak bu sorumluluklar onu çok zorlamıştır:

“Annem boşanmak istedi lakin babam boşanmadı. Yani o da ben üniversiteye gittiğim zamanlar, bu sefer babam bunu bırakmayı kabul etmediği için, bu sefer ben anneme destek oldum. Böyle bir hayat yaşamak istemiyorsan bırakabilirsin, boşanabilirsin. Bu normal bir süreç. Genelde annelerin tarafında böyle kadın boşanmaz. Bu senin kaderin. Hep böyle bir gelenekselce düşünce vardır. Ben biraz anneme destek oldum, işte ben çalışırım, yaparsın. Hani yaparsın falan, bundan sonraki hayatında bunları yaşamak zorunda değilsin dedim. Sonra bir dönem boşanmak için böyle bir yeltendi fakat babam boşanmadı. Yani biz bir süre ayrı kaldık ama babam yani boşanmadı. Çok sıkıntı yaşattı. Bu sefer baktık ki aslında korktuk ya bu süreçte yani. Bu sefer babam içip içip eve geliyordu. Daha kötü şeyler oluyordu. Bu sefer şey oluyordu bana da sarmıştı. İşte sen annenin kafasını açıyorsun böyle şöyle. Bu sefer geri, yani annem bunu kaldıramadı öyle söyleyeyim. Bu sefer annem yok ben istemiyorum dedi, öyle kaldı. (...) Bir de kardeşim böyle birden kayacak ya da yanlış bir şey olacakmış, mesela erkek arkadaşı tarafından üzülmelerini istemiyorum. Zaten hani bu yönümüz zayıf. Bu yönünün kullanılmasını istemiyorum açıkçası. O yüzden dolayısıyla bunun tedirginliğini çok yaşıyorum. Ya böyle derse, ya şöyle derse kırılırsa. Yani evet, biraz o rolü üstlenmişim galiba.” [Özne 14]

“Bir de şöyle bir durum var, ben her zaman ailede yani böyle yaşım belirli bir şeye ulaştıktan sonra hep annemin yükünü de kaldıran hep ben oldum. Yani mesela annem orada üzülüyor, hep ben böyle güçlü durmaya çalışmışımdır. Tamam anne, işte kalk bir şey olmaz gideriz, böyle olur, şöyle olur. Ama içten içe aslında ben hep erimmişimdir. O yüzden bu figür de aslında beni çok yordu çünkü hem kardeşimi aynı zamanda toparlamaya çalışmışım hem annemi toparlamaya çalışmışım derken hani sonradan böyle kendimi dinlediğim zaman ben yok olmuşum aslında. Arada kendimi unutmuşum ve o acının tarifi kesinlikle yok. Yani insanın bazen böyle kalbi sızlar mı? Hani böyle kalbinize elinizi götürdüğünüz zaman hani hisseder mi, normalde öyle bir şey imkânsız. Ama ben hissediyordum sanki kalbim böyle yara almış, böyle sızlıyordu yani. O yüzden o figür çok zor bir figürdü. O dönemde çok yani üzülmişim. O an çok zordu benim için.” [Özne 14]

Ebeveynlerinin rol ve sorumluluklarını üstlenen çocuklar ‘ebeveynleşme’ktedir. Ebeveyn madde bağımlısı olduğunda ebeveyn rolünü yerine getiremez hale gelebilir ve aile içinde çocuklar da dahil olmak üzere diğer üyeler mevcut boşluğu doldurmaya çalışabilir. Hatta çoğu zaman çocuklar ebeveyn rollerini ve sorumluluklarını üstlenebilirler (Straussner, 1994). Madde bağımlısı ebeveynlerin çocukları ile boşanmış, göçmen ebeveynlerin

çocuklarında ebeveynleşme riskinin yüksek olduğu bulunmuştur (Masiran, Ibrahim, Awang ve Lim, 2023). Öznelerin çoğunun ebeveynlerinin rollerini üstlendikleri ve bu durumun onlar için zorluk yarattığı görülmektedir.

4.2.2. Sosyal Çevre İlişkileri *“Arkadaşlarımın arasında hiç olmadı ama akrabalarından gördük dışlanmayı.”*

Öznelerin sosyal çevreleri ile ilişkilerinde hem arkadaşlık ilişkileri hem akrabalık ilişkileri hem de iş yerindeki ilişkilerine değinilmiştir. Öznelerin çoğu belli ölçüde samimi ilişkiler geliştirseler de yaşadıkları durumu çevrelerinden gizleme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Aşağıda öznelerin buna ilişkin ifadelerine yer verilmiştir:

“İlkokul sona kadar babamla yaşadık. Benim arkadaşlarım gelmezdi yani. Ben davet etmezdim, istemezdi. (...) “Arkadaşlarım derinlemesine değil ama dışarıdan görünüyor tabii ki çoğu şey. Hani babamın madde kullanması, babam evde şiddetle uygulayışı, bir şeyler görünüyor muhakkak. Ama hani ne hissettiğimi hiçbir zaman bilmezlerdi.” [Özne 2]

“Ben yansıtmadım hiçbir şekilde. Aileme bile, annem biliyorlar olanları. Ona bile yansıtmadım. Mesela dışarı çıkıyordum, artık kafam dağıtıyordum, kendime geliyorum, bir şekilde geçiyordum.” [Özne 7]

“Ben genel olarak hani zaten ben çok böyle içe kapanık bir öğrenciydim. Yani hala da öyleyim. Çok böyle arkadaş ortamında çok vakit geçiren bir kişiliğim yok. Çok nadir yani oda lise döneminde zaten hiç öyle cafe ortamıdır falandır görüşmedim hiç kabul etmiyordum zaten ben reddediyordum bundan dolayı. Giderdim ama çok tercih etmezdim. Eğer benim için kampüs uygunsuzsa kampüste kimi daha çok tercih ederdim.” [Özne 14]

“Lise birden beri yan yanayız. İlk günden beri. Onun da tam anlattığını düşünmüyorum ama onda da mesela babasında sıkıntılar vardı. Madde değildi. Başka sıkıntılar vardı. İşte arkadaşım da öyle olunca o da salmıştı zaten. Ben de biraz. Yani arkadaşım da öyle olunca bence daha da koştuk liseden. Çünkü o da hiçbir şeyin düzeleceğini falan düşünmüyordu o zamanlar. İkimizin de öyle olunca, öyle boş boş gider geldik ama saçma bir şey yapmıştık.” [Özne 11]

Öznelerin akrabaları ile olan ilişkilerine ele alındığında bazı özneler akrabalarından olumlu destek görürken bazı özneler ise dışlandıklarını ifade etmişlerdir:

“Arkadaşlarımın arasında hiç olmadı ama akrabalarından gördük dışlanmayı. Sen de babana çekmişsin, onun gibisin gibisinden şeyleri çok söylediler ama şu an Allah

bizi tam tersine çevirdi. Hiç babamız gibi olmayı nasip etmedi, yani öyle söylediler ama söylediklerini de yediler.” [Özne 1]

“Babamın tarafı sürekli bizim desteğimiz. Öbür taraf da öyle. Dayılarımız da hep yanımızdaydı ne taziyede ne diğer zamanlarda yalnız bırakmadılar. Ama ne kadar da olsa şey olmuyor. Mesela ben dayım evlendiği zaman benim ağladığım kadar kimse ağlamamıştır. Çünkü benim için bir baba gibiydi. O evlenince o da gitti. O yüzden benim için daha farklıydı.” [Özne 5]

Bir özne ise sosyal çevrenin insan hayatında ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır:

“Biraz babadan biraz da amcadan. Yani bunun genel sebebi genelde baba oluyo ya. Yani bakıyosun eve geliyor alkollü, evde misafir oluyo bi şey oluyo. Zaten onlar gittikten sonra hır güür başlıyordu. Yani yine suç babada oluyodu da. (...) Çevre her şey ya. Düşünsenize 4 tane okuyan varsa 5.si siz olursunuz, 4 tane milyoner varsa 5.si siz olursunuz ama 4 tane serseri varsa zaten 5.si de siz olursunuz.” [Özne 3]

Bir özne iş çevresinde iyi arkadaşlıklar kurduğunu, güzel ilişkiler geliştirdiğini belirtirken bir başka özne benzer biçimde geliştirdiği güvene dayalı bir ilişkiyi madde kullanımı nedeniyle kaybettiğini ifade etmiştir:

“Benim düzenli bi işim var. Özel sektör yani nerde ihale alırlarsa oraya gideriz. İyi arkadaşlarım var iş yerinde, sevilip sayıldığım bir ortam.” [Özne 3]

“Aslında benim bir güzel bir hayatım vardı. Güvene dayalı çalıştığım bir işim vardı ama bunların hiçbiri önemli değil. Çünkü süreç yönetilemez bi hale geldi, uyuşturucu artık bizi ele alıp bizim hayatımızı yönetmeye her şeyimizi yönetmeye başladı. Kişiliğim bozuldu, yalan bile söylemezdim yalan söylemeye başladım mecbur kalıyorsun çünkü. O yüzden işyerindekilerle de ilişkilerim bozuldu.” [Özne 4]

Öznelere hem evde hem de dış ortamlarda sosyal çevrelerini sınırlamak zorunda kalmış, bazen yaşadıkları sorunları ifade etmekte güçlük çekmişlerdir. Bazı öznelere akraba çevresinden destek görürken bazı öznelere destek görememiştir. Yılmaz ve Şaşman Kaylı, (2020)'nin yaptığı araştırma sonuçlarına göre daha önce bağımlılık tedavisi görmüş bir yakını bulunmayanların bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere karşı sosyal mesafe oluşturduğu ve olumsuz davranışlarının daha fazla olduğu bulunmuştur. Madde bağımlılığının pek çok toplulukta olumsuz karşılanması nedeniyle (Hekimoğlu Tunç, 2021), öznelere tepki çekmemek için ebeveyn madde kullanımını saklama eğilimi göstermişlerdir. Bu durum, onların sosyal destek sistemlerinden yeterince yararlanamamalarına ve izole olmalarına sebep olmuştur. Ebeveyni madde bağımlısı çocukların, sınırlı bir sosyal yaşamı olduğu, çoğunlukla eve arkadaşlarını getirmekten

veya ebeveynleri ile göz önünde olmaktan kaçındıkları, hatta arkadaş edinmekten bile çekindikleri (çünkü çoğunlukla temel sosyal becerilerden yoksun oldukları ya da birisinin ebeveyni ile ilgili gerçeği göreceğinden endişelendiği) belirtilmiştir (Backett-Milburn, Wilson, Bancroft ve Cunningham-Burley 2008; Barnard ve Barlow, 2003; Houmøller, Bernays, Wilson ve Rhodes, 2011). Yine bu çocukların arkadaş edinmekte zorlanabildiğini, çünkü diğer ebeveynlerin çocuklarını sorunlu aile çocukları olarak gördüğü bu çocuklardan uzak durmaları için uyardıkları da ifade edilmiştir (Alexanderson ve Näsman, 2017; Dundas, 2000).

4.2.3. Okul Çevresi İlişkileri

Okul, çocuğun hayatında sosyalizasyon sürecine katıldığı bir başka alandır. Okul ortamında çocuk sosyal, duygusal ve akademik becerilerini geliştirir ve toplumsal hayatın kurallarını öğrenmeye başlar. Aşağıda öznelerin okul hayatına ilişkin yaşadıkları yer almaktadır.

“Lise birden okulu terk ettim. Param yetmiyordu, sigara içiyordum o zamanlar. Yani o parayla kantinden bir şey mi yiyeyim, sigara mı içeyim? Harçlık mı yapayım yani? Bilemiyordum derken öyle bıraktık yani. (...) Yani ilkokulda bayağı zekiymişiz. Sürekli yani teşekkür aldım. Derslerimiz bayağı iyiydi. Ortaokul sekizinci sınıfta bozulduk, yani sekizinci sınıfta okulu değiştirdik. Çevre değişti ve bir arkadaşla tanıştık. O arkadaş da bizim bozulmamıza vesile oldu yani. Ondan sonra kötü oldu. (...) Okuldaki arkadaşlarla aramız çok iyiydi yani hiç ayrılmazdık. Hatta şu anda halen daha görüşüyoruz. O dönem tabi yani aslında yaramazlık yapıyorduk Aslında güzel günlerdi. Bizim için güzeldi düşününce (Gülüyor).” [Özne 1]

“Ben normal bir öğrenciydim. O zamanlar hep topun peşinde koşuyorduk. Hiç dersleri pek umursamıyorduk. Umursamıyorduk. Ortaokulu bitirdim, liseye başlamadım. Arkadaşlarla top oynamaya gittiğimiz okulu kırdığınız olurdu diyeyim, çok olurdu diyeyim. O zaman bizim arkadaş çevremiz baya bir, affedersiniz, fırlamaydı. Kırdıyorduk yani okulu. Arkadaşlarımla da aramız çok çok iyiydi ya hala görüşürüz zaten.” [Özne 8]

Eğitim hayatını yarım bırakan bir özne ise okul ortamına ilişkin şunları belirtmiştir:

“Açık konuşmak gerekirse ilk dönem bi 15-20 gün gittik. Çok devamsızlık yapıyorduk. İlk sene devamsızlıktan kaldım, hiç gitmedim, hani üstüne de düşmedim. İkinci sene tekrardan hani arkadaşlarımız olduğu için gidiyorduk. Okulda bi kız arkadaşımız vardı. Ona istinaden biraz devam ettirdik işte. Sonra zaten hevesimiz yoktu, her gün tartışıyorduk okulda, yani okulda “bad boy” bizdik yani, kötü çocuk

bizdik. Okulda biraz problem yaratan çocuktuk. Sonra bi hocamız bi gün kavga oldu. Hoca da bizi ayırırken çekti yakamızdan aldı içeriye, pat küt vurmaya başlayınca ben de dedim ki bu böyle olmaz. Sonra işte ben de bi hırsımı alıyım dedim. Hocaya vurunca bi daha da ben gitmedim okula.” [Özne 3]

Okuldaki öğretmenlerin yaklaşımı

Okul, bir çocuk için aile ortamının dışında sosyal etkileşimler kurabildiği ve yeni bağlar geliştirebildiği bir sistemdir. Bu sistem içinde öğretmenlerin öğrencilere pozitif yaklaşımları, özellikle desteklenemeyen ya da negatif aile ortamlarından gelen çocuklar için hem akademik hem de sosyal gelişim üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Aşağıda pozitif öğretmen-öğrenci bağı kurabilmiş öznelerin ifadelerine yer verilmiştir:

“Bi ara işte Türkçe hocası bana iyi olunca ben de baya iyi bi öğrenci oldum ama onun dersinde ama diğerlerinde yine değil. Sevdiğim dersler vardı mesela. Sevdiğim bir hoca vardı, bambaşka bi hocaydı, bi anne, bi abla gibiydi. (...) Bazı hocalarımız vardı işte insana iyi gelir, yaklaşımı falan tutarlı olur. Biraz hocalarımızın desteğiyle biraz çevremizdeki bizi seven insanlar biraz da aile diyebiliriz yani.” [Özne 3]

“Yok biliyorlardı zaten. Sınıf öğretmenim biliyordu. Sınıf öğretmenim de çok seviyordu beni. Tek o da değil yani, okuldaki diğer öğretmenler de öyle. Beden eğitimi hocası olsun, diğerleri de çok güzel davranıyordu. Öyle mesela yirmi 23 Nisanlarda bize mesela elbise alıyorlardı bana. Çarşıya götürüp elbise alıyorlardı. Yani iyiydi, bayağı güzel öğretmenlerimiz vardı.” [Özne 1]

“Normal branş öğretmenlerimin babamdan haberi yoktu ama rehberlik öğretmenlerim de bazen ben böyle ağlama krizleri yaşırdım. Onun yanına yönlendirirlerdi. O zaman da hani hep bir baba figürü geçerde yani. Hani ben anlatmazdım ama o biliyor muydu bilmiyorum. Yani hiç anlatmazdım. Ama hep böyle şey zannederlerdi. Yani genel profil olarak işte babası sıkıntılı, annesine şiddet uygulayan, biraz aile çatışmaları olan bir figür olurdu. Ama onun dışında madde kullanımı içki muhabbetini biliyorlar mıydı, bu zaman olmuş hala bilmiyorum. Yani hiç öğretmenlerim öyle bir şey sormuyorlardı.” [Özne 14]

Bir özne ise okulda yaşadığı negatif ilişkiyi şöyle tarif etmiştir:

“Okuldaki öğretmenler hepsi biliyorlardı ve hastalıklı gibi bakıyordu bize. Yok öteliyorlardı hep, hastalıklı gibi bakıyorlardı.” [Özne 2]

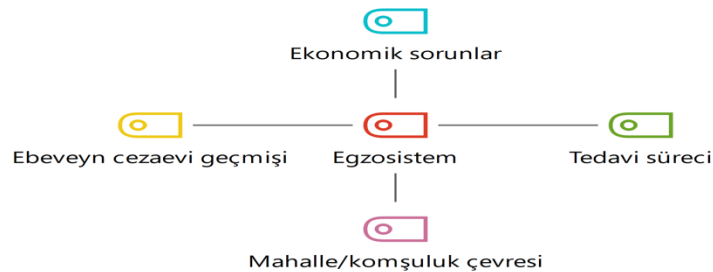
Çocukların okulda güvende hissetmeleri ve destekleyici öğretmenlere sahip olmaları onları için koruyucu bir faktördür (Corcoran ve Nichols-Casebolt, 2004). Öğretmenlerle kurulan pozitif ilişkiler, çocukların güven ihtiyacını karşılamada büyük bir rol oynayabilir.

4.3. EGZOSİSTEM

Üçüncü ana tema olan egzosistem, ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan çocukların yaşamlarını dolaylı olarak etkileyen sistemleri incelemektedir. Bronfenbrenner (1979) egzosistemi bireyin aktif bir role sahip olmadığı çevre ile yakın bağlam arasındaki ilişkiler olarak tanımlar. Buradan hareketle bu ana tema; ekonomik sorunlar, ebeveynlerin tedavi süreçleri, ebeveynlerin cezaevi geçmişleri ve mahalle veya komşuluk çevresi gibi dört alt temadan oluşmaktadır. Bu alt temalar, çocukların günlük hayatlarını doğrudan etkilemese de yaşam koşulları ve çevresel faktörler üzerinde etkileri bulunmaktadır. Bu alt temaya ait kod-alt kod bölümler modeli aşağıya eklenmiştir.

Şekil 10-Egzosistem Kod-Alt Kod Bölümler Hiyerarşisi

Kod-Alt kod-Bölümler Modeli

4.3.1. Ekonomik Sorunlar *“Malmız, mülkümüz, evimiz, arsamız hepsini babamın bağımlılığı yüzünden kaybettik.”*

Madde bağımlılığı ebeveynin işlevselliğini etkileyebileceğinden çoğunlukla ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Madde etkisinde çalışmamak, çalışsa bile kazancını maddeyi almak için harcamak sıklıkla yaşanan bir durumdur. Öznelerin çoğunun ailesinde birbirine benzer ekonomik zorluklar yaşadıkları aşağıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır.

“Yani dönem dönem maddi sıkıntılar çektiğimizi olmuştu özellikle yaşımız küçük olduğu zamanda. Büyüdüğümüz zamanlar biz bir taraftan çalışmaya çalışıyorduk yani kendi paramızı kazanmaya çalışıyorduk, kazanıyorduk da. O zamanlarda değil ama çocukluğumuzda tabii küçük yaşlarda maddi sıkıntılar yaşadığımızı hatırlıyorum. Okuldan istedikleri şeyleri alamadığınız ya da kıyafetimizin kötü olduğu dönemler vardı bunu söyleyebilirim.” [Özne 13]

“Önceleri maddi sıkıntılar çok vardı, çalışmıyordu çünkü. Kahvede arkadaşlarla vakit geçiriyordu genelde. O yüzden vardı o dönemde. Yani benim bu büyük kardeşim çok aç kalmıştır, para yok baba yok hiçbir şey yok. Ondan sonra zaten hep çalışmaya başladı annem.” [Özne 5]

“En büyük ablam en çok etkilenendi. Ailecek maddi manevi çok etkilendik. Malımız, mülkümüz, evimiz, arsamız hepsini babamın bağımlılığı yüzünden kaybettik. Abilerimin kazancı onun borcuna giderdi. Annemin altınları, neyimiz var neyimiz yok hep onun borcuna giderdi.” [Özne 15]

“Ben doğmadan başlamış bu olay. Çok çok öncesi abimin zamanına ulaşıyor, abi 24 yaşında. İlk evlendiği zaman annemle, 25 yıl önce yani yavaş yavaş başlıyor, sonra bi anda arttırıyor, işte çevresi, işi, gücü her şeyi etkisinde alıyor, iflas ediyor. Hiçbir zaman kopukluk yaşamadı yani. Hep böyle bağı vardı, hep böyle içiyordu, kullanıyordu.” [Özne 2]

“İşsiz kalma durumu oldu, ondan sonra hatta dükkanlarımız vardı, biz battık, ondan sonra baya bir... Hatta ben yeri geldi evde biz yiyecek bulamadık.” [Özne 10]

Bir özne ebeveynin madde temin edebilmek için evdeki eşyaları sattığını belirtmiştir:

“Bizimki de sattı. Bize belediyeden bir yerden kömür gelmişti, biz hatta borca harca bir yerden almıştık tanıldıktan ona sonra verecez yani gelince. Bir baktım kömürü götürüyorlar ve o da akraba babamın akrabası. Kömürü satmıştı yani. Para bulmak için, o zaman yeni yeni başlamıştı. Hatta dedemin evindeki bütün eşyaları sattı dedem vefat ettikten sonra. Babamın kavga dövüş olmadı ama eşya sattığı olmuştu.” [Özne 5]

Bir başka özne de ebeveyn madde bağımlılığının hem maddi hem de manevi olarak kendisini etkilediğini ifade etmiştir:

“Ben size şimdi hem maddi hem manevi bi şekilde söylüyüm. Mesela önceleri, babam her şeyden çok buna önem verirdi. Okula mesela yırtık ayakkabıyla giderdik, ayakkabının altı delik, kimse görmesin falan, özgüvenimiz düşerdi. Bunun sebebi maddeye yeltirmek için parayı ona harcıyordu, yetmiyordu. Buna istinaden bu sefer noluyo, çocuk okula yırtık ayakkabılarla gidiyor, bu sefer de manevi problemler oluyor. Psikolojik, özgüven düşüklüğü, mesela mental sağlık zaten düşüyor, çevrendeki insanlar seni tanıdığı için vs. vs. her açıdan olumsuz etkiliyordu. Arkadaşlar arasında da bu gibi durumlar fark edilmesin diye uğraştık ama hani derler ya küçükken yaşanan hiç bi zaman unutulmaz diye öyle şeyler var yani.” [Özne 3]

Aile üyelerinden birinin bağımlı ya da kronik hastalığa sahip olması, diğer aile üyelerinin çalışma hayatı, okul hayatı ve aile işlevlerini etkileyebilir (Aile Araştırma Kurumu, 1997, s. 53). Ebeveyn madde bağımlılığı sonucunda yaşanan ekonomik sorunlar, aile mal varlıklarının kaybedilmesine, çocukların fazladan sorumluluk yüklenmelerine, çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanamamasına ve çocukların bu durumdan etkilenmelerine neden olabilir.

4.3.2. Ebeveyn tedavi süreci “...kendisini düzeltmesi ve tedavi olması için baskı yapmıştı.”

Aile ve tedavi kurumunun işbirliği sağlıklı bir tedavi için gereklidir (Karaaslan, 2017). Ancak tedavi isteği kişinin kendi kararı olmadığı sürece tedavinin başarıya ulaşma ihtimali de oldukça düşük olmaktadır. Madde bağımlılığında tedavi süreci, kimi zaman aile bireylerinin ısrarı, tavsiyesi ya da zorlaması ile başlamaktadır. Öznelere çoğu diğer aile üyeleri ile birlikte ebeveynlerini tedaviye yönlendirmek için çaba sarf ettiklerini ancak başarısız olduklarını ifade etmişlerdir.

“Biz çok baskı yapmıştık ve kendisini düzeltmesi ve tedavi olması için baskı yapmıştık. (...) Annem çok etkileniyordu babamla o ilgilendiği için. Hem annemin durumunu hem de babanın durumunu görünce bizi tedavi olması için çok baskı yapmıştık. (...) biraz tedavi olduğu bir süre iyiydi ama sonra gizli gizli tekrar kullanmaya başlamış.” [Özne 13]

“Babam farklı farklı yerlerde birkaç defa tedavi gördü. Aslında tedavi başarılı geçiyordu, bırakıyordu mesela, toptan bırakıyordu. Hatta özel bakım evine de yatırmıştık birkaç sefer. Gerçi bizim isteğimizle yapmıştı ama... Mesela bakımevinde her şeyiyle ilgileniyolardı, ilacıdır, yemesi içmesidir, sigarasıdır. (...) Oradaki personel çok iyiydi, bize karşı gayet iyilerdi. Bizim hiç personelden yana ne de başka bi sıkıntı yaşamadık.” [Özne 5]

“Evet. Daha önce de geldi ama ne için geldiğini hatırlamıyorum. Alkoldü galiba. O şekilde. Alkolle ilgili bir sıkıntısı kalmadı. Bir kere falan ilaç kullandı bitti yani. Başarılıydı. Babam için çok yani... Kendi içinden zaten gelip isteyerek bırakmak istedi. Kendi gayretiyle de başarılı oldu. Yani sonuçta kendi kafasında da bitiyor. (...) Bir sefer hastaneye özele götürmüştü amcam. Ama o da bir işe yaramadı çünkü babam kendisi istemiyordu o zamanlar. Tedavi olmak istemiyordu. İlaçları kullanmada da olmuyordu. İnsan kendisi isteyince başarabiliyor ya. Ama biz mesela babamı bırakmayı her teklif ettiğinde biz ona tek destek oluyoruz.” [Özne 7]

“Babam AMATEM’e sürekli ilacını almaya gidiyordu düzenli olarak. Yani o tedaviye giriyor mu bilmiyorum da. Her ay gidiyor işte. Bir ilacı var o bitince. Sürekli düzenli kullanıyor. Düzenli kullanıyor.” [Özne 11]

“Bu ilk defa. Bu bir yer var, oraya psikiyatriye gidiyoruz diyor. Bir hafta önce gitti. Oraya destek almak için gidiyor psikiyatriye. Babama kalsa burada bir iki ay kafasını dinleyip, bundan kurtulmasını istiyor destek çıkıyor.” [Özne 6]

Erükçü Akbaş ve Mutlu (2016)’nun da ifade ettiği gibi madde bağımlılarında motivasyon tedavi sürecinin başarısı için önemlidir. Yani kişilerin ‘değişime karşı istekli olmaları’ madde bağımlılığından kurtulma ve tedavi sürecinde kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle tedavi sürecinde önce kişilerde değişime ilişkin motivasyon sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu değişim motivasyonu aile üyelerinden birini memnun etme amacına dayandırıldığında tedavi de çoğu kez başarısızla sonuçlanmaktadır.

Tedavide profesyonel destek alma

Madde bağımlılığı tedavisinde önemli noktalardan birisi de aile üyelerinin madde kullanan kişiye karşı nasıl bir tutum sergileyecekleridir. Farklı kurumlarda da tedavi deneyimleri olan öznelerin pek çoğu tedavi süresince profesyonel bir destek almadıklarını ifade etmişlerdir.

“Her hastane aynı değil sanırım, çünkü babam farklı hastanelerde kaldı ve her hastanenin bize yaklaşımı farklıydı. Mesela olumsuz bir hastaneyi anlatayım: Çok ihmalkâr bir şey yapıldı. Hep meşgul çaldı telefonlar. (...) Asla, asla, böyle şey gözle bakıyorlar. Onları zararlı kişiler olarak görüyorlar. Hep öyleler. Yani oradaki hemşireler bile hep böyle asık suratlı, despot. (...) Bazı doktorlar evet çok iyi doktorlar da gördüm ama geneli hemşirelerin işte ihmalkâr. (...) Yani çok keskin ve çok asabi şekilde imaları işte konuşmaları var. Yani sizi dışlıyorlar. Direkt yani dışlıyorlar. Niye? Tedavi görüyor diye.” [Özne 2]

“Mesela hani sadece bu tür şeyler için ben kendim babam veya aile bireylerim için gitmedim. Bazı arkadaşlarımızdan da çevremizde ki insanlardan da yatanlar vardı. Orda gidiyoduk bakıyoduk, yani ordaki ortam ne bileyim pek güzel değil. Ne bileyim ya bu hayatı yaşamayan bilemez. Dışarda bu insanlarla vakit geçirmeyen bilemez. Ona nasıl yaklaşacağını bilemez yani. Biraz da ne bileyim yani tam destek olabileceklerini ya da destek olduklarını da sanmıyorum yani.” [Özne 3]

Öznelere ebeveynlerinin tedavisi süresince hastane ile ortaklaşa bir çalışma yapıp yapmadıkları sorulmuştur:

“Yok, ben aranmadım ya da bana ulaşan olmadı. Babam bir aranabilirsiniz hani şu anda nasıl durumunuz babanızın falan diye sorabilirler demişti. Annemle bana. Evdeki hareketleri falan gibisinden. Öyle bir şey demişti daha yenilerde. Onun dışında kimseyle iletişim kurmadık.” [Özne 11]

“Yok hayır. Anneannem anlatıyor ama ben de bir yandan kendi hayatıma bakıyorum.” [Özne 6]

“Üstüne gitmeyin demişlerdi, o kadar. Onu da amcam söyledi. Bir de hastaneye öze götürmüştü amcam, onlar da öyle söylemişlerdi. [Özne 7]

“Özel olduğu için babamı biliyolardı yani. Bizim hiç personelden yana ne de başka bi sıkıntı yaşamadık.” [Özne 5]

“Yok, hiç kimse gelmedi o şekilde yani. Bir sosyal yardımlaşma idi galiba. Oradan bir gelen vardı. Babam o süre zarfında çalışmıyordu. Çıkartmak istemiyorduk daha doğrusu evden. O yönden bir sosyal yardımdan yardım alıyorlardı. Onun dışında doktordur falan yok yani. Onlar gelmedi.” [Özne 9]

Mutlu, (2013) bağımlı olan bir aile hastalığı olduğunu ifade etmiştir. Halihazırda uygulanan tedavi yöntemlerinin çoğu madde bağımlısı birey üzerine odaklanırken aile üyelerini gözden kaçırabilmektedir. Tedavide; aile üyeleri madde bağımlılığı uzmanı, psikiyatri uzmanları ve psikologlar birlikte çalışmalıdır (Altıntop, 2021). Aile üyelerinin tedavi sürecine dahil edilmesi bir yandan onlara bağımlı ile nasıl iletişim kurması gerektiği konusunda daha bilinçli olması açısından fayda sağlarken bir yandan da bağımlının daha bütüncül bir tedavi alması sağlanabilir.

4.3.3. Ebeveyn cezaevi geçmişi “Farklı şehirlerde ve hatta yurtdışında da cezaevine girdi.”

Madde bağımlılığı ve suç arasında bir karşılıklılık söz konusudur. Kimi zaman madde kullanan kişiler maddenin etkisinde bir suça karışabilirken kimi zamanda maddeyi bulmak amacıyla suça yönelebilmektedir. Öznelerin ebeveynleri açısından durum değerlendirildiğinde çoğunun suç ve cezaevi geçmişi olduğu görülmektedir:

“Babam baya cezaevine girdi. Farklı şehirlerde ve hatta yurtdışında da cezaevine girdi. ...Uyuşturucudan işte. Ben 3. sınıftayken babam cezaevine girdi, 6 sene kaldı. Zaten yurt dışında da cezaevine girdi, bi toplam on-on beş senesi var yani. Ben doğmadan önce yurt dışında yine uyuşturucu maddeden cezaevine girmiş.” [Özne 1]

“Zaten bi kaç defa yattı da babam maddeden. Madde bulunmuştu üstünde, tutuklanıp yatmıştı. O zaman bi kere 6 ay bi kere de 3 ay yatmıştı. Her seferinde af vurdu, hep maddeden yattı. Madde bulundurmaktan, sonra da af gelince bu sefer görev verildi. O işi bıraksın diye camilerde falan görev veriliyo ya. Bu sefer o göreve de gitmemiş, imza da atmamış ikinci kez de o yüzden tutuklandı.” [Özne 5]

Baz öznelere ebeveynleri ise maddeyle bağlantılı suçların yanı sıra farklı suçlardan da cezaevlerinde kalmışlardır:

“Aile geçimsizlikleri, biraz dışardan kavga, hır güür. Bu gibi şeylerden dolayı kaldı cezaevinde. Toplasanız yani babamın bi 8-10 sene cezaevinde yatmışlığı vardır. Parça parça vardır, 1 sene, 3 sene, 6 ay 7 ay, girdi çıktı yaparak. ...O cezaevindeyken yine ailenin geçimini anne, hani aile fertleri sağlıyordu. Anne, amca, dayı tarafı sağlıyordu. Aslında annem yapıyordu da bunlar da ek olarak bi yardımda bulunuyordu, yani ek gelir diyebiliriz.” [Özne 3]

“Maddeden dolayı yaklaşık 9 ay kadar kaldı. Biz küçük yaşlardayken de yani yaralama olsun, şey olsun o tür vakalardan girmiş, çıkmış. Uzun yıllar yatmış” [Özne 9]

Bir başka özne ise babasının farklı bir suçtan dolayı cezaevine girdiğini ancak bu sürecin onların hayatında olumlu ve pozitif bir hava estirdiğini ifade etmiştir:

“Dayısının oğlunu dövüp içeri girmişti. Altı ay gibi içerde kaldı. Bu süreç bizim en mutlu anlarımızdı. Babamız yoktu stres yoktu daha da çok kalsaydı diye dua ederdik. Babamın olmadığı her gün biz gezerdik, eğlenirdik bu durumda bile annem acırdı. Ona da kızardık. Babamın durumundan dolayı bugün bile yolda düşen ya da içmiş sızmış birini görsem acıma duygum yok dönüp bakmıyorum bile. Babamın baskıcı zorba yanları madde kullanımıyla üst seviyeye çıkardı her şeyimize karıştırdı.” [Özne 15]

Başka bir özne de babasının cezaevinde olduğu süreçte fiziksel sağlığının daha iyi olduğunu hatta bozulan aile ilişkilerinin düzelebileceğine dair bir umudunun olduğunu ancak babasının tekrar madde kullanmaya başlamasıyla her şeyin eski haline döndüğünü belirtmiştir:

“Benim babam bi dönem cezaevinde yattı. Sebebi şeydi. ... Hırsızlıkla suçlandı. Hani yapanın kendisi yani o zamanlarda çok alkollü tedavi gördüğü için çok şükür hani o tedavileri alkollü o an olması falan hepsi göz önünde bulunularak çıkartıldı ve benim babam çok sağlıklı bi adam değildir. Bi o suçtan yattı belli bi dönem. ... O cezaevindeyken ben daha mutluydum. Bir şey kullanmadığını orada biliyordum çünkü. Ve benim babam cezaevinde dış yaptırmak, işte sağlık kontrolleri her şey ücretsiz olduğu için tüm dişlerini yaptırmıştı. Çıktığı zaman öyle bir dinçti ki, ... Sportif giyimi, işte kendi bakması, osu busu, babamı ilk defa o dönem bu kadar sağlıklı gördüğümü hatırlıyorum. Hatta annemin babama bir şans verdiğini hatırlıyorum. Yani bak düzel, içme belli bir süre, ben eve gelicem dediğini

hatırlıyorum. Ama babama bir süre sonra tekrar başa sarıp içmeye başladığını kıyafet olarak çok eski püskü giymeye, sokakta kalma, onu bunu yapmaya başladığını gördüm. O süreç cezaevi süreci benim babamın en iyi en sağlıklı olduğu dönemdi.”
[Özne 2]

Madde kullanımı-suç ve cezaevi yaşantısı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Ögel, Tamar, Evren ve Sır 1999; Altuner, Engin, Gürer, Akyay ve Akgül, 2009). Ebeveynin cezaevinde olması özneler üzerinde farklı etkiler bırakmıştır. Bu durum bazı özneler için ebeveyni için sağlık hizmetlerine erişim imkanını artması bakımından olumlu karşılanırken bazı özneler için ise ebeveynin ev içinde olmaması “en mutlu anları” olarak tarif edilmiştir. Ancak çoğu özne için durum ailenin ekonomik durumunun bozulması ve diğer aile üyelerinin sorumluluk alması, cezaevine giriş sebebiyle ailenin yaşayacağı toplumsal dışlanma, cezaevinde geçirilen zamandan sonra değişen aile ilişkileri sebebiyle zorlayıcı olarak görülmüştür.

4.3.4. Mahalle/komşuluk çevresi

Mahalle/komşular, bir bireyin günlük yaşamında doğrudan rol oynamasa da bireyin mikrosistemlerine etki olabilecek sistemlerdir. Hem öznelerin hem de ailelerin yaşantılarındaki mahalle/komşuluk ilişkileri ele alındığında pek çoğunun olumsuz bir sosyal çevreye sahip olduğu görülmektedir.

“Bizim mahallede öyle bir şey yok yani. Sabah gidiyorlar kahveye akşam gelene kadar kahvedeler mesela.” [Özne 1]

“Benim babam yeni bir yerde dükkân açmıştı, böyle babamın işte alkole falan, çevresi hep bu şekilde insanlarla doluydu. Alkole başlattılar. Onu bırakmak için burada tedavi oldu başka bir yerde dükkân açtı, o dükkânı kapattı. O başladığı yerde de buna zorladılar herhalde. Ya da işte bir iki verdiler ettiler. Belki etkilenmiştir. Yani kendi de içti herhalde. Bir şekilde başlamış. Şu an o dükkânı da kapattı. O insanlardan uzak kalmak için hepsine engelledi falan. Yani çevresiyle başladı. O yüzden çevresini de değiştirmeye çalışıyor. Yani çevre değişince belki daha farklı yani davranışlar da değişebilir.” [Özne 7]

“Hep o alkol, hep alkol içen kişiler. Hep alkol içen kişiler. Yani bu kişilerin biri felç kaldı. Biri çok uzaklara gitti. Biri eşinden boşandı, hani bunlar hep alkol alan, madde içen, bağımlı, sadece alkolle de kalmayıp her türlü pisliği içen kişiler.” [Özne 2]

“Babamın başlaması da yani annemin dediği şu şekilde, arkadaşları tarafından hani yönlendirilmiş, arkadaşları içiyormuş, sonrasında işte babam şey demiş, deneyim falan, bir de alkol zaten bayağı gençliğinden gelen bir şeymiş. Alkolle birlikte arkadaşları onu da yapınca babam da denemiş, o şekilde başlamış.” [Özne 14]

“Evet. Kullanan çevresi de var kullanmayan iyi çevresi de var. Bu kullanan çevresinden ne olduysa oldu zaten.” [Özne 10]

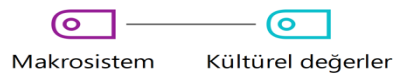
Bireylerin çevreleri, davranışları ve yaşam tercihleri üzerinde derin ve kalıcı etkilere sahiptir. Mahalle/komşuluk ilişkileri, özellikle günlük etkileşimler açısından oldukça önemlidir çünkü uzun vadede bireylerin karakterlerinin şekillenmesinde de belirleyici rol oynar. Corcoran ve Nichols-Casebolt (2004)’ın da belirttiği gibi dezavantajlı bir mahallede yaşamak ve komşuluk ilişkilerinin burada şekillenmesi önemli risklerdendir.

4.4. MAKROSİSTEM

Dördüncü ana tema olan makrosistem, ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan çocukların yaşamlarını etkileyen tüm sistemleri incelemektedir. Bronfenbrenner (1979) makrosistemi kişinin yaşamında yer alan tüm sistemlerin (mikro, mezo ve egzo) birleşimi olarak tanımlar. Buradan hareketle bu ana tema; kültürel değerler alt temadan oluşmaktadır. Bu alt temaya ait kod-alt kod bölümler modeli aşağıya eklenmiştir.

Şekil 11- Makrosistem Kod-Alt Kod Bölümler Hiyerarşisi

Kod-Alt kod-Bölümler Modeli

4.4.1. Kültürel değerler “...geleneksel bir çevre, ...”

Makrosistem içinde bireylerin ve ailelerin yaşadıkları kültürel çevrenin değerleri, inançları ve yaklaşımları sosyal sorunlara nasıl yaklaşacakları ve çözecekleri konusunda etkilidir. Kültürel çevre, insanların davranışlarına, tutumlarına ve beklentilerine şekil verir, dolayısıyla sosyal sorunlara yaklaşımda belirleyici bir rol oynar. Madde bağımlılığı pek çok topluluk için aşılması zor bir sosyal sorundur. Aşağıda öznelerin içinde buldukları kültürel ortamın etkilerine ilişkin ifadelerine yer verilmiştir:

“Akrabalarımız bizimle ilişkiyi kestiler, kimse bu işte yanlış bir şeye sebep olmak istemedi. Herkes yanlış bir şey yapmaktan korktu. Biraz da böyle şeyleri bilmeyen bir geleneksel bir çevre, o yüzden korktular.” [Özne 12]

“Genelde annelerin tarafında böyle kadın boşanmaz. Bu senin kaderin. Hep böyle bir gelenekselce düşünce vardır. ...anneannemler de hani şey dedi, işte kızım gittin işte ne yapacaksınız işte. Çocukların okuma çağındadır falan böyle geleneksel cümleler.” [Özne 14]

“Bizim ailede o kadar geri kafalı var ki, işte bak babanı gör sen oku, kendi ayakları üzerinde dur. Bunun gibi olma. Öyle bir algı vardı.” [Özne 2]

Özne 14 anne ve babası arasındaki ilişkiyi tarif ederken, babasının ataerkil bir kültürel değere sahip olduğunu belirtmiştir:

“Yani babam biraz zor bir insan, çok ataerkil bir insan öyle diyeyim. Yani hiç böyle bayanın hiçbir söz hakkı olmayan, ya anneme karşı hep öyle. İşte annem otur otur, kalk kalk, git git, yap yap. Sanki annem hani evde hizmetçi, köle muamelesi. Yani biz anneannelere, dedemlere ya da yani annemin akrabalarına bile babamdan yani izinsiz hayatta gidemeyiz.” [Özne 14]

Bazı özneler de içinde bulunulan kültürel ortamın yaşanılan sorunlar üzerinde doğrudan etkili olabileceğini söylemişlerdir:

“Benim babamın çok farklı bir çevresi olsaydı, onu çok iyi yönlendirseydi şu an belki böyle olmayacaktı. Babama “Alkol, hadi kalk işte ya, nolacak bugün de alkole gidelim, aman bir şey olmaz, kadın da evde ne olacak, yemek yapmış beklemiştir, hadi kalk alkole gidelim, işte kalk bir meyhaneye gidelim, kalk bi eğlence havasına girelim, keyfimiz yerine gelsin.” dediler dediler. Ve benim babama ortamını buna göre değiştirdi. [Özne 2]

“Mesela bi arkadaşım var, kendisi daha yeni bir hafta falan oldu cezaevinden çıkalı. Çocukluk arkadaşımız. Bu çocuk zamanında sigara içerdik bu bizim yanıma gelmezdi annesi kızdığından dolayı. Belli bi süre geçti bu işte maddeyle tanıştı,

maddeyi kullanmaya başladı, farklı çevreler edindi. O gün bi merhaba ettin, bugün üç yılın falan gitti.” [Özne 3]

Bir başka özne de yaşadıkları kültürel ortamın onlar üzerinde yarattığı baskıya dikkat çekmiştir:

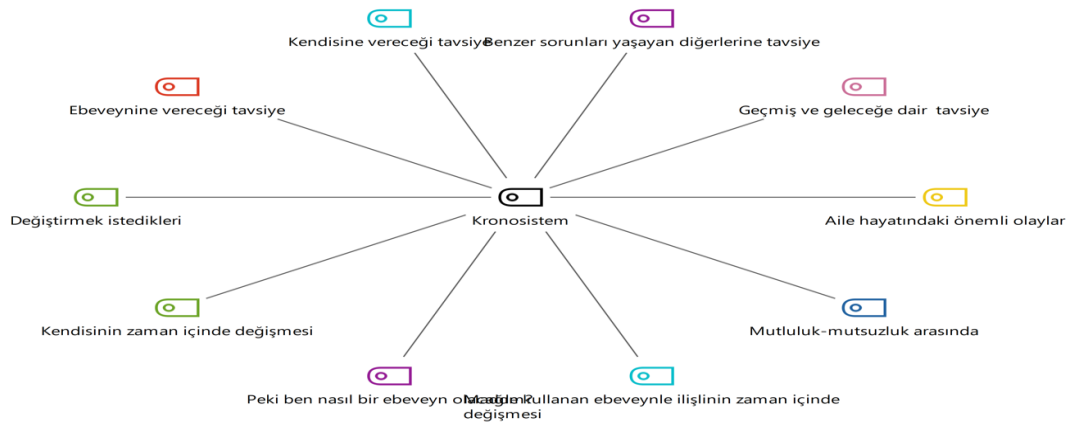
“Evet ama şöyle söyleyeyim size. Bizim bu taraflar biraz dedikoducular. Ben o yönden çok...aslında annemin tarafından daha çok hasar yedim öyle söyliyim size. Baba tarafındansa, çevre tarafındansa anne tarafından daha çok baskı yedim. Bizim ora aşağıdaki evimiz aile apartmanı gibiydi, dört bir yanımızda akrabalar vardı. Teyzem, dayımlar vs. hep bir aradaydık. “Tam aile apartmanı gibiydi. Her seferinde görürlerdi babamın gelip gittiğini ve hep lafsöylerlerdi. O da insanın canını yakıyor. O yüzden benim kardeşlerim halen daha anne tarafının ortamına girmek istemezler. Yani diyorlardı tamam kötü olabilir ama biz biliyoruz zaten onlar niye söylüyorlar söylemelerine ne gerek var diye üzülüyordu kardeşlerim de. Bizim akraba ortamı daha bizi yaktı yani. Onların lafları daha kötüydü.” [Özne 5]

4.5. KRONOSİSTEM

Beşinci ve son ana tema olan kronosistem, ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan çocukların hayatına tarihsel süreçte etki eden durumları incelemektedir. Bronfenbrenner (1994) kronosistemi bireyin yaşamı sürecince çevresel olayların ve geçişlerin desenleri ve sosyo-tarihsel koşulları olarak tanımlar. Buradan hareketle bu tema, madde kullanan ebeveynle ilişkinin zaman içinde değişmesi, kendisinin zaman içinde değişmesi, aile hayatında yaşanan önemli olaylar ve geçmiş ve gelece dair olmak üzere dört alt tema ile detaylandırılmıştır. Bu alt temalar, çocukların yaşamlarında meydana gelen değişiklikleri tarihsel açıdan ele almaktadır. Bu alt temaya ait kod-alt kod bölümler modeli aşağıya eklenmiştir.

Şekil 12- Kronosistem Kod-Alt Kod Bölümler Hiyerarşisi

Kod-Alt kod-Bölümler Modeli

4.5.1. Madde Kullanan Ebeveynle İlişkinin Zaman İçinde Değişmesi “*Bilmeden önce iyiydi ama öğrendikten sonra değişti.*”

Bireyler yaşamları boyunca değişik yaşam dönemlerinden geçerler ve bu dönemlerde hayata bakış açılarında ya da yaşadıkları sorunlara ilişkin bakış açılarında değişiklikler olabilir. Aşağıda öznelerin madde kullanan ebeveynleri ile ilişkilerinin zaman içinde nasıl değiştiğine ilişkin ifadeler yer verilmiştir:

“*Bilmeden önce iyiydi ama öğrendikten sonra değişti. Önceden daha iyiydik, sonra mesafe girdi araya. Daha mesafe girdi araya. Ama şimdi bırakmaya çalışıyor, iyi gibiyiz.*” [Özne 7]

“*Yani o zamanlar tabii ki babamızla uzak geçti. Ama şu anda çok iyiyiz. Yani, aslında benim babam şu anda var. Benim babam da önceden bu adamdı ama. O işte maddeden dolayı başka biri oluyordu. Yani, o zaman öyle olmamızın sebebi o. Zaten kendi bile fark edemiyordu ki, maddenin etkisine girdiğinde ne yaptığının çok bilincinde değildi.*” [Özne 11]

“*Şu an durumu düzeldi aile işi ilişkilerimiz daha iyi ilk defa bir aile olduğumuzun farkına vardık.*” [Özne 12]

Bazı özneler ebeveynleri ile ilişkilerinin zaman içinde daha da bozulmaya başladığını söylemişlerdir:

“Evet, ben birazcık daha soğuk olmaya başladım. Karışmamaya başladım artık. Bir şeyi sorduğu zaman düşüncemi söylememeye başladım. Çünkü hani onda benim düşüncemin hiçbir öneminin olmadığını hissettirdi. O yüzden ben birazcık evet geri plana biraz çekildim yani.” [Özne 14]

“Kafası yerinde olduğu zaman bir ameliyat daha geçirdim ben, kafası yerinde olduğu halde gelmediği için bu sefer zoruma gitmişti. Önceden kafası yerinde değildi diye sıkıntı yapmadık bu sefer kafası yerindeydi niye gelmiyor, insanın direk aklına onlar geliyor mesela, o şekilde yani. Bir de insan kaç yaşında olursa olsun illa bir baba desteği istiyor.” [Özne 5]

“Babam önceden altında güzel bir arabası vardı. Takım elbisesini giyerdi. İki tane dükkânı vardı. Yani herkes babamı severdi. Herkes diyor yani, biz babanızın önceki halini özledik falan diye. Ama şimdi ne var? Hiçbir şey. Sıfır.” [Özne 9]

Özne 14 babası ile olan ilişkisinin zaman içinde farklı aşamalardan geçtiğini ifade etmiştir:

“Ben ilk aklımın kesmediği zaman babam gelirdi hemen kucağına atlamaya falan çalışırdım. Babam sürekli beni itelerdi mesela. İşte hep aynı şeyi yapardı. Bu sefer ben hep şey sorardım anneme. Anne işte babam beni sevmiyor mu? Ben babama yanlış bir şey mi yaptım? Babam ondan dolayı mı seni dövüyor? İşte neden böyle beni öpmüyor? Neden saçımınla oynamıyor? İlk zamanlar hep böyleydi. Ortaokula kadar. Sonra ortaokulda işte bazı şeyleri böyle idrak etmeye başlayınca ben artık kendimi suçlamayı bıraktım. Ha demek ki bu babanla alakalı. Bu sefer babama yardım etmeye çalıştım. Bu sefer engel koyduğu zaman bu sefer onun başka bir levele atladım. Aslında bu level level aslında. Önce kendini suçluyorsun. Sonra işte babam acaba arkadaşlarından dolayı mı diyorsun? Sonra işte onun bunu bırakıp bırakmadığını sorguluyorsun. Derken ben en son ki levelde bu adam bunu kendisi istiyor. Değiştirmek için çaba sarf etmiyor. Böyle bir hayatı tercih etmiş sonucuna ulaştığın zaman artık kendini gerçekleştirmiş kehanet olarak düşünüyorsun. Artık yapabileceğin hiçbir şey olmuyor.” [Özne 14]

Çocuklukta ebeveyn ve çocuk arasında kurulan bağlar, çocukların ileriki yaşantılarında kurdukları ilişkilerde ve kişilik özelliklerinde belirleyici rol oynar. Madde bağımlısı bir ebeveynle çocuklukta yaşanan güvensiz bağlanma, bireyin ileriki yaşantılarda kendisi gösterebilir. Aşağıda öznelerin ebeveynleri ile kurdukları ilişkinin madde kullanımının etkisiyle zaman içinde nasıl değiştiğine ilişkin ifadelere yer verilmiştir:

“Yani sadece çocukluğumuzda belki bir bağıımız vardı. O da biz hiçbir şeyin farkında değildik muhtemelen ondan. Zaman ilerledikçe hem babamın durumu daha kötüye

gitti hem biz bazı şeylerin farkına varmaya başladık. Böyle olunca aramızdaki zaten çok az kısıtlı olan bağ iyice kopmuş oldu.” [Özne 13]

“Kullanmasa böyle olmazdık daha güzel bir hayatımız olurdu yani öyle söylüyüm. Onun haricinde de öyle bir sıkıntımız yoktu yani.” [Özne 5]

“Çocukluktan bu yana gelen bazı duygular da var. Hani korkuyorduk o dönem. Annemin şiddet görüp, bizim üzülmemiz, ağlamamız. Ben hani hep şey düşünüyordum, o çocukluk kafamda bile hani büyüğünde işte babam beni dinler, ben işte bunu işte babamdan ayırabilirim, hep öyle düşünüyordum. Sonra üniversiteye gidince insan daha söz hakkına sahipmiş gibi hissediyor. Tedavi olmasını istedi ve reddetti, reddedince yani biraz üzüldüm açıkçası. Bir hayal kırıklığı yarattı. Bir de yani sonuçta genelde babam bize çok bağlı gibi görünüyor. Hani ben biraz hani sözümü geçireceğimi galiba bunu kendime biraz kandırmışım. Öyle de olunca biraz hayal kırıklığı oldu.” [Özne 14]

Bir özne ebeveyni ile birlikte çocukluk döneminde yaptığı şeyleri şimdiki hayatında da devam ettirmeye çalıştığını belirtmiştir:

“Tabii ben mesela, bilmiyorum insan babasıyla bi etkinlik yapamayacaksa bi şey yapamayacaksa babasıyla oturup konuşamayacaksa, yani hiçbi anlamı kalmıyor ki hiçbir şeyin yani.” Bir de benim babamın bir alışkanlığı vardı. Sürekli bize Nesquik çok alırdı o zaman. Sürekli. Nesquik ve kahve şeker alırdı. Ben hala Nesquik her gece yerim. Ondan kalan bir alışkanlık gibi görüyorum.” [Özne 2]

Ebeveynlerin alkol veya uyuşturucu kullanımı, çocukları ve diğer aile üyelerini olumsuz yönde etkilerken işlevsiz bir aile ortamı yaratılmasına sebep olmaktadır (Straussner ve Fewel, 2011). Öznelerin madde kullanan ebeveynleri ile ilişkilerinin ebeveynin madde kullanım durumuna göre değiştiğini, madde kullandığı dönemde daha kötü, kullanmadığı ya da tedavi olmak için çaba serf ettiği dönemde ise daha iyi olduğu görülmektedir.

4.5.2. Kendisinin Zaman İçinde Değişmesi “Babamın sevgisizliği beni katı biri yapmıştı fakat çocuklarımı çok sevdim...”

Ailede bir bağımlılık olduğunda ailenin dikkati ve enerjisi genellikle madde kullanan üyenin üzerine yoğunlaşır ve ailenin diğer üyeleri silikleşir. Özneler ailede yaşanan ebeveyn bağımlılığı nedeniyle ailenin odağının çoğunlukla madde kullanan ebeveyn üzerinde olduğunu ve kendilerine yeterince ilgi verilmediğini ifade etmişlerdir:

“Hani ben tamam biraz kendi şeyim de var, biraz aptallığım mı diyeyim yani. Yok yani kendini verebilirdim diyorum bazen bahanem diyorum da bir yüzde yetmişle etkiledi sanki. Çünkü herkes güçlü olacak diye bir şey yok. Herkes aynı olaya aynı tepki vermiyor. Bir kadın var mesela, şimdi hemşire o da farklı sorunlar yaşamış küçükken babadan yana. Küçükken kalemle okumuş. Ama o kadın gibi değil herkes. Herkes farklı tepki verebiliyor. O çok güçlüymiştü o zaman. Ben olamadım yani.” [Özne 11]

“Mesela benim tiyatrom baya bi iyiydi, bi ara hatta tiyatro yapmam için bize yardımcı olacak bir tanıdık vardı. Yani öyle şeyler vardı, pek üstüne düşmedik. Yani ne biliyim okuldayken mesela tiyatro yapardık. Tabi taklit yeteneğim falan çok iyiydi. Çok iyi top oynardım. Ama yaşadıklarımızdan bunlara fırsat kalmadı.” [Özne 3]

“Aslında babam madde kullanmasaydı biz sosyal olarak çok daha iyi bir yaşantıya sahip olabilirdik. Tabi ben babamdan dolayı belki eğitime daha önem verip ekonomik özgürlüğümü kazandım ama yine de babamın bağımlılığı olmasaydı bak şu an yaşadığım sorunların bir kısmını yaşamıyor olabilirdim. Mesela hayatımızda çok iyi seçimler yapamadık sosyal anlamda çok iyi ilişkiler kuramadık diğer insanlarla. Belki bunların çoğunu yaşamıyor olabilirdik. Mesela annem daha mutlu olurdu, psikolojisi çok daha iyi olurdu çok daha güzel hatta örnek bir aile olabilirdik. Yani biz aile olamamızın eksikliğini hep yaşıyoruz, sevgisizlikten aslında nasıl hayatımıza yön vereceğimizi bence bilemiyoruz. Yani annemizden ve babamızdan çok sevgi göremediğimiz için... Çünkü annem hep babamla uğraşıyordu babam da sürekli kullanmanın derindeydi, biz arada biraz kaybolduk sanki. Yani bizi görmediler aslında çocukken. O yüzden de ben biz şu an sevgi problemi çekiyoruz diye düşünüyorum daha tatmin edici daha güzel bir hayatımız olabilirdi.” [Özne 13]

Bir özne ebeveyni ile yaşadığı olumsuz ilişkinin kendisini dönüştürdüğünü söylemiştir:

“Babamın sevgisizliği beni katı biri yapmıştı fakat çocuklarımı çok sevdim ve sevgiyle büyüttüm tabi ki yaşadığım şartlardan dolayı çocuklarımın çevresini hep kontrol ettim. Babam bağımlı olmasaydı okurdum bir meslek sahibi olurum ve belki daha geç evlenirdim. Farklı bir hayatı okuyarak kendime sağlayabilirdim. Onun yüzünden okuyamadım, katı biri haline geldim içimdeki sevgiyi mafetti daha ne diyeyim.” [Özne 15]

Bir özne ebeveyn madde bağımlılığı sorunu ile baş etmede çocukluk ve yetişkinlik arasında fark olduğuna vurgu yapmıştır:

“Bir de bununla çocukken mücadele etmek başka yetişkinken mücadele etmek çok başka. Gerçekten o aslında çok yorucu bir şey çocukluktan bu yana geldiği için. Hani yetişkin olsan bir şekilde biraz daha farklı olabiliyorsun ama çocukluktan yana gelince biraz daha ağır oluyor sanırsam. Yani üzülüyorum açıkçası ama üzülme de bir şey ifade etmiyor.” [Özne 14]

4.5.3. Aile Hayatında Yaşanan Önemli Olaylar

Ailede yaşanan boşanma, ailenin farklı bir yere taşınması, ailede önemli görülen bir kişinin vefatı ya da madde sıkıntıları/iş kaybı ailenin işlevselliğini etkileyebilir ve aile uyum için zorlayabilir. Bazı öznelerin ebeveynlerinin boşanmasının onların hayatına etkilerine ilişkin ifadeleri şöyledir:

“Ailem boşandı ve biz annemle yaşamaya başladık. Çok fazla maddi sıkıntı çektiğini hatırlıyorum. Ben makarnayı çok severim. Çünkü o zamanlar makarna en ucuz yemektir. Onu bulan şeydi yani, çok şükür diyorduk biz onu bulmaya bile. Karnımı tam doyurduğumu hissediyordum. Çünkü o zamanlar öyle bir doğuyordu ki o. Şu an yediğim bir makarnanın beni tamamiyle doyurduğunu hissediyordum. Daha sonra benim annem ikinci evliliğini yaptı Annemin yaşı çok gençti ve ben de evlenmesini çok doğru buldum. Ama alışması zor oldu.” [Özne 2]

“Ben küçükken 8 yaşındaydım annem babam ayrılmışlardı. Öz annem evi terk edip gitmişti. Ben 8-9 yaşındaydım annem bıraktığında.” [Özne 10]

Bazı özneler taşınmanın onların hayatlarını etkilediğini ve ebeveyn madde kullanımının tetiklendiğini belirtmişlerdir:

“Aynen, strese bağlı mesela biz taşındık, taşınma sürecinde. Oradan taşınırken çoğalttı babam. Bir daha taşındık, bir daha tekrar doktora başladık. Taşınırken çok çoğalmıştı. Belki o yaşadığı stres etkilemiştir. Bir de alıştığı bir yeri bırakıp gitmek.” [Özne 7]

“Biz aynı yerimizden kalsaydık başlıcağını zannetmiyorum. Çünkü şöyle söylüyüm düzenli bir hayatı olduğu için içmedi ama buraya geldiğinin akşamında içti. Akşamına içmiş, geldiğinde içmiş olmuş.” [Özne 5]

Bazı özneler de ebeveynlerinin ekonomik sıkıntılar ya da iş kaybı yaşamasının ebeveyn madde kullanımını üzerinde etkili olduğunu dile getirmiştir:

“Ben doğmadan önce maddi durumu iyiydi. Ben doğduğum zaman iflas etmiş, komple tüm varlığı bitmiş yani. O yüzden madde getirip satmaya çalışmış. Yoksa parası olsa onu yapmaya çalışmazdı. Aslında yakalanmasının sebebi de bir yerde maddi sıkıntı olmuş.” [Özne 1]

“Benim babamı alkollüyken imza attırıp iflas etmesine sebep oluyorlar. Benim babam o günden sonra, iflastan sonra her gün içiyor her gün içiyor her gün içiyor.” [Özne 2]

“Lokantalarımız vardı, fırınlarımız vardı. Maddi olarak onlar gittikten sonra çöküş başladı, huzursuzluklar. Ailenin güveni düştü birbirlerine. Babamın madde kullanımı sadece sosyal çevreden değil aileden de oldu.” [Özne 3]

Bağımlı ailesinde, aile üyelerinin ihtiyaçları, istekleri ve hissettikleri bağımlı bireylerinkine göre ikinci planda kalmaktadır (Ahuja, Orford ve Copello, 2003; Backett-Milburn, Wilson, Bancroft ve Cunningham-Burley, 2008). Bu durum ailelerin kimliğine ve günlük davranışlarına yerleşerek aile sisteminin bir parçası haline gelmektedir. Bu yeni sisteminin bütün aile üyeleri için bedeli vardır. Ebeveynin denetimine, korunmasına ve ilgisine ihtiyaç duyan çocuklar ise bu süreçten ekonomik, fiziksel, duygusal ve sosyal açıdan en çok etkilenenler olmaktadır (Hagström ve Forinder, 2019; Nattala ve diğ., 2020). Teater (2015) ekolojik sistemler yaklaşımının bir kavramı olan ‘uyum’u, insanların kendileri ve çevreleri arasındaki uyumu sürdürmek ya da uyum düzeyini artırmak için kullandığı sürekli, değişim odaklı, bilişsel, duygusal algısal ve davranışsal süreçler olarak tanımlamıştır. Özellikle aile yaşamında boşanma, iş kaybı ve taşınma gibi önemli yaşam olayları bireylerin bu uyumu sağlama yeteneklerini zorlar. Ancak madde bağımlılığı bu hassas dengenin bozulmasına neden olarak uyumu güçleştirebilir.

4.5.4. Geçmişe ve Geleceğe Dair Tavsiyeler

Bu bölümde öznenin kendisine, ebeveynine, benzer sorunları yaşayan diğerlerine vereceği tavsiyelere yer verilmiştir.

4.5.4.1. Kendisine vereceği tavsiye “Her şey geçecek.”

Ebeveyn madde bağımlılığı ile ilgili geçmişteki kendilerine ne tavsiye verecekleri sorulmuştur. Öznelerin çoğunun kendilerine verdiği tavsiye bu durumun geçeceğine ilişkin olmuştur:

“Her şey geçecek.” [Özne 16]

“Ne olursa olsun yılma derdim. Mesela bi Fransızca yazı vardı, asla pes etme anlamına geliyor, ne olursa olsun pes etme derdim yani. Hayallerinin peşinden git.” [Özne 3]

“Ben herhalde şu an yaptığım hiçbir şey yapmazdım.” [Özne 5]

“Her şey geçecek. Çok duygusuz olma, duygulu ol. Biraz birşeyleri hisset. Böyle çok sorumluluk almamaya bak. Biraz pervasız, biraz umursamaz ol. Çok böyle diktatör olma. Her şeyi kontrol etme çabasına girme. Çok plan kurma, anı yaşa derdim.”
[Özne 2]

Bazı özne de hayatlarında maneviyatı kendilerine hatırlatmışlardır:

“Şimdi ilk önce kendi çocukluğumdan bahsedeysem hiçbir şeyini dinlemezdim yani kendimin. (Gülüyor) Tavsiye verecek olsam yani gene dini anlatırdım, Allah'ı anlatırdım yani... Ne tavsiye verirsem bir daha kendi yerime geçtiğimde biliyorum ki onu dinlemeyeceğim. (Gülüyor)” [Özne 1]

“Üzülme, Allah seninle beraber derdim.” [Özne 4]

Öznelerin çoğu yaşadıkları durumun geçeceğine, buna üzülmemeleri gerektiğine vurgu yapmışlardır. Başlangıçta üstesinden gelmenin zor olduğu sorunlar zaman içinde onlar için daha yönetilebilir hale gelmiştir.

4.5.4.2.Ebeveynine vereceği tavsiye “Baba içmesen seni çok seviyorum.”

Öznelere geçmişteki ebeveynleri ile karşılaşsalar onlara verecekleri tavsiyenin ne olduğu sorulmuştur. Öznelerin çoğu madde kullanmamanın onları kötü etkileyeceğini ve bırakmalarını söyleyeceklerini ifade etmişlerdir:

“Baba içmesen seni çok seviyorum. Ve içmesen hep beraber daha mutlu oluruz derdim herhalde.” [Özne 16]

“Aslında çok konuşulacak şey var da. Yapma olurdu. Yapma etme derdim. Yani gelecekte bahsederdim yani. Böle böle durumların olacağını anlatırdım kendisine.” [Özne 3]

“Hiç kendine zarar vermesin isterim. Hep öyle devam etsin. Aynı halinle kalsın, hiç zarar vermesin. Çünkü çevresinden çok aslında insan zararı kendine. Psikolojik olarak, fiziksel olarak, manevi olarak, ailesiyle yaşadığı süreçler, kendi anne babasıyla yaşadığı süreçler, hep kendisiyle ilgili aslında ama etkilenen herkes oluyor.” [Özne 7]

“Çocukları olduğunu söyledim herhalde yani, çocukları, bir eşi bir evinin olduğunu söyledim. Hatırlatırdım hiç yoktan. Ümitsizliğe kapılma hiçbir zaman derdim. Hayat devam ediyor ne olursa olsun derdim.” [Özne 2]

Bazı özneler tavsiye vermek yerine ebeveynlerine daha sert bir tutumla yaklaşabileceklerini belirtmişlerdir:

“Kızırım yani. Bayağı sert tepki yaparım. Babamın babası rahmetli oldu annesi sağ. Yani babaannem de bayağı baskı uyguladı da bırakmadı işte. Dadanmışlar bir kere, bulaşmışlar.” [Özne 8]

“Anneme şunu söyledim ben evlatlarıma senin gibi davranmayacağım senin bize göstermediğin ilgiyi ve sevgiyi onlara göstereceğim onlara daha iyi bakacağım senin bana yaptıklarını unutmayacağım. Bu madde seni felakete götürecektir sonucunu iyi hesap et bu işin sonucunda ölüm var bu kadar.” [Özne 12]

“Yani o dönemki kişiyle karşılaştığımı zaten duymuyor ki, ne söylersen söyle. Ve ben bu kişiyle karşılaşmak istemiyorum. Yani.....benim babam değil ki o konuştuğum. O gidiyor yani.” [Özne 11]

Ebeveyn madde bağımlılığı ailede güveni, aile üyeler arası iletişimi ve aile üyelerinin birbirlerine bağlanmalarını bozabilir. Gövebakan ve Duyan (2021)’in da belirttiği gibi madde bağımlılığından bireyin ailesi ve yakın çevresi etkilenmektedir. Ebeveynlerin madde bağımlılığından kurtulmaları hem kendileri hem aileleri hem de çocukları için olumlu etkiler bırakacaktır.

4.5.4.3. Benzer sorunları yaşayan diğerlerine tavsiye “Sadece kendin ol, benci ol.”

Öznelere kendi durumlarına benzer birisiyle karşılaşmalar nasıl bir tavsiye verecekleri sorulmuştur. Öznelere çoğu diğerlerine tavsiye vermekte zorlanmıştır. Bazı öznelere kendi süreçlerinden yola çıkarak onlara olabilecekleri anlatacaklarını ancak baskının ve zorlamanın işe yaramayacağını da ifade etmişlerdir.

“Yani destek olmaya çalışırım eğer babası hala devam ediyorsa. Konuşurum, anlatırım. Bir de benim kendi sürecimi anlatırım. Bu şekilde yardımcı olmaya çalışırım elimden geldiği kadar. Ama bir süreden sonra uğraşmayın, bıraksın bence. Yani üstüne gittikçe daha çok ona yöneliyorlar. Ne kadar bırak bırak diye baskı uygula. İnsan hep yanlışla yönelir. Baskı üzerinden çekildiğinde zaten istesem içebilirim, istemesem içmem diye düşünüp bırakabiliyorlar.” [Özne 7]

“Kendimi görmüş olurum. Tek tavsiyem benci olmasını istemem olurdu. Sadece kendin ol, benci ol. Hani bencil değil, benci. Merkeze kendine al, kafanın içinde ilk önce ilk sırada kötü veya iyi ilk düşüneneğin kişi kendin ol. Ailen bi yere kadar yanında ama sen her zaman bir sorumluluk almak zorunda değilsin derdim. Hani her zaman kendini öncelik yap. Her zaman kafanın rahatlığını düşün. Bir hedefin olsun. Bu hedefin için kim olursa olsun kendinden ödün verme. Kimseyi hayatına kalıcı bir şekilde tutacak gibi büyük duygular besleme. Hiçbir zaman insanlara güvenme derdim.” [Özne 2]

Bir özne ise diğerlerine tavsiye verirken çocukların hayatlarında önemli rol oynayabilecek öğretmenleri gibi kişilerin fark yaratabileceğine dikkat çekmiştir:

“Yani yaşanmış olarak, bu gibi insanlar zaten genelde sevgi eksikliği vardır. Bu gibi insanların güven, sevgi, huzursuzluk bu tür problemleri vardır. Onlarla iyi geçinmek lazım. Mesela şöyle bi örnek verebilirim: mesela derslerimde başarılı değildim. Ama bana birisi iyi geldiği zaman ben her zaman hani derler ya “o bir gelse ben üç giderim, on giderim diye” öyle gidiyodum. O dönem okulumuzda bi tane öğretmen vardı, yani onun dersinde o dönem sınıfta en başarılı öğrenci bendim diyebilirim. Her soruya parmak kaldırıyordum yani kesintisiz. (...) Ayrıca dışardan ilk etapta önyargılı davranmayın. Mesela kimde ne olacağı bilinmez yani, kimde ne cevher olacağı bilinmez yani. O bana iyi davranan hocam hem hocaya hem okula öyle bi veriyodum ki, haddinden fazla bi şeyler yapmak istiyordum.” [Özne 3]

4.5.4.4. Değiştirmek istedikleri “Babamın bağımlılığını değiştirmek isterdim.”

Öznelere geçmiş yaşantılarında değiştirmek istediği durumlar sorulmuş ve öznelere çoğu ebeveyn madde bağımlılığını değiştirmek istediklerini ifade etmişlerdir.

“Kullanmamış olmasını isterdim. Babamın bağımlılığını değiştirmek isterdim. Hatta keşke babam sağ olsaydı ve bütün bunları konuşabilseydik.” [Özne 16]

“Yani babamın durumu değiştirmek isterdim. Çünkü o yaşadıklarımız zorlu süreçlerde değiştirecek olsam herhalde babamın daha iyi bizimle daha ilgili ya da bir bağımlılığının olmadığı bir hayatımızın olmasını isterdim dilerdim. Daha mutlu bir çocukluk dilerdim herhalde.” [Özne 13]

“Annemi. İlaçtan kurtulsun isterdim.” [Özne 6]

“Çocukluğuma dair değil de ben dünyada olmadan dünyada farklı şey bazı şeyler değiştirmek isteseydim annemle babamla evlenmesini engelledim.” [Özne 9]

“Mesela ben babamı bu şekilde kabul edemiyorum. Bu yaşıma kadar edemiyorum yani. Hani aslında bazen düşünüyorum, diyorum ki sen bunu kabul etmelisin. Bu böyle, değiştiremezsin diyorum. Değiştirmeye çalıştım ama olmadı diyorum.” [Özne 14]

Bazı öznelere değiştirmek istediği şeyleri kendi hayatına ilişkin belirtmişlerdir:

“Yaşadığım kötü günleri. Psikoloğa falan gittiğim durumlar çok zordu benim için. Çünkü bir çocuğa göre zor şeyler.” [Özne 7]

“Çevremdeki insanları değiştirseydim yeterli gelirdi galiba.” [Özne 3]

Bir özne çocukluk döneminde babası ile yaşamadığı anlara ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

“Babamla uyumak isterdim. Hiçbiri hatırlamıyorum. Bir defa uyusam böyle rahat rahat, kendi evimde tabii, hiç hatırlamıyorum desem inanır mısınız? Bir onu isterdim

değiştirmek. Çünkü ben genelde kanepenin arka kısmında olan bendim, onu isterdim.” [Özne 2]

Öznelerin ifadelerine bakıldığında çocukluk dönemine ilişkin en çok değiştirilmek istenen durum ebeveynin madde bağımlılığı olmuştur. Ebeveyn madde bağımlılığının çocukların yaşantılarında derin etkiler bıraktığı söylenebilir.

4.5.4.5.Mutluluk-mutsuzluk arasında **“Mutlu olduğun bir anı hatırlamıyorum”**

Öznelere çocukluklarına dair hatırladıkları en mutlu ve en mutsuz yaşantıları sorulmuştur. Öznelerin çoğuş aileleriyle ya da akrabalarıyla geçirdikleri zamanları en mutlu anları olarak ifade etmişlerdir:

“Beraber gezdiğimiz günler, top oynadığımız günler, birlik yaptığımız günler. O zaman annem, babam, kardeşlerim, hepimiz bir aradaydık, güzeldi.” [Özne 8]

“Babaannem, kuzenlerim ve dedemle geçirdiğim dönemlerdi.” [Özne 16]

“Halamın çocukları mesela Almanya’dan gelirlerdi. Onların yanına giderdim. O zamanlar çok güzel geçerdi. İşte o zamanlar mangal yapardık. Çarşıya giderdik, gezerdik. Mesela çok güzel geçerdi o zamanlar, iyiydi yani.” [Özne 1]

“En mutlu hissettiğim zamanlar bayramlar genelde. Ailecek hep birlikte gezmeye giderdik. Bir kere kar yağmıştı beraber ailecek kartopu oynamıştık o çok eğlenceli geçmişti.” [Özne 5]

Bazı özneler okul dönemine ilişkin zamanlarını en mutlu anları olarak ifade etmişlerdir:

“İlk okula yazıldığında çok mutluydum aslında. Yani okula karşı bir şeyim yoktu, tepkim yoktu aslında. Yani büyüdüm sanıyordum ilk birinci sınıfa başladığımda çok mutlu olmuştum bir çocuk için. Güzel bir şeydi. Güzel bir şeydi.” [Özne 7]

“İlk okumaya geçtiğim zaman çok mutlu olmuştum. O zaman elma böyle elma figürleri vardı, hocamız o elmaları kızartırdı. Bir de kurdele böyle takardı. Bizim dönemimizde öyleydi. İlk okumaya ben geçtim. O zaman çok mutlu olmuştum. Hani böyle şey, aaa ben bunu yapabilirmişim. (...) Çünkü o zaman ilk defa babam bana aferin kızım demişti yani. O zaman ilk defa babamla sanki böyle bir iletişimim oldu ya da babamdan olumlu bir dönüt almışım gibiydi. O yüzden çok mutlu olmuştum.” [Özne 14]

Bazı özneler ise çocukluğuşna dair mutlu anlarının olmadığını ya da hatırlayamadıklarını söylemişlerdir.

“Mutlu olduğun bir anı hatırlamıyorum.” [Özne 13]

“Çocukluğumda yok galiba benim.” [Özne 11]

Çocukluk hatıraları her bireyde farklı duygusal bağlamda ortaya çıkmaktadır. Bazı öznelerin mutlu anlara ilişkin bir şey hatırlayamaması veya mutlu anların olmadığını ifade etmeleri zorlayıcı çocukluk dönemlerine işaret edebilir.

Öznelerin çocukluklarına dair en mutsuz hissettiği anlar sorulmuştur. Öznelerin çoğu yine ya aileleriyle ya da akrabalarıyla geçirdikleri zamanları en mutsuz anları olarak ifade etmişlerdir:

“Babamın bizi evden kovması diyebilirim. O zaman çok yani, elimizde hiçbir şey yok. Sadece üstümüze giydiğimiz kıyafetler, cebimizde hiçbir para yok. Anneannelere gitsek bir türlü, gitmesek bir türlü, zaten gitmek zorunda kaldık. O zaman çok kötüydü yani.” [Özne 14]

“Kavga edince genelde. Bazen umursamıyorum, bazen umursuyorum. Çok değişiyor yani.” [Özne 6]

“Babam arada bir bizi bırakıp giderdi. O insanı etkiliyordu. Nerede olduğunu bilmiyorsun, ne yaptığını bilmiyorsun. Ben bakım evine yatırana kadar benim aklım hep babamdaydı. (...) Bir de bir sürü hapi bir arada kullanmıştı diye, o gün tek ben ordayım bir de küçük kardeşim var. Ne annem ne başka kimse yoktu yanımda. Doktorum bana dediği laf her şeye hazırlıklı olun. Sabaha çıkmayabilir dediği an ben bir tuhaf oldum. Ve o gün yani o gece benim doğum günümdü.” [Özne 5]

“Annemle babamın boşandığı gün. Yani mesela o adliyeye gitmek kötü bi duygu. Aslında güle oynaya gidiyordum, bilmiyordum etmiyordum da bütün iş gerçekleşikten sonra yani çok kötü oldu.” [Özne 3]

“En üzücü, en zoruma giden zamanlar, mesela yengemle aynı yerde kaldığımız zamanlar oldu. Mesela bir şey yapmamışsam bile, bir şey olmuşsa evde, bir sıkıntı çıkmışsa ilk hedef bendim.” [Özne 1]

Bazı özneler ebeveynlerinin madde bağımlılığı sırasında tanık oldukları bazı anları en mutsuz anlar olarak ifade etmişlerdir:

“Mutsuz hissettiğim gün... İşte, alkole başladığı zaman, maddeye başladığı zaman o zaman...” [Özne 8]

“O gün, babam öyle gördüğüm gün. Yani gömleğini yırttı, üstünü başını parçaladı. Çok kötü hissettim. Yani maddenin etkisindeydi ya neden çıkamıyorum bu kafadan diye isyan halindeydi ya da bulamadığı için yoksunluk krizindeydi bilemiyorum.” [Özne 11]

Bir özne da çocukluk döneminde yaşadığı psikolojik sorunların onun için en mutsuz anları olduğunu ifade etmiştir:

“Yani benim dediğim gibi saçımı koparmam çok canımı sıkıyordu. İsteyerek yapmıyorum ama bu şekilde engelleyemiyordum.” [Özne 7]

4.5.4.6.Peki ben nasıl bir anne/baba olacağım? “...babam gibi bi baba olmak istemem...”

Öznelere ileride ebeveyn olurlarsa kendilerini nasıl bir ebeveyn olarak hayal ettikleri sorulmuştur. Öznelere çoğu kendi ebeveynlerinden ve aile ortamlarından farklı bir ebeveynlik ve aile ortamı hayal ettiklerini ifade etmişlerdir:

“Yani böyle baba olmam yani orası kesin. Madde içen bir baba olmam asla asla. Eşime, çocuğuma bağlı bir baba olurum. (...) Ben ileride evlenirsem çocuğumla kesinlikle böyle işte yüksek sesi bağırarak konuşmayacağım. Ben sesimi yükseltmezdim.” [Özne 8]

“Tabi ki babam gibi bi baba olmak istemem yani. Onu kesinlikle net biçimde ifade edeyim. Bilmiyorum yani beni de zaman gösterecek.” [Özne 4]

“Ben babamı seçemedim. Ama ben kendi eşimi seçip çocuklarıma iyi bir babaya yapabilirim. İyi baba adayı bulabilirim. Bu yüzden düşüncem her zaman bu yönde yani. Bu yüzden çok böyle evlilik taraftarı değilim, düşünmüyorum.” [Özne 2]

“Yani ne biliyim gayet güzel başarılı bir eş, iyi bir baba olacağıma inanıyorum. Yani tamamen aileme yönelirim. Yani mesela şuyum buyum eksik demem yani. Eve giderken acaba evde ne eksik derim, ilk başta onu sorarım. Çocuğumun bezidir, çocuğumla daha farklı ilgilenirim, bi şey sorarsa en azından açıklayıcı bi şekilde konuşurum.” [Özne 3]

“Yani ben çocuğumun bir dediğini iki etmem. Ama öyle yaparak da çok şımarık olur. Şımarık olmasını engelleyerek, şiddetsiz, konuşarak belki. Şiddet olmadan. Yani bir sorunu olsa bile, yani karşıma alırım, oturturum konuşurum. Yani ben evladımı çok güzel yetiştireceğimi düşünüyorum.” [Özne 9]

“Çocuklarına sürekli ilgilenirim onlardan sevgimi şefkatimi esirgemem ancak onların ne yaptığını sürekli bilmek isterim onları uzaktan kontrol ederim herhangi bir kötülüğü kötü maddeye bulaşmalarını asla istemem.” [Özne 12]

Parçalanmış ailede büyüyen bir özne ebeveynlik hayalini aile ile tanımlamış ve ailesinin parçalanmaması için çabalayacağını ifade etmiştir:

“Yine her şeyin hayırlısı diyeyim de ben annem gibi çabalardım. Elimden geldiğince boşanmayı aklının ucundan geçirmemeye çalışırdım. Çünkü boşanmış aileler çok

farklı oluyor. Bunu bildiğim için hep boşanmayın ama ne olursa olsun derim.” [Özne 5]

Bazı özneler de (her ikisi de kadın) ebeveyn olup olmak istemedikleri konusunda karasız olduklarını ifade etmişlerdir:

“Yani bilmiyorum nasıl bir ebeveyn olurum iyi bir anne olabilir miyim olamaz mıyım emin değilim. Çocuk sahibi olup olmak istemediğimden bile emin değilim aslında.” [Özne 13]

“Yani ben anne olabilir miyim onu da bilmiyorum. Yani bu yaşadığım olaylar aslında beni annelikten bile birazcık, belki de öyle düşünüyorum, belki yaşım küçük bilmiyorum, olgunlaştıkça fikrim de düşüncem de belki değişecek ama aşırı bu konuda da bir kaygım var açıkçası.” [Özne 14]

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde ilk olarak, araştırmada elde edilen veriler ve analizler temelinde, kuramsal çerçeve ve ilgili ulusal ve uluslararası literatür doğrultusunda tartışma yapılmıştır. Elde edilen veriler, var olan literatür ve teorik yaklaşımlar ile desteklenerek derinlemesine değerlendirilmiştir. Tartışma bölümünün ardından, araştırmanın sonuçlarına yer verilmiş ve bu sonuçlar doğrultusunda ileriye dönük öneriler geliştirilmiştir. Bu öneriler, bulguların pratik uygulamalarına ve teorik çerçevelere olan katkıları açısından ele alınmıştır.

1. TARTIŞMA

Araştırma kapsamında, ebeveynleri madde bağımlısı olan çocukların deneyimleri ekosistem yaklaşımıyla incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, madde bağımlısı ebeveynlerle büyüyen bireylerin yaşadıklarını görünür kılmaktır. Bu doğrultuda, verilerin analizi ekolojik sistemler yaklaşımı temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Ekolojik sistemler yaklaşımının çocuğun büyüdüğü ortamı değerlendirmede yaygın olarak kullanılması, araştırmanın yorumlanmasında önemli bir katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda, çocukların büyüdüğü aile ortamı (mikrosistem), okul çevresi ve sosyal çevre ile bu sistemlerin birbirleriyle olan ilişkileri (mezosistem) detaylı olarak ele alınmıştır. Ayrıca, yaşanan ekonomik sorunlar (egzosistem) ve bunların çocuklar üzerindeki etkileri ile kültürel değerlerin çocukların yaşamlarına olan yansımaları (makrosistem) incelenmiştir. Zaman içinde çocukların kendileri, ebeveynleriyle kurdukları ilişkiler ve aile hayatlarında yaşanan değişiklikler de (kronosistem) araştırmanın odak noktalarından biri olmuştur.

Araştırmanın öznelere ilişkin bilgiler ele alındığında katılımcıların çoğunun madde kullanan ebeveyni babalarıdır. Madde bağımlılığı/kullanımı çoğu zaman erkeklerde, daha yaygındır (Yılmaz, Ergelen, Akülger ve Bilici, 2021). Araştırmanın bu bulgusu literatürle uyumlu gözükmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen veriler, madde bağımlısı/kullanıcısı ebeveynle yetişmiş bireylerin psikolojik sorunlar yaşayabildiğini göstermiştir. Bazı öznelere özgüven eksikliği yaşarken bazıları da çocukluğunda daha agresif ve hırçın davranışlar sergilediğini ve geçmişte madde kullanımının olduğunu belirtmiştir. Bir özne intiharı denediğini, bir özne ise annesinin intiharına tanık olduğunu ifade etmiştir. Farnia ve diğ., (2022)'ne göre aile özelliklerinin, duygusal ve sosyal becerilerin geliştirilmesinde doğrudan ve anlamlı etkileri vardır. Yapılan araştırmalar madde bağımlısı bir ebeveynle büyüyen çocuklarda daha fazla duygusal ve psikolojik sorun yaşandığını (Black, Bucky ve Wilder-Padilla, 1986; Schroeder, Kelley ve Fals-Stewart, 2006; Burns, Solis, Shadur ve Hussong, 2013; Shah, Bangash ve Sajid, 2020; Raitasalo ve Holmila, 2017; Muir ve diğ., 2023) düşük benlik saygısı, antisosyal eğilimler ve saldırganlıkların olabileceğini (Ünal, Mutlu ve Topaktaş, 2021; Herjanic, Barredo, Herjanic ve Tomelleri, 1979; Dunn, Tarter, Mezzich, Vanyukov, Kirisci ve Kirillova, 2002; Rodrigues, Sanches, Oliveira, Pinho ve Radovanovic, 2018), madde kullanımı (Snell, Radosevich, ve Feit, 2014; Hoffmann ve Cerbone, 2002), intihar ve (Bazrafshan, Sharif, Molazem ve Mani, 2016) yüksek riskli davranışlar sergileyebildiklerini (Francis, 2011) göstermiştir.

Araştırma verileri bireylerin içinde yetiştikleri aile ortamlarının sağlıksız olduğunu göstermiştir. Parçalanmış ailede büyüyen öznelere, evde ebeveyn eksikliği ve yalnızlık duygusunu hissederken; bazı öznelere de ebeveynlerinin olumsuz rol model olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çoğu özne aile ortamında sevgi ihtiyaçlarının karşılanmadığını hissetmiş ve bu nedenle aileleri ile sıcak ilişkiler kuramamışlardır. Öznelere içinde yetiştikleri aile ortamı çoğunlukla çatışmalı, şiddete açık ve kaotik aile ortamlarıdır. Bu da onların ileriki yaşamlarında bağlanma ve güven sorunlarına neden olmuştur. Velleman, Templeton ve Copello (2005) madde kullanımında ailenin hem risk hem de koruyucu olduğunu ifade eder. Bağımlı bir ebeveyne sahip olmanın güvensiz bağlanmaya sebep olacağı (Kroll, 2004; Lander, Howsare ve Byrne, 2013; Tanhan ve Mukba, 2014) ve sevgi ihtiyacını karşılayamayacağını (Bickelhaupt, Lohman ve Neppi, 2021); bu ailelerde aile gerginliği ve stresin yüksek olacağı (Payá, Pillon ve Figlie, 2016) ve bu nedenle madde kullanımının artabileceği (Chassin, Pillow, Curran, Molina ve Barrera, 1993; Hoffmann ve Su, 1998); boşanmaların yaşanabileceği (Black, Bucky, ve Wilder-Padilla, 1986); bu ailede yetişen çocukların fiziksel, akademik ve sosyal-duygusal

sorunlara karşı daha savunmasız olacakları (Conners, Bradley, Whiteside Mansell, Liu, Roberts, Burgdorf ve Herrell, 2004; Osborne ve Berger, 2009; Wiig, Halsas ve Haugland, 2017) yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur.

Ebeveyni madde bağımlısı/kullanan bireyler çocukluklarında bu durumu sosyal çevrelerinden gizlemiş ve yakın çevrelerine söyle(ye)memişlerdir. Bunun nedeni hem çevrelerinden dışlanmaktan korkmaları hem de bu durumu utanç verici bulmalarıdır. Bu da onların sosyal çevreleriyle iletişimlerini sınırlandırmalarına, yaşadıkları sorunla baş başa kalmalarına ve sosyal destekten mahrum kalmalarına sebep olmuştur. Wilens, Biederman, Licsw, Haheşy, Anaabrantas, Debora, Millstein ve Spencer, (2002)'ne göre bağımlı ailelerin çocukları akademik, sosyal ve aile ilişkilerinde daha fazla zorluk yaşamaktadırlar. Saatcioglu, Erim ve Cakmak, (2006) alkol bağımlısı ailelerde olduğu gibi madde bağımlısı ailelerde de iletişim sorunları yaşandığını; Payá, Pillon ve Figlie, (2016) bağımlılığın ailelerin sosyal yaşantısına ket vurduğunu ve destek ağlarından yoksun kalarak daha izole bir yaşam sürdürdüğünü ifade etmiştir. Araştırmanın veri toplama aşamasında bazı öznel görüşmeyi reddederken bazı öznel de çevrimiçi görüşmeyi tercih etmişlerdir. Öznelin kendileri madde kullanmasa da ebeveynlerinden dolayı çekimser davranmışlardır. Black, Bucky ve Wilder-Padilla (1986) tarafından yapılan araştırmada ebeveyni madde kullanan ailelerin çocuklarının kişilerarası kaynaklardan daha az faydalandığı bulunmuştur. Hem ebeveynleri hem de kendileri madde kullanan bireylerle yapılan çalışmanın sonuçları yaşam boyu istikrarlı, pozitif ve güçlü sosyal bağların nesiller arası aktarımı önlemede etkili olduğu bulunmuştur (Meulewaeter, De Schauwer, De Pauw ve Vanderplasschen, 2022; Mardani, Alipour, Rafiey, Fallahi-Khoshknab ve Arshi, 2023).

Araştırma verilerine göre ebeveyni madde bağımlısı/kullanan ailelerde aile içi şiddet oldukça yaygındır ve bu şiddet ailenin herhangi bir üyesine karşı yaşanabilmektedir. Çoğunlukla bu şiddete tanık olan çocuklar için şiddet normalleşebilmektedir. Yapılan pek çok araştırma bağımlı ailelerde yetişmiş bireylerin aile içi şiddete maruz kalmalarını önemli bir risk olarak değerlendirmektedir (Weatherford ve Kaufman, 1991; Magura ve Laudet, 1996; Slesnick, Vasquez ve Bittinger, 2002; Walsh, MacMillan ve Jamieson, 2003; Francis, 2011; Taylor, 2011; Ólafsdóttir ve Steingrímşdóttir 2015).

Araştırma verileri ebeveynleri madde bağımlısı/kullanan bireylerin, ebeveynlerinin rol ve sorumluluklarını yerine getirmemesinden dolayı ailede ebeveyn rolünü üstlendiklerini, yani ebeveynleştiklerini göstermiştir. Kallander, Weimand, Ruud, Becker, Van Roy ve Hanssen-Bauer, (2018) çocukların üstlendikleri rolleri anlamak için onların bakım yüklerine ve duygusal ihtiyaçlarına bakılmasını önerir. Çalışmadaki çoğu bireyin ailesinde madde bağımlısı/kullanan ebeveyn baba olduğundan erkek çocuklar küçük yaşta çalışmak zorunda kalmışlardır. Anneler çalışmaya başladığında ise kız çocuklar bu kez ev içi sorumlulukları üstlenmeye başlamışlardır. Erken yaşta çalışmak ve ev içi sorumlulukları üstlenmek özneler için zorlu bir deneyimdir ve bu durum aynı zamanda onların eğitim hayatından uzaklaşmaları anlamına gelmektedir. Yapılan pek çok araştırmada alkol ya da uyuşturucu madde kullanılan ailelerde büyüyen çocukların ebeveynlerinin sorumluluk almamalarından dolayı onların sorumlulukları aldığını ve ebeveynleştiklerini göstermektedir (Bauman ve Levine, 1986; Tarter, Schultz, Kirisci ve Dunn, 2001; Hedges, 2012; Lander, Howsare ve Byrne, 2013; Tedgård, Råstam ve Wirtberg, 2018).

Araştırma verileri madde bağımlısı/kullanıcısı ebeveynle büyüyen çocuklarda utanma, öfke ve kaygı duygularını olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bazı özneler ebeveyninin madde kullanmasından dolayı utanmış; bazı özneler ebeveyni madde kullandığı ve kendisine bakım vermediği için öfkelenmiş, bazı özneler de ebeveyninin madde etkisindeyken ya da madde kullanımından dolayı zarar görebileceği düşüncesiyle kaygılanmışlardır. Sakkopoulou ve Tsiboukli (2024) yaptıkları araştırmada ebeveyn madde kullanımının çocuklukta öfke, korku, stres, kaygı gibi duygulara sebep olduğunu bulmuştur. Bowers, (2016) da bakım veren ebeveynin bağımlı olmasının çocuklar için kaygı, güvensizlik, kafa karışıklığı ve korkuya sebep olduğunu bulmuştur. Özneler bir yandan ebeveynleri için kaygılanırken bir yandan da ona öfke duymaktadır, görüşmeler esnasında öznelerde duygusal iniş çıkışların yaşandığı gözlemlenmiştir.

Araştırma verileri öznelerin çocukluk yaşantılarında okul hayatının önemli bir yer tuttuğunu göstermiştir. Ebeveynlerinin madde bağımlılığı/kullanımı bazı öznelerin okul öğretmenleri tarafından bilinirken bazılarının durumu bilmedikleri görülmüştür. Özneleri bazıları okuldaki öğretmenleri ile olumlu ilişkiler geliştirdiğinde ebeveyninin sevgi

açığını tamamlayabildiği görülmüştür. Wilens, Biederman, Licsw, Haahesy, Anaabrantes, Debora, Millstein ve Spencer, (2002)'ne göre madde bağımlılığı ve bağlı sorunlar okulların tek başına çözebileceği sorunlar değildir. Ebeveyn bağımlılığında etkilenen çocuklar için okul desteği sağlanmalıdır ancak tek başına yeterli gelmeyeceği açıktır. Okul öğretmeni ile sıcak bir bağ geliştiren Özne 3 okuldaki öğretmenini anımsadığında yüzünde bir tebessüm belirmiştir, bu kurulan bağın oldukça kuvvetli olduğunu düşündürmüştür.

Araştırma verilerine göre madde bağımlılığı/kullanımı beraberinde ekonomik sorunları da getirmiştir. Bazı ailelerde ebeveynin madde kullanımı sebebiyle iş kaybı ya da iflas yaşanmış ve ailenin ekonomik koşulları değişmiştir. Bazı ailelerde madde kullanan ebeveyn madde temin etmek için kazancı yeterli gelmediğinde evdeki eşyaları satmıştır. Bazı ailelerde de ebeveynler maddeyle ilişkili suçlardan cezaevine girmiştir. Sayılan tüm koşullar aile üyelerinin hepsini olumsuz etkilemiş ve ailedeki rol ve sorumluluklar yeniden düzenlenmiştir. Velleman ve Templeton, (2007) uyuşturucu kullanımının yasa dışı niteliğinden dolayı suçla bağlantılı olduğunu, bağımlıların madde bulmak için aile evlerini kullandıklarını belirtmiştir. Pek çok aile için, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için harcanacak olan zaman, çaba ve para, bunun yerine uyuşturucu teminine gitmektedir (Barnard ve McKeganey, 2004; Lussier, Laventure ve Bertrand, 2010). Yapılan araştırmalarda madde bağımlılığı nedeniyle ailelerde fiziksel ve cinsel istismar, stres, sosyal izolasyon, finansal krizler ve depresyon gibi sorunlar yaşanabildiğini belirtmiştir (Taylor 2011; Kallander, Weimand, Ruud, Becker, Van Roy ve Hanssen-Bauer, 2018).

Ebeveynleri madde bağımlısı/kullanıcısı bireyler çocukluklarında ve şimdiki yaşantılarında ebeveynlerinin tedavi olmaları için ısrarcı olmaktadır. Ancak tedavi motivasyonu olmayan birey için bağımlılık tedavisine katılmak ve devam ettirmek zordur. Bağımlılık tedavisinde aile odaklı çalışmalar yapılmasının (Taylor, 2011) ve yapılacak çalışmalara aile üyelerinin ve çocuklarının dahil edilmesinin (Itäpuisto, 2014) tedavi başarısı açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca tedavi farklı görüşlerin, uzmanlıkların ve kaynakların bir arada olması faydalı olacaktır (Choi, 2015; Neger ve Prinz, 2015). Ayrıca yapılan araştırmalar tedavi süresince, tedavi ekibi ile bağımlı birey arasında kurulacak pozitif ilişkilerin de tedavinin başarılı olmasına katkı sağlayacağını

göstermiştir (Sword, Jack, Niccols, Milligan, Henderson ve Thabane, 2009; Covington, 2000).

Araştırma sonuçlarına göre içinde yaşanılan kültürel ortam öznelerin hayatını dolaylı da olsa etkilemiştir. Alkol bağımlısı aile bireyine sahip bir ailede kültürel bileşenler bireyin yaşam deneyimleri biçimlendirmektedir (Park, Schepp ve Park, 2016).

2. SONUÇLAR

Bu araştırma, ebeveyni madde bağımlısı veya kullanıcısı olan bireylerin çocukluk deneyimlerini ekolojik sistemler teorisine dayanarak analiz etmiştir. Ekolojik sistemler yaklaşımı, bir bireyin yaşamını etkileyen tüm çevresel sistemleri kapsamlı bir şekilde inceleyerek, bireyin gelişimini çevresel faktörlerle birlikte değerlendirir. Bu yaklaşım sayesinde, madde bağımlısı ebeveynlere sahip bireylerin karşılaştığı zorluklar çok boyutlu bir perspektiften ele alınmıştır. Araştırmanın sonuçları aşağıda detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Ebeveynlerin madde bağımlılığı/kullanımı, aile hayatı üzerinde derin ve ciddi etkiler bırakmaktadır, bu durumun en somut göstergesi aile içi şiddettir. Araştırma kapsamında görüşülen öznelerin tamamı ya aile içi şiddetin tanığı ya da aile içi şiddetin bizzat mağduru olduklarını ifade etmişlerdir. Aile içinde şiddete tanık olan bazı çocuklar bunu 'normal' bir durum olarak kabul etmektedirler. Ayrıca ebeveyn madde bağımlılığı/kullanımı nedeniyle bazı ailelerde ayrılıkların ya da boşanmaların olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin ayrılması durumunda çocuklar ya birlikte yaşayacakları ebeveynlerini seçmek ya da zorunlu olarak bir ebeveynle yaşamak durumunda bırakılmaktadırlar. Parçalanmış bir ailede büyümek ise çocuklarda özgüven eksikliği, agresif davranışlar ve çekingenlik gibi bazı psikolojik sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Ebeveyn madde bağımlılığı/kullanımı aile işlevselliğini bozmaktadır. Bu durum, aile içi rutinlerin kaybolmasına, 'aile olma' kavramının sarsılmasına, gündelik hayat düzeninin bozulmasına, aile üyeleri arasındaki bağların zayıflamasına ve sağlıklı ilişkilerin sürdürülmesinin zorlaştırmasına sebep olmaktadır.

Ebeveynlerin madde bağımlılığı/kullanımı, sıklıkla hukuki sorunlara ve hatta cezaevine girmeye sonuçlanan yasal yaptırımlara yol açabilmektedir. Bazı durumlarda ise madde kullanan ebeveynler, aile yaşantısından uzaklaşmayı tercih etmektedirler. Ebeveynin yokluğunda aileye, genellikle geniş aile tarafından destek sağlanmaya çalışılsa bu süreç geniş aile içindeki bireylerle bağımlı ailesi arasında sorunlara sebep olmaktadır. Bağımlı aileleri kimi zaman aileden dışlanmakta ve sosyal çatışmalar yaşamaktadırlar. Bu ise aile yapısının zayıflamasına ve aile bireylerinin psikolojik sağlığının olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır.

Ebeveynlerinin madde kullanımına tanık olmak bazı çocuklar için madde kullanmaya başlamaya sonuçlanmaktadır. Ebeveyn madde kullanımının çocuk için risklerinden biri çocuğa olumsuz rol model olunmasıdır. Çocuklar, ebeveynlerini taklit etme eğiliminde olduklarından, madde kullanan bir ebeveynin davranışları, çocukların da bu alışkanlıkları benimsemesine neden olmaktadır. Bu durum, çocukların madde kullanımına başlamaları riskini artırmaktadır.

Ebeveynlerinin madde kullanımını öğrendikten sonra, çocukların ebeveynleriyle olan ilişkileri önemli ölçüde değişmektedir. Değişikliğin ilk evresinde çocuklar ebeveynlerini tedaviye ikna etmeye çalışmaktadır. Bu çabanın başarısızlıkla sonuçlanması durumunda, çocuk ve ebeveyn arasındaki bağ zayıflamakta ve giderek kopmaktadır. Kimi zamanda bu değişiklik çocuklarda karmaşık ve zorlayıcı duygular şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ebeveynlerin madde bağımlılığı/kullanımı nedeniyle, utanç, öfke ve kaygı, araştırmaya katılan bireyler arasında en yaygın hissedilen duygulardır. Çocuklar, kimi zaman ebeveynlerinin madde kullanımından utanç duyduklarından kendilerini sosyal çevrelerinden soyutlamaktadırlar. Kimi zaman da ebeveynlerinin madde kullanımına devam etmesinden dolayı ebeveynlerine karşı öfke hissetmektedirler; bu öfke ise aile içindeki iletişimi zorlaştırmaktadır. Kimi zaman da ebeveynlerine bir şey olabileceği (kaza geçirebileceği, yaralanacağı ya da ölebileceği) düşüncesi ile ebeveynleri için kaygılanmaktadırlar.

Ebeveynlerin madde bağımlılığı/kullanımı, aile içerisinde rol ve sorumlulukları yeniden yapılandırılmıştır. Madde bağımlısı ebeveynler, çoğu zaman kendi rollerini ve sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirememektedirler, bu boşluk da genellikle

diğer aile üyeleri tarafından doldurulmaktadır. Bu da çoğu zaman madde kullanan ebeveynlerin çocuklarının, ailenin bakım ve sorumluluklarını üstlenmesine yani ebeveynleşmesine yol açmaktadır. Bazı çocuklar da aile içinde ‘iyi çocuk’ olmaya çalışmakta ailedeki gerilimi artırmamak için çaba sarf etmektedir. Ayrıca ebeveynlerin madde bağımlılığı/kullanımı ile mücadele eden çocuklar bir süre kendi ihtiyaçlarını ve isteklerini geri planda bırakmakta, madde bağımlısı ebeveynlerinin ve ailenin ihtiyaçlarına odaklanmaya başlamaktadırlar.

Ailelerin yaşadığı boşanma, taşınma, aileye yeni üyenin katılması ya da aileden bir üyenin ayrılması gibi stresli durumlar, ailenin bütün üyelerini derinden etkilemektedir; madde kullanan ebeveyn üzerinde bu etki madde kullanımını arttırmak şeklinde kendini göstermektedir. Ebeveynin artan madde kullanımı, ailenin duygusal ve finansal kaynaklarını tüketmekte ve kimi durumlarda evdeki eşyaların satılması gibi durumlarla sonuçlanmaktadır.

Ebeveynlerin madde bağımlılığı tedavi sürecinde, aile üyeleri genellikle onlarla nasıl iletişim kuracakları ve onlara nasıl davranacakları konusunda belirsizlikler yaşamaktadırlar. Bu belirsizlik nedeniyle takınılan yanlış tutumlar kimi zaman madde kullanan ebeveyn üzerinde tetikleyici etki yapabilmektedir. Aile üyeleri, bu karmaşık durumda doğru yaklaşımı sergileyebilmek için genellikle profesyonel desteğe ihtiyaç duymaktadırlar.

Çocukların okul ortamı, bazen destekleyici bazen de bazı riskli olabilmektedir. Özellikle öğretmenlerle kurulan sağlıklı ve pozitif ilişkiler, çocukların hayatında duygusal boşlukları doldurabilmektedir. Ancak bunun tersi durumlar çocukların eğitim hayatından uzaklaşmasına sebep olmuştur.

3. ÖNERİLER

Çalışma süresince vurgulandığı üzere madde bağımlılığı yalnızca madde kullanan bireyi değil etkileşimde olduğu tüm sistemleri etkilemektedir. Bu nedenle madde bağımlılığı ile ilgili yapılacak tüm çalışmalarda bütüncül bir yaklaşımın ön plana çıkarılması ve bireyin etkileşimde olduğu tüm sistemlerin sürece dahil edilmesi yapılan çalışmaların başarısını

artıracaktır. Ayrıca çalışmanın veri toplama sürecinde karşılaştığım en büyük zorluklardan birisi ebeveyni madde bağımlısı çocuklara ulaşmaktı. Çünkü bu çocuklara yönelik doğrudan hizmet veren resmi bir kurum bulunmamaktadır. Çalışmanın yöntem bölümünde de belirtildiği üzere Adsız Alkolikler ve Adsız Narkotik'le aynı çalışma prensiplerine sahip, Al-Anon ve Nar-Anon gibi bağımlı yakınlarına yönelik hizmet veren kendi kendine yardım grupları bulunmaktadır. Bu hizmetlerin daha geniş gruplara ulaşması ve bu hizmetlerden tüm bağımlı yakınlarının yararlanabilmesi için mevcut hizmetlerle bu grupların işbirliği içinde çalışmalar yapması faydalı olabilir. Buradan hareketle en temel öneri ebeveyni madde kullanan çocuklara yönelik hizmet modellerinin geliştirilmesidir. Aksi halde bu çocuklar *madalyonun görünmeyen yüzü* olmaya devam edeceklerdir. Bu temel kabullerle; madde bağımlısı/kullanıcısı ebeveynle yetişmiş bireylerle yapılan bu çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçlara ilişkin politikalara, uygulamalara ve gelecek araştırmalara yönelik öneriler aşağıda sunulacaktır.

i. Politikalara Yönelik Öneriler

Ebeveyn madde kullanımı, onların çocuklarının hayatını hemen her açıdan etkilediğinden geliştirilecek politikalarda tüm bu etkiler göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuklara ve ailelerine yönelik yapılacak tüm yasal düzenlemelerde uluslararası mevzuatlar da göz önünde bulundurularak çocukların hakları önceliklendirilmelidir.

Çocukların hayatında okul önemli bir yer tuttuğundan okuldaki öğretmenler, veliler ve diğer çocuklar için farkındalık artırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Böylece hem çocuklar izolasyon yaşamayacak hem de yalnızlık duygusundan kurtulabileceklerdir.

Ebeveyni madde bağımlısı çocuklara yönelik yapılacak araştırmalara fonların sağlanması ve bu araştırmaların desteklenmesi faydalı olacaktır.

ii. Uygulamalara Yönelik Öneriler

Araştırmanın özneleri ebeveyn madde kullanımının aile hayatlarındaki olumsuz etkilerine işaret etmişleridir. Aile hayatında yaşanan aile içi şiddet, aile iletişiminin bozulması, aile rutinlerinin azalması aynı zamanda danışmanlığında konusudur. Ancak bu aileler çoğunlukla bu sorunu kendilerine sakladığından ve halihazırda ebeveyn madde

kullanımından etkilenen ailelere yönelik hizmet veren bir kurum bulunmadığından yeterli desteği alamamaktadırlar. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı bünyesinde kurulacak bir merkez bu ailelerin ihtiyaçlarına destek verebilir. Kurulacak merkezlerde madde bağımlılığı ve bağımlılığın aileye etkileri alanında uzmanlaşmış meslek profesyonellerinin çalışması da yine ailelerin ihtiyaç duyduğu desteğe cevap verecektir. Bu merkezlerde ailenin yanı sıra çocuklar içinde profesyonelleşmiş meslek elemanlarının bulunması çocukların yaşadıkları sorunlarla baş etmesine yardımcı olacaktır. Bu merkezlerde madde bağımlısı ebeveynlerin çocukları için özel olarak tasarlanmış müdahale programları geliştirilmelidir. Hazırlanacak olan bu programlar çocukların eğitim, sağlık ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde donatılmalıdır. Ebeveyninin madde kullanımı problemi nedeniyle eğitim hayatında sorun yaşayan çocuklar için hem akademik destek hem de bireysel danışmanlık verilmelidir. Çocukların hem fiziksel hem ruhsal sağlıkları belirli aralıklarla kontrol edilmeli ve olası sorunlara gecikmeden müdahale edilmelidir. Çocuklara iletişim, problem çözme gibi beceri eğitimleri verilerek sosyal ve duygusal destek sağlanmalıdır.

Ebeveyni madde bağımlısı çocuklar çoğunlukla kendilerini sosyal çevrelerinden soyutlamakta ve yaşadıkları sorunlarla tek başına mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Bu neden kurulacak olan bu merkezlerde çocuklarla grup çalışması yapılarak onların yalnız olmadıkları ve birlikte başarabilecekleri duygusu verilmelidir. Çocuklarla yapılacak çalışmalarda onların endişelerinden bahsetmenin, onları farklı sosyal aktivitelere yönlendirmenin, yaşadıkları karmaşık duyguların normal olduğunun, onların sadece ‘çocuk’ olduğunun vurgulanması faydalı olacaktır (National Association for Children of Addiction, 2018). Madde bağımlılığının tedavisi, bağımlı bireylerin aileleri ve sosyal çevresi ile işbirliği içinde yürütüldüğünde daha başarılı olacaktır. Kurulacak olan merkezlerle tedavi kurumu arasındaki işbirliği, bireyin iyileşme sürecini destekleyecek ve daha sürdürülebilir sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

Tedavi süresince ailenin diğer üyeleri için profesyonel destek almak önemlidir. Profesyonel destek, aile üyelerine ebeveynlerin tedavi sürecinde nasıl daha destekleyici ve anlayışlı olabilecekleri konusunda rehberlik eder. Ayrıca, bu destek, aile üyelerinin kendi duygusal ihtiyaçlarıyla başa çıkmalarına yardımcı olur ve sağlıklı sınırlar

koymalarını öğretir. Tedavi ekibinde doktor, hemşire gibi tıp personellerinin yanı sıra sosyal hizmet uzmanının da yer alması ve aileye bağımlı bireyle nasıl iletişim kuracağından ne yapmaması gerektiğine kadar bilgiler vermesi önemlidir. Kurulacak olan merkezle tedavi kurumu arasındaki işbirliği bu eksikliği tedavi sürecindeki bireyin ailesine destek sağlayacaktır.

Çocukların öğrenme süreçleri, büyük ölçüde ebeveynlerinin sergilediği davranışları model alarak şekillenir. Bu nedenle, ebeveynlerin olumlu davranış kalıpları sergilemeleri, sağlıklı nesillerin yetişmesi için büyük önem taşır. Ailelerin bu pozitif davranışları benimsemelerine yardımcı olmak amacıyla, ebeveynlere yönelik aile eğitim programları kurulacak olan bu merkezlerde düzenlenebilir. Bu eğitimler, ebeveyni madde kullanan ailelerin yanı sıra yeni evlenecek olan tüm çiftlere de açık olmalıdır. Çünkü bu programlar, yeni evlenecek çiftlerin evlilik süreçlerinin sağlıklı bir temel üzerine kurulmasına ve olası sorunlarla başa çıkabilme kapasitelerinin artırılmasına katkıda bulunacaktır. Belediyeler, evlilik başvurusunda bulunan çiftlere bu eğitimleri sunarak evliliklerin ilerleyen dönemlerinde karşılaşılabilecek zorluklara karşı koruyucu önlemler alınmasını teşvik edebilir. Böylece ailelere olası problemleri tanıma ve bu durumlarla etkili bir şekilde başa çıkma yeteneklerini geliştirme fırsatı sunabilir.

Çocukların hayatındaki en önemli kurumlardan birisi okullardır. Okullardaki eğitimciler, rehberlik ve psikolojik danışman ve sosyal hizmet uzmanı gibi meslek profesyonelleri, eğitim hayatındaki çocukların ihtiyaçlarını anlamak ve onlara uygun desteği sağlamak için kritik öneme sahiptir. Okullar, çocukların akademik gelişimlerinin yanı sıra çocukların duygusal ve sosyal becerilerini geliştirmek için de güvenli ve destekleyici ortamlar sunar. Okullarda eğitimciler ve rehberlik ve psikolojik danışmanlar görevli olarak çalışsa da sosyal hizmet uzmanları çalışmamaktadır. Okulda çocuğu destekleyecek meslek profesyonelleri arasına sosyal hizmet uzmanları bir an önce dahil edilmeli ve okul sosyal hizmeti hayata geçirilmelidir. Böylece aile hayatında boşanma, göç, ekonomik zorluklar, madde bağımlılığı gibi sorunlar yaşayan çocuklar daha hızlı tespit edilebilir ve erken müdahale gerçekleştirilebilir.

Bu bağlamda, ebeveyni madde kullanan bireylerin çocukluk deneyimlerinin anlaşılması, onlara müdahalede bulunulması ve destek sağlanması büyük önem taşır. Toplumun,

eğitim sistemlerinin ve sağlık hizmetlerinin, bu çocuklara özel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılandırılması ve duyarlı olması gerekmektedir. Bu tür bir anlayış ve destek, çocukların karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerine ve daha sağlıklı bireyler olarak gelişmelerine olanak tanıyacaktır.

iii. Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

Bu çalışma ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin çocukluk yaşantılarına odaklanmıştır. şu an 18 yaşının üzerinde olan bireylerin çocukluk deneyimleri ve yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır. Araştırma sonunda, ebeveyni madde kullanan çocukların bazıları kendilerinin de madde kullandığını ifade ederken bazıları madde kullanmadığını ifade etmiştir. Çocuklar için koruyucu ve risk faktörü olan durumlarına ve başa çıkma stratejilerine ilişkin araştırmaların yapılması bu alandaki bilgi açığını önemli ölçüde dolduracaktır.

Bu araştırmanın öznelere yalnızca ikisi evlidir, diğer on dört özne bekarıdır. Araştırma kapsamında öznelere kendi ebeveynlik deneyimlerini keşfetmek mümkün olmamıştır. İleride yapılacak araştırmalarda ebeveynleri madde bağımlısı bireylerin ebeveynlik becerilerine yönelik araştırmalara yer verilmesi kuşaklararası aktarım olup olmadığının konusunda bilgi verecektir.

Ebeveyni madde bağımlısı/kullanıcısı olan bireylerin hayatlarında önemli bir faktör 'destek sistemi'dir. Bu destek kimi zaman aile üyelerinden, kimi zaman sosyal çevrelerinden kimi zaman da okuldaki çevrelerinden gelmektedir. Ebeveyni madde kullanan çocuklara yönelik toplumsal destek sistemlerinin, çocuklar üzerindeki etkilerinin keşfedilmesine yönelik yapılacak çalışmaların onların yaşadıklarının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ada, Ş. (2018). Çocuk ve okul. R. Küçükali (Ed.), *Çocuk ve aile* (s. 193-223) içinde. Anı Yayıncılık.
- Ahuja, A., Orford, J. ve Copello, A. (2003). Understanding how families cope with alcohol problems in the UK West Midlands Sikh community. *Contemporary Drug Problems*, 30(4), 839-873. <https://doi.org/10.1177/009145090303000406>
- Akin, B. A., Brook, J. ve Lloyd, M. H. (2015). Co-occurrence of parental substance abuse and child serious emotional disturbance. *Child Welfare*, 94(4), 71-96.
- Akün, E. (2017). Çocukluktaki ebeveynleşme yaşantılarının özellikleri ve birey üzerindeki etkileri. *Nesne-Psikoloji Dergisi*, 5(10), 219-246.
- Aktürk, İ. Bağımlılık ve sosyal hizmet. *Bağımlılık da sosyal hizmet uygulamaları* (63-79) içinde. Türkiye Yeşilay Cemiyeti.
- Alexanderson, K. ve Näsman, E. (2017). Children's experiences of the role of the other parent when one parent has addiction problems. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 24(1), 32-39. <https://doi.org/10.1080/09687637.2016.1218824>
- Altıntop, İ. (2021). *Bağımlılık uyuşturucu ve sokak ilaçları*. EMA Tıp Kitabevi Yayıncılık.
- Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ., ve Akgül, A. (2009). Madde kullanımı ve suç ilişkisi: kesitsel bir araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87-94.
- American Psychiatric Association. (2014). *Ruhsal bozuklukların tanıs ve sayımsal elkitabı* (5. Baskı), *Tanı ölçütleri başvuru el kitabı'ndan* (Çev. E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği.
- American Psychological Association (2022). Substance abuse. Retrieved April 10, 2022 from <https://www.apa.org/topics/addiction/>

- Ammerman, R. T., Kolko, D. J., Kirisci, L., Blackson, T. C. ve Dawes, M. A. (1999). Child abuse potential in parents with histories of substance use disorder. *Child abuse & neglect*, 23(12), 1225-1238. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(99\)00089-7](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00089-7)
- Amodia, D. S., Cano, C. ve Eliason, M. J. (2005). An integral approach to substance abuse. *Journal of Psychoactive Drugs*, 37(4), 363-371. <https://doi.org/10.1080/02791072.2005.10399809>
- Anda, R. F., Felitti, V. J., Bremner, J. D., Walker, J. D., Whitfield, C., Perry, B. D., ... Giles, W. H. (2005). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256(3), 174-186. doi:10.1007/s00406-005-0624-4
- Arcidiacono, C., Velleman, R., Procentese, F., Albanesi, C. ve Sommantico, M. (2009). Impact and coping in Italian families of drug and alcohol users. *Qualitative Research in Psychology*, 6(4), 260-80. <https://doi.org/10.1080/14780880802182263>
- Asher, S. R. ve McDonald, K. L. (2009). The behavioral basis of acceptance, rejection, and perceived popularity. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (ss. 232-248). The Guilford Press
- Atkinson, R. L., Atkinson R. C. ve Hilgard E. R. (1995). *Psikolojiye Giriş II*. (K. Atakay, M. Atakay ve A. Yavuz, Çev.). Sosyal Yayınları.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi. (2023). *Avrupa uyuşturucu raporu 2023: Trendler ve gelişmeler*. https://www.emcdda.europa.eu/publications/european-drug-report/2023_en
- Backett-Milburn, K., Wilson, S., Bancroft, A ve Cunningham-Burley, S. (2008). Challenging childhoods: Young people's accounts of 'getting by' in families with

substance use problems. *Childhood*, 15(4), 461-479. <https://doi.org/10.1177/0907568208097202>

Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri*. Sentez yayıncılık.

Balcı, A. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma Yöntem, teknik ve ilkeler* (15. Baskı). Pegem Akademi.

Bancroft, A. ve Wilson, S. (2007). The 'risk gradient' in policy on children of drug and alcohol users: Framing young people as risky. *Health, Risk & Society*, 9(3), 311-322. <https://doi.org/10.1080/13698570701488837>

Bancroft, A., Wilson, S., Cunningham-Burley, S., Backett-Milburn, K. ve Masters, H. (2004). Parental drug and alcohol misuse: Resilience and transition among young people. <https://www.drugsandalcohol.ie/3883/1/parental.pdf>

Barnard, M. ve Barlow, J. (2003). Discovering parental drug dependence: Silence and disclosure. *Children and Society*, 17(1), 45-56. <https://doi.org/10.1002/chi.727>

Barnard, M. ve McKeganey, N. (2004). The impact of parental problem drug use on children: What is the problem and what can be done to help? *Addiction*, 99(5), 552-559. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2003.00664.x>

Bauman, P. S. ve Levine, S. A. (1986). The development of children of drug addicts. *International Journal of the Addictions*, 21(8), 849-863. <https://doi.org/10.3109/10826088609027399>

Bazrafshan, M. R., Sharif, F., Molazem, Z. ve Mani, A. (2016). The effect of paternal addiction on adolescent suicide attempts: a qualitative study. *International journal of high risk behaviors & addiction*, 5(3). <https://doi.org/10.5812/ijhrba.22588>

Bernays, S. ve Houmøller, K. (2011). See me, not just the problem: Hiding, telling and coping with a difficult family life. London School of Hygiene and Tropical Medicine. <https://www.uct.ac.za/uct/uct-portal/portal/102984354/seemenotjusttheproblem2011.pdf>

- Bickelhaupt, S. E., Lohman, B. J. ve Neppl, T. K. (2021). The influence of parental alcoholism on parent–adolescent relationships from adolescence into emerging adulthood: A qualitative inquiry. *Emerging Adulthood*, 9(2), 117-131. <https://doi.org/10.1177/2167696818824186>
- Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC). (2023). *Dünya uyuşturucu raporu 2023*. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>
- Black, C., Bucky, S. F. ve Wilder-Padilla, S. (1986). The interpersonal and emotional consequences of being an adult child of an alcoholic. *International Journal of the Addictions*, 21(2), 213-231. <https://doi.org/10.3109/10826088609063451>
- Bowers, J. M. (2016). Substance abuse, families, and social workers in the United States. *Encyclopedia of Family Studies*, 1-3. doi:10.1002/9781119085621
- Bozdoğan, Ö. F. (2019). Sosyal hizmet uzmanının bağımlılık alanında görev ve sorumlulukları. *Bağımlılıkta sosyal hizmet uygulamaları (79-93)* içinde. Türkiye Yeşilay Cemiyeti.
- Böke, K. (2017). Örnekleme. K. Böke (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. baskı, s. 105-153) içinde. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Böke, K. (2017). Sosyal bilimlerde araştırma. K. Böke (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı, s. 3-35) içinde. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In *International encyclopedia of education 3* (2. Ed. p. 37-43). Elsevier.
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Sage.

- Bronfenbrenner, U. ve Ceci, S. J. (1994). Nature-nuture reconceptualized in developmental perspective: A bioecological model. *Psychological Review*, *101*(4), 568-586. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.101.4.568>
- Burns, A. R., Solis, J. M., Shadur, J. M. ve Hussong, A. M. (2013). Comparing psychiatric symptoms among children of substance-abusing parents with different treatment histories. *Vulnerable children and youth studies*, *8*(3), 258-271. <https://doi.org/10.1080/17450128.2012.738948>
- Butler, R. ve Bauld, L. (2005). The parents' experience: Coping with drug use in the family. *Drugs: Education, Prevention & Policy*, *12*(1), 35-45. <https://doi.org/10.1080/0968763042000275308>
- Cenan, E. (2008). *Bağımlılık Bağımlı aileleri ve onlarla çalışan uzmanlar için el kitabı*. Şevkat Matbaacılık.
- Chassin, L., Pillow, D. R., Curran, P. J., Molina, B. S. ve Barrera Jr, M. (1993). Relation of parental alcoholism to early adolescent substance use: a test of three mediating mechanisms. *Journal of Abnormal Psychology*, *102*(1), 3. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.102.1.3>
- Choi, S. (2015). Improving service utilization for parents with substance abuse problems: experimenting with recovery coaches in child welfare. *Journal of Evidence-Informed Social Work*, *12*(6), 547-555. <https://doi.org/10.1080/15433714.2013.858090>
- Cleaver, H., Nicholson, D., Tarr, S. ve Cleaver, D. (2007). *Child protection, domestic violence and parental substance misuse Family experiences and effective practice*. Jessica Kingsley Publishers.
- Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, *59*(8), 676-684. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.8.676>

- Conn, B. M. ve Marks, A. K. (2016). An ecological approach to understanding adolescent prescription drug misuse. *Journal of Adolescent Research*, 32(2), 183-204. <https://doi.org/10.1177/074355841558>
- Connors, N. A., Bradley, R. H., Whiteside Mansell, L., Liu, J. Y., Roberts, T. J., Burgdorf, K. ve Herrell, J. M. (2004). Children of mothers with serious substance abuse problems: An accumulation of risks. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 30(1), 85-100. <https://doi.org/10.1081/ADA-120029867>
- Corcoran, J. ve Nichols-Casebolt, A. (2004). Risk and resilience ecological framework for assessment and goal formulation. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21(3), 211-235. doi:10.1023/b:casw.0000028453.79719.65
- Covington, S. S. (2000). Helping women recover: A comprehensive integrated treatment model. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 18(3), 99-111. https://doi.org/10.1300/J020v18n03_09
- Creswell, J. (2014). *Araştırma deseni Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (S. B. Demir, Çev. Ed.). Eğiten Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi 2013,4. Baskı).
- Creswell, J. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (3. Baskı). (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Siyasal Kitabevi. (Orijinal eserin basım tarihi 2013, 3. Baskı).
- Çelik, M. (2019). *Uyuşturucu nedir? Nasıl anlarız? Ne yapabiliriz?* (9. Baskı). Alter Yayıncılık.
- Çetinkaya Büyükbodur, A. (2020). Aile içi şiddetin tanığı olan çocuklar. F. Paslı ve H. Aslantürk (Ed.). *Çocuklarla çalışma temel alanlar uygulamalar güncel tartışmalar* (57-79) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çiftçi, O. (1991). Çocuğun sosyalleşmesinde ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(2).

- Çilingir, S. K. (2018). Aile ve çevre ilişkisi. R. Küçükali (Ed.), *Çocuk ve aile* (s. 1-27) içinde. Anı Yayıncılık.
- D'Costa, M. ve Lavalekar, A. (2021). A qualitative inquiry into the coping strategies of Goan adolescents living with alcoholic parents. *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, 17(3), 12-36. <https://doi.org/10.1177/0973134220210302>
- Dam, H. (2008). Öğrencinin okul başarısında aile faktörü. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 75-99.
- Demir, O. Ö. (2017). Nitel araştırma yöntemleri. K. Böke (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. baskı, s. 287-321) içinde. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Díaz, R., Gual, A., García, M., Arnau, J., Pascual, F., Cañuelo, B., Rubio, G., Dios, Y., Fernández-Eire, M. C., Valdés, R., & Garbayo, I. (2008). Children of alcoholics in Spain: From risk to pathology. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43(1), 1-10. <https://doi.org/10.1007/s00127-007-0264-2>
- Dubayová, T. (2019). Child of Addicted Parents-The Overlooked Member in a Family. *Social Pathology and Prevention*, (1), 31-39. DOI: 10.25142/spp.2019.008
- Duman, N. (2001). Uçucu Madde Bağımlılığı Olan Çocuk ve Gençlere Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi. *İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet Prof. Dr. Nesrin Koşar'a Armağan*. 86-100.
- Dundas, I. (2000). Cognitive/affective distancing as a coping strategy of children of parents with a drinking problem. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 18(4), 85-98. https://doi.org/10.1300/J020v18n04_07
- Dunn, M. G., Tarter, R. E., Mezzich, A. C., Vanyukov, M., Kirisci, L. ve Kirillova, G. (2002). Origins and consequences of child neglect in substance abuse families. *Clinical Psychology Review*, 22(7), 1063-1090. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(02\)00132-0](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(02)00132-0)

- Duyan, V. (2012). *Sosyal hizmet Temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayın No: 20.
- Dünya Sağlık Örgütü (2022). Substance abuse. Retrieved April 10, 2022 from https://www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/
- Eiden, R. D., Edwards, E. P. ve Leonard, K. E. (2004). Predictors of effortful control among children of alcoholic and nonalcoholic fathers. *Journal of Studies on Alcohol*, 65, 309-319. <https://doi.org/10.15288/jsa.2004.65.309>
- Emniyet Genel Müdürlüğü. (2023). *2023 Türkiye uyuşturucu raporu*. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı.
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*, 196(4286), 129-136. doi: 10.1126/science.847460
- Erükçü Akbaş, G. ve Mutlu, E. (2016). Madde bağımlılığı tedavisi gören kişilerin bağımlılık ve tedavi deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27 (1), 101-122.
- Farnia, V., Salemi, S., Mordinazar, M., Khanegi, M., Tatari, F., Golshani, S., ... Alikhani, M. (2022). The effect of child-abuse on the behavioral problems in the children of the parents with substance use disorder: Presenting a model of structural equations. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 21(2), 730-746. <https://doi.org/10.1080/15332640.2020.1801547>
- Fidan, M. (2018). Nitel araştırmalar ve düşünömsellik: Bir kritik analitik düşünme pratiği. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 1(2), 23-35.
- Francis, S. A. (2011). Using a framework to explore associations between parental substance use and the health outcomes of their adolescent children. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 20(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/1067828X.2010.517736>
- Fraser, C., McIntyre, A. ve Manby, M. (2009). Exploring the impact of parental drug/alcohol problems on children and parents in a midlands county in 2005/06.

British Journal of Social Work, 39(5), 846-866.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcn016>

Gance-Cleveland, B., Mays, M. Z. ve Steffen, A. (2008). Association of adolescent physical and emotional health with perceived severity of parental substance abuse. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 13(1), 15-25.
<https://doi.org/10.1111/j.1744-6155.2008.00130.x>

Genç, Y., Taylan, H. H., Kara, H. Z., Yıldız, H., ve Alsancak, F. (2023). Family profile of substance addicted individuals. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 9(18), 138-167. <https://doi.org/10.25306/skad.1296026>

Germain, C. (1973). An ecological perspective in casework practice. *Social Casework*, 57(7), 419-426. <https://doi.org/10.1177/104438947305400601>

Gladding, S. T. (2015). *Aile terapisi: tarihi, kuram ve uygulamaları*. (İ. Keklik ve İ. Yıldırım, Çev.). Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.

Gökçearslan Çifci, E. ve Polat Uluocak, G. (2011). Alkol ve Madde Bağımlısı Ergenler ve Aileleri: Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Sosyal Hizmet Müdahalesi. Y. Özkan (Ed.), *Sosyal Dışlanma ve Aile Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* içinde. Maya Kitabevi,

Gökler, R. ve Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve madde bağımlılığı. *Sosyal bilimler araştırmaları dergisi*, 3(1), 89-104.

Gövebakan, R. ve Duyan, V. (2021). *Madde bağımlılığı ve aile* (2. Baskı). Yeni İnsan Yaynevi.

Groenewald, C. (2018). A mother's reflections of living with an adolescent drug abuser: a case report. *Journal of Substance Use*, 23(6), 667-669.
<https://doi.org/10.1080/14659891.2018.1459902>

- Gruber, K. J. ve Taylor, M. F. (2006). A Family Perspective for Substance Abuse: Implications from the Literature. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 6(1-2), 1–29. https://doi.org/10.1300/J160v06n01_01
- Güler, P. ve Çekiç, A. (2022). Anne baba davranışları ile çocuklarda gözlenen problem davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 141-166.
- Hagström, A. S. ve Forinder, U. (2019). ‘If I whistled in her ear she’d wake up’: Children’s narration about their experiences of growing up in alcoholic families. *Journal of Family Studies*. <https://doi.org/10.1080/13229400.2019.1699849>
- Hall, D. ve Hall, I. (1996). *Practical social research project work in the community*. Macmillan Press LTD.
- Harkness, D. (2003). To Have and to Hold: Codependency as a Mediator or Moderator of the Relationship Between Substance Abuse in the Family of Origin and Adult-Offspring Medical Problems. *Journal of Psychoactive Drugs*, 35(2), 261–270. <https://doi.org/10.1080/02791072.2003.10400008>
- Hedges, K. E. (2012). A family affair: contextual accounts from addicted youth growing up in substance using families. *Journal of Youth Studies*, 15(3), 257-272. <https://doi.org/10.1080/13676261.2011.635194>
- Hekimoğlu Tunç, D. (2021). *Bildiğin gibi Madde bağımlılarının damgalanma deneyimleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Herjanic, B. M., Barredo, V. H., Herjanic, M. ve Tomelleri, C. J. (1979). Children of heroin addicts. *International Journal of the Addictions*, 14(7), 919-931. <https://doi.org/10.3109/10826087909073936>
- Hill, L. (2015). ‘Don’t make us talk!’: Listening to and learning from children and young people living with parental alcohol problems. *Children & Society*, 29(5), 344-354. <https://doi.org/10.1111/chso.12064>

- Hoeck, S. ve Van Hal, G. (2012). Experiences of parents of substance-abusing young people attending support groups. *Archives of Public Health*, 70, 1-11. doi: 10.1186/0778-7367-70-11
- Hoffman, M. A. ve Kruczek, T. (2011). A bioecological model of mass trauma: Individual, community, and societal effects. *The Counseling Psychologist*, 39(8), 1087-1127. <https://doi.org/10.1177/0011000010397>
- Hoffmann, J. P. ve Cerbone, F. G. (2002). Parental substance use disorder and the risk of adolescent drug abuse: an event history analysis. *Drug and alcohol dependence*, 66(3), 255-264. [https://doi.org/10.1016/S0376-8716\(02\)00005-4](https://doi.org/10.1016/S0376-8716(02)00005-4)
- Hoffmann, J. P. ve Su, S. S. (1998). Parental substance use disorder, mediating variables and adolescent drug use: a non-recursive model. *Addiction*, 93(9), 1351-1364. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.1998.93913516.x>
- Hogan, D. ve Higgins, L. (2001). *When parents use drugs: Key findings from a study of children in the area of drug-using parents*. Children's Research Centre.
- Hong, J. S., Huang, H., Sabri, B., ve Kim, J. S. (2011). Substance abuse among Asian American youth: An ecological review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 33(5), 669-677. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2010.11.015>
- Hooper, L. M., DeCoster, J., White, N. ve Voltz, M. L. (2011). Characterizing the magnitude of the relation between self-reported childhood parentification and adult psychopathology: A meta-analysis. *Journal of clinical psychology*, 67(10), 1028-1043. <https://doi.org/10.1002/jclp.20807>
- Houmøller, K., Bernays, S., Wilson, S. ve Rhodes, T. (2011). *Juggling harms: Coping with parental substance misuse*. London School of Hygiene & Tropical Medicine.

- Itäpuisto, M. S. (2014). Helping the children of substance-abusing parents in the context of outpatient substance abuse treatment. *Addiction Research & Theory*, 22(6), 498-504. <https://doi.org/10.3109/16066359.2014.892930>
- İbiloğlu, A. O. (2012). Aile içi şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 204-222. <https://doi.org/10.5455/cap.20120413>
- İçli, T. G. (2004). *Kriminoloji*. Martı.
- Joffe, H. (2011). Thematic Analysis. D. Harper ve A. R. Thompson (Ed.), *Qualitative Research Methods in Mental Health and Psychotherapy*, (In s. 209-223. doi:10.1002/9781119973249.ch15
- Kaçar-Tunç, G. (2020). Nitel araştırmalarda konumsallık ve düşünümsellik: Yakınlık ve mesafe arası müzakere. *Humanitas- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 249-266.
- Kahyaoğlu, G. (2019). Bağımlılık ve aile. M. Öztürk, K. Ögel, C. Evren, R. Bilici (Ed.) *Bağımlılık Tanı, tedavi, önleme (85-93) içinde*. Yeşilay yayınları.
- Kallander, E. K., Weimand, B., Ruud, T., Becker, S., Van Roy, B. ve Hanssen-Bauer, K. (2018). Outcomes for children who care for a parent with a severe illness or substance abuse. *Child & Youth Services*, 39(4), 228-249. <https://doi.org/10.1080/0145935X.2018.1491302>
- Kalyoncu, Ö. A. (2012). *Plastik düşler bağımlılık hakkında gerçekler Yeni bilgiler, yeni tedaviler, yeni umutlar*. Kapital.
- Karaaslan, A. (2017). Çocuk ve ergenlerde uçucu madde bağımlılığını etkileyen psikososyal sebepler: Olgu sunumu. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-11.
- Karakaş, S. A., ve Ersögütçü, F. (2016). Madde bağımlılığı ve hemşirelik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(2), 133-139. <https://doi.org/10.17681/hsp.34389>

- Kayaoglu, K., Okanlı, A., Budak, F.K. ve Aslanoglu, E. (2022). The correlation between loneliness and substance use proclivity in child and adolescent substance users. *Journal of Substance Use*. 27 (1),70-73. doi: 10.1080/14659891.2021.1894495
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.
- Kızıлтаş, A. (2020). Alkol ve madde bağımlılığı olan ebeveynlerin çocukları. F. Paslı ve H. Aslantürk (Ed.). *Çocuklarla çalışma temel alanlar uygulamalar güncel tartışmalar* (339-357) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- King, K. M. ve Chassin, L. (2004). Mediating and moderated effects of adolescent behavioral undercontrol and parenting in the prediction of drug use disorders in emerging adulthood. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18(3), 239-249. <https://doi.org/10.1037/0893-164X.18.3.239>
- Kocahan, S., Akıllıoğlu, K., Melik, E., ve Melik, E. (2011). Beyin ve davranışlar üzerine sosyal çevrenin etkileri. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, 73(4), 108-112.
- Koller, S. H., Paludo, S. S. ve Morais, N. A. (2019). *Ecological engagment Urie Bronfenbrenner's method to study human development*. Springer Nature Switzerland AG.
- Kondrat, M. E. (2013). Person-in-Environment. *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.285>
- Köknel, Ö. (1976). *İnsanlık Tarihi Boyunca Dünyada ve Türkiye’de Uyuşturucu Madde Sorunları*. Gelişim Yayınları.
- Köknel, Ö. (1998). *Bağımlılık “Alkol ve Madde Bağımlılığı”*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köroğlu, E. (2018). *Bağımlılıktan kurtuluş Alkol ve madde bağımlılıkları nelerdir? Nasıl ulaşabilir?*. Esenkale Yayıncılık.
- Köroğlu, E. (2020). *Bağımlı aileleri için klavuz*. HYB Basım Yayın.

- Kring, A. M., Johnson, S. L. Davison, G. C. ve Neale, J. M. (2019). *Anormal psikolojisi Psikopatoloji* (Çev. Ed. M. Şahin). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kroll, B. (2004). Living with an elephant: Growing up with parental substance misuse. *Child & Family Social Work*, 9(2), 129-140. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2004.00325.x>
- Küçükali, R. (2018). Aile içi iletişim. R. Küçükali (Ed.), *Çocuk ve aile* (s. 87-111) içinde. Anı Yayıncılık.
- Küçükşen, K., Şener, M. M., Tekin, H. H., ve Demirel, B. (2019). Madde bağımlısı bireylerde aile işlevselliği ve sosyal destek algısı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 12(53), 199-212. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3808>
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma* (4. Baskı). Bağlam Yayıncılık.
- Kürtüncü, M. ve Tunca, M. (2022). Uyuşturucu madde bağımlılığı. B. Erkoç (Ed.) *Bağımlılıklar ve sosyal hizmet müdahaleleri* (55-73) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Lander, L., Howsare, J. ve Byrne, M. (2013). The impact of substance use disorders on families and children: from theory to practice. *Social Work in Public Health*, 28(3-4), 194-205. <https://doi.org/10.1080/19371918.2013.759005>
- Laybourn, A., Brown, J. ve Hill, M. (1996) *Hurting on the Inside*. Aldershot.
- Lök, N., Başoğlu, C., ve Öncel, S. (2016). Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkileri ve psikososyal desteğin önemi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(2), 155-161.
- Lussier K, Laventure M, Bertrand, K. (2010). Parenting and maternal substance addiction: Factors affecting utilization of child protective services. *Substance Use & Misuse*.45(10):1572-1588. <https://doi.org/10.3109/10826081003682123>

- Magura, S. ve Laudet, A. B. (1996). Parental substance abuse and child maltreatment: Review and implications for intervention. *Children and Youth Services Review*, 18(3), 193-220. [https://doi.org/10.1016/0190-7409\(96\)00001-1](https://doi.org/10.1016/0190-7409(96)00001-1)
- Mardani, M., Alipour, F., Rafiey, H., Fallahi-Khoshknab, M. ve Arshi, M. (2023). Challenges in addiction-affected families: a systematic review of qualitative studies. *BMC Psychiatry*, 23(1), 439. <https://doi.org/10.1186/s12888-023-04927-1>
- Mash, E. J. ve Wolfe, D. A. (2010). *Abnormal Child Psychology* (4. Edition). Wadsworth, Cengage Learning.
- Masiran, R., Ibrahim, N., Awang, H., ve Lim, P. Y. (2023). The positive and negative aspects of parentification: An integrated review. *Children and Youth Services Review*, 144, 106709. <https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2022.106709>
- McCann, T. V., Lubman, D. I., Boardman, G. ve Flood, M. (2017). Affected family members' experience of, and coping with, aggression and violence within the context of problematic substance use: a qualitative study. *BMC Psychiatry*, 17(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1374-3>
- McGuire, M. (2002). Keeping it quiet: Children and families in Greater Govan affected by parental drug use. Aberlour Child Care Trust.
- McLaughlin, A., O'Neill, T., McCartan, C., Percy, A., McCann, M., Perra, O. ve Higgins, K. (2015). Parental alcohol use and resilience in young people in Northern Ireland: A study of family, peer and school processes. Institute of Child Care Research.
- Meulewaeter, F., De Schauwer, E., De Pauw, S. S. ve Vanderplasschen, W. (2022). "I grew up amidst alcohol and drugs:" a qualitative study on the lived experiences of parental substance use among adults who developed substance use disorders themselves. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 768802. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.768802>

- Molina, B. S. G., Donovan, J. E. ve Belendiuk, K. A. (2010). Familial loading for alcoholism and offspring behavior: Mediating and moderating influences. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 34(11), 1972–1984. <https://doi.org/10.1111/j.1530-0277.2010.01287.x>
- Moore, T., McArthur, M. ve Noble-Carr, D. (2011). Different but the same? Exploring the experiences of young people caring for a parent with an alcohol or other drug issue. *Journal of Youth Studies*, 14(2), 161–177. <https://doi.org/10.1080/13676261.2010.522561>
- Muir, C., Adams, E. A., Evans, V., Geijer-Simpson, E., Kaner, E., Phillips, S. M., ... & McGovern, R. (2023). A systematic review of qualitative studies exploring lived experiences, perceived impact, and coping strategies of children and young people whose parents use substances. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(5), 3629-3646. <https://doi.org/10.1177/15248380221134297>
- Mutlu, E. (2013). Madde bağımlılığında ailenin rolü. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (2), 13-17.
- Mutlu, E. (2015). Madde bağımlılığının tedavisinde sosyal hizmet uzmanlarının rol ve işlevleri: Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi örneği. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (5), 16-23.
- Mutlu, E. A. (2019). Alkol-madde bağımlılığı olan bireylerin yaşam kalitesini etkileyen faktörler. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1(Özel Sayı 1), 50-52. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.19.special1.14>
- Nadir, U. (2011). Suça yönelen çocuk ve ailesi ile çalışma: Ekolojik sistem perspektifi çerçevesinde örnek bir vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 165-174.
- National Association for Children of Addiction (2018). Children Impacted by Addiction: A Toolkit for Educators.

National Association for Children of Alcoholics, Children of Addicted Parents: Important Facts.

Nattala, P., Murthy, P., Weiss, M. G., Leung, K. S., Christopher, R., Jessy Sharoon, V. ve Sumegha, S. (2020). Experiences and reactions of adolescent offspring to their fathers' heavy drinking: A qualitative study from an urban metropolis in India. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 21, 284-303. <https://doi.org/10.1080/15332640.2020.1747041>

Neger, E. N. ve Prinz, R. J. (2015). Interventions to address parenting and parental substance abuse: Conceptual and methodological considerations. *Clinical Psychology Review*, 39, 71-82. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2015.04.004>

Nestler, E. J., Barrot, M., DiLeone, R. J., Eisch, A. J., Gold, S. J. ve Monteggia, L. M. (2002). Neurobiology of depression. *Neuron*, 34(1), 13-25. [https://doi.org/10.1016/S0896-6273\(02\)00653-0](https://doi.org/10.1016/S0896-6273(02)00653-0)

O'Connor, L., Forrester, D., Holland, S. ve Williams, A. (2014). Perspectives on children's experiences in families with parental substance misuse and child protection interventions. *Children and Youth Services Review*, 38, 66-74. <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.01.008>

Ólafsdóttir, H. ve Steingrimsdóttir, K. (2015). Notifications of parental alcohol/substance abuse and their handling by a child protection body in Iceland. *Nordic Social Work Research*, 5(2), 159-172. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2015.1012105>

Ólafsdóttir, J. M. (2020). *Addiction within families the impact of substance use disorder on the family system*. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-229-0>

Ólafsdóttir, J., Orjasniemi, T. ve Hrafnadóttir, S. (2020). Psychosocial distress, physical illness, and social behaviour of close relatives to people with substance use disorders. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 20(2), 136-154. <https://doi.org/10.1080/1533256X.2020.1749363>

- Oral, M. ve Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 93-115.
- Osborne, C. ve Berger, L. M. (2009). Parental substance abuse and child well-being: A consideration of parents' gender and coresidence. *Journal of Family Issues*, 30(3), 341-370. <https://doi.org/10.1177/0192513X08326225>
- Ögel, K. (2002a). *Türkiye'de madde bağımlılığı*. Iq Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K. (2002b). *Madde bağımlılarına yaklaşım ve tedavi* (2. Baskı). Iq Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K. (2010). *Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları tanı, tedavi ve önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Ögel, K. (2019). *101 soruda bağımlılık*. Yeşilay Yayınları.
- Ögel, K. (2020a). *Bağımlılık asla sadece bağımlılık değildir*. İletişim Yayınları.
- Ögel, K. (2020b). *Bağımlılık ve tedavisi temel kitabı* (3. Baskı). Iq Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K. (2023). *Bağımlı aileleri için rehber kitap Alkol, uyuşturucu bilgisayar sigara ve diğer bağımlılıkları onların yakınlarına bilgiler*. Türkiye İş Bankası Kültürü Yayınları.
- Ögel, K., Guliyev, C., Tuna, Z. O. Tekin, K., Kalkan, Ö., Dino, S. B. ve Bektaş, D. (2022). *Bağımlılık iyileşmek için 66 ilke*. Uçurtma Yayınları.
- Ögel, K., Karalı, A., Tamar, D. ve Çakmak, D. (1998). *Alkol ve madde el kitabı*. AMATEM.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C. ve Sır, A. (1999). Madde kullanımı ve suç. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*.
- Öz, İ. (2005). *Çocuk olmak Çocuk ve aile* (5. Baskı). Kök Yayıncılık.

- Özcan, A. (2020). Bağımlılık ve bağımlılıkla mücadele. İ. A. Kariper (Ed). *Madde bağımlılığı disiplinler arası bir yaklaşım* (1-37) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özden, S. Y. (2019). *Uyuşturucu madde bağımlılığı* (3. Baskı). Atlas Akademik Basım.
- Paat, Y. F. (2013). Working with immigrant children and their families: An application of Bronfenbrenner's ecological systems theory. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 23(8), 954-966. <https://doi.org/10.1080/10911359.2013.800007>
- Park, S. ve Schepp, K. G. (2017). The patterns of adaptation while growing up under parental alcoholism: A grounded theory. *Journal of Child and Family Studies*, 26(7), 1875-1887. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0717-5>
- Park, S., Schepp, K. G. ve Park, D. (2016). Living with appending a scarlet letter: The lifelong suffering of children of alcoholics in South Korea. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 15(4), 367-385. <https://doi.org/10.1080/15332640.2016.1175989>
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (2. Baskı). M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Pegem Akademi. (Orijinal eserin basım tarihi 2002, 3. Baskısı).
- Payá, R., Pillon, S. ve Figlie, N. B. (2016). A pathway for families to cope with substance misuse in a Brazilian context. *Ment Health Addict Research*, 1(4): 1-6. <https://doi.org/10.1590/1518-8345.3816.3449>
- Polat, A.D., Oğuz, F., Salihoğlu, S. ve Pak-Güre, M.D., (2022). Sürdürülebilir kalkınma amaçları kapsamında madde bağımlılığıyla mücadelede sosyal hizmetin rolü. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 191-204.
- Polat, G. (2014). Madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi* 30(Ek sayı 2):143-148. doi:10.5222/otd.supp2.2014.143

- Raheb, G., Khaleghi, E., Moghanibashi-Mansourieh, A., Farhoudian, A. ve Teymouri, R. (2016). Effectiveness of social work intervention with a systematic approach to improve general health in opioid addicts in addiction treatment centers. *Psychology Research and Behavior Management*, 309-315. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S110705>
- Raitasalo, K., ve Holmila, M. (2017). Parental substance abuse and risks to children's safety, health and psychological development. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 24(1), 17-22. <https://doi.org/10.1080/09687637.2016.1232371>
- Rodrigues, T. F. C. D. S., Sanches, R. D. C. N., Oliveira, M. L. F. D., Pinho, L. B. D. ve Radovanovic, C. A. T. (2018). Feelings of families regarding drug dependence: in the light of comprehensive sociology. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 71, 2272-2279. <https://doi.org/10.1590/0034-7167-2018-0150>
- Rossman, G. B. ve Rallis, S. F. (2017). *An introduction to qualitative research* (4th ed.). SAGE Publications, Inc.
- Roth, J. D. (2010). Addiction as a family disease. *Journal of Groups in Addiction & Recovery*, 5(1), 1-3. <https://doi.org/10.1080/15560350903547189>
- Saatcioglu, O., Erim, R. ve Cakmak, D. (2006). Role of family in alcohol and substance abuse. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 60(2), 125-132. <https://doi.org/10.1111/j.1440-1819.2006.01476.x>
- Sakkopoulou, A. ve Tsiboukli, A. (2024). Recollection of Childhood Memories from Parental Drug and Alcohol Misuse in a Qualitative Study of Women in Greece. *Alcoholism Treatment Quarterly*,(1) 15, 153-167. <https://doi.org/10.1080/07347324.2024.2304193>
- Saldaña, J. (2019). Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı (A. Tüfekçi Akcan, S. N. Şad Çev. Ed.). Pegem Akademi. (3. Baskıdan çeviri)

- Savaşan, A. (2010). Bağımlılığı olan hastalarda servis ortamı ve tedavi motivasyonu ilişkisinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 13(3), 119-126.
- Schroeder, V., Kelley, M. L. ve Fals-Stewart, W. (2006). Effects of parental substance abuse on youth in their homes. *The Prevention Researcher*, 13(4), 10-13.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research A guide for researchers in education and the social sciences* (3. Edition). Teachers College Press.
- Sevin, Ç. ve Erbay, E. (2008). Madde Bağımlılarının Tedavi Sonrası Sosyal Yaşama Uyumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Bağımlılık Dergisi*. 9 (1).
- Shah, S. N., Bangash, H. ve Sajid, B. (2020). They love me but they have to put that drug first: a comparative study on depression and anxiety among children of substance addicts. *International Journal of Management*, 11(9), 1556-1565. doi: 10.34218/IJM.11.9.2020.149
- Shaw, B. A. (2006). Lack of emotional support from parents early in life and alcohol abuse later in life. *The International Journal of Aging and Human Development*, 63(1), 49-72. <https://doi.org/10.2190/0V1L-0X1C-NB3D-V6A8>
- Shelton, L. (2019). *The Bronfenbrenner primer: A guide to develecology*. Routledge.
- Shin, Y. ve Hecht, M. L. (2013). Does parentification place Mexican-heritage youth at risk for substance use? Identifying the intervening nature of parent-child communication about alcohol. *Journal of adolescence*, 36(1), 149-159. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.10.010>
- Sigurvinsdottir, R., Asgeirsdottir, B. B. ve Sigfusdottir, I. D. (2020). Sexual abuse, family violence/conflict, substance use, religion and spirituality among Icelandic adolescents. *Nordic Psychology*, 72(1), 51–64. <https://doi.org/10.1080/19012276.2019.1638822>
- Slesnick, N., Vasquez, C. ve Bittinger, J. (2002). Family functioning, substance use and related problem behaviors: Hispanic vs. Anglo runaway youths. *Journal of*

ethnicity in substance abuse, 1(4), 83-101.
https://doi.org/10.1300/J233v01n04_05

Smith, V. C., Wilson, C. R., Ryan, S. A., Gonzalez, P. K., Patrick, S. W., Quigley, J., ... ve Walker, L. R. (2016). Families affected by parental substance use. *Pediatrics*, 138(2). <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1575>

Snell, C., Radosevich, J. ve Feit, M. D. (2014). The role of fathers in adolescent substance abuse prevention. *Journal of human behavior in the social environment*, 24(5), 565-572. <https://doi.org/10.1080/10911359.2014.908605>

Solis, M. J., Shadur, J. M., Burns, A. R. ve Hussong, A. M. (2012). Understanding the diverse needs of children whose parents abuse substances. *Current Drug Abuse Reviews*, 5(2), 135-147. doi: 10.2174/1874473711205020135

Straussner, S. L. A. (1994). The impact of alcohol and other drug abuse on the American family. *Drug and Alcohol Review*, 13, 393-399. <https://doi.org/10.1080/09595239400185521>

Straussner, S. L. A. ve Fewell, C. H. (2011). *Children of substance-abusing parents Dynamics and treatment*. Springer Publishing Company.

Suchman, N. E. ve Luthar, S. S. (2000). Maternal addiction, child maladjustment and socio-demographic risks: implications for parenting behaviors. *Addiction*, 95(9), 1417-1428. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.2000.959141711.x>

Suls, J. ve Rothman, A. (2004). Evolution of the biopsychosocial model: Prospects and challenges for health psychology. *Health Psychology*, 23(2), 119-125. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.23.2.119>

Sümer, N., Oruçlular, Y., ve Çapar, T. (2015). Bağlanma ve bağımlılık: Kuramsal çerçeve ve derleme çalışması. *Bağımlılık Dergisi*, 16(4), 192-209.

Sword, W., Jack, S., Niccols, A., Milligan, K., Henderson, J. ve Thabane, L. (2009). Integrated programs for women with substance use issues and their children: a

qualitative meta-synthesis of processes and outcomes. *Harm reduction journal*, 6, 1-17. doi:10.1186/1477-7517-6-32

Şamar, A. ve Buz, S. (2020). Bağımlılık rehabilitasyonunda sosyal hizmet uygulamaları: Erenköy BAHAR modeli. *Bağımlılık Dergisi*;23(2), 221-232. doi: 10.51982/bagimli.982856

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1997). Uyuşturucu madde kullanımının aile üzerine etkisi.

Tanhan, F. ve Mukba, G. (2014). Aile içinde madde bağımlısı olma durumunu yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 15(2), 65-75.

Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2019). *Bağımlılık Sanal veya gerçek bağımlılıkla başa çıkma* (7. Baskı). Timaş Yayınları.

Tarı Cömert, I. (2022). Madde kullanım bozuklukları. E. Tuna, Ö. Öncül-Demir (Ed.) *DSM5'e göre anormal psikoloji* (2. Baskı) (415-453) içinde. Nobel akademik yayıncılık.

Tarter, R. E., Schultz, K., Kirisci, L. ve Dunn, M. (2001). Does living with a substance abusing father increase substance abuse risk in male offspring? Impact on individual, family, school, and peer vulnerability factors. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 10(3), 59-70. https://doi.org/10.1300/J029v10n03_04

Taylan, H. H. (2018). Madde bağımlılığı sürecinde ailenin rolü, Y. Genç (Ed.). *Madde Bağımlılığı ve Aile* (s. 12-30) içinde Akademisyen Kitabevi.

Taylor, O. D. (2011). Children of substance-abusing or substance-dependent parents. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(7), 727-743. <https://doi.org/10.1080/10911359.2011.615683>

Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri Uygulama için bir giriş* (A. Karatay Çev. Ed.). Nika Yayınevi.

- Tedgård, E., Råstam, M. ve Wirtberg, I. (2018). An upbringing with substance-abusing parents: Experiences of parentification and dysfunctional communication. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 36(3), 223-247. <https://doi.org/10.1177/1455072518814308>
- Templeton, L., Velleman, R., Hardy, E. ve Boon, S. (2009). Young people living with parental alcohol misuse and parental violence: 'Noone has ever asked me how I feel in any of this'. *Journal of Substance Use*, 14(3-4), 139-150. <https://doi.org/10.1080/14659890802624287>
- Tezel, A. (2011). Aile içi iletişim. *Journal of Human Sciences*, 8(1), 1-7.
- The American Academy of Experts in Traumatic Stress, Effects of Parental Substance Abuse on Children and Families.
- Tuncel, G. Y., Kaylı, D. S. ve Yararbas, G. (2023). Sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanlarının bağımlılık yapıcı madde kullanan kişilere yönelik tutumları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 13-24. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1092327>
- Uğurlu, T. T., Şengül, C. B., ve Şengül, C. (2012). Bağımlılık psikofarmakolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 37-50.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2023). World drug report special points of interest. United Nations publication.
- Uzbay, T. (2009). Madde bağımlılığının tarihçesi, tanımı, genel bilgiler ve bağımlılık yapan maddeler, *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 21, 5-15.
- Uzbay, T. (2015). *Madde bağımlılığı Tüm boyutlarıyla bağımlılık ve bağımlılık yapan maddeler*. İstanbul Tıp Kitabevi.
- Uzbay, T. (2020). *Hazdan bağımlılığa İnsan neden bağımlı olur?* (4. Baskı). Destek yayınları

- Ünal, S., Mutlu, E. A. ve Topaktaş, Ö. (2021). Madde bağımlılığının gelişiminde birikimli risk faktörlerinin rolü. *Bağımlılık Dergisi*, 22(1), 31-42. <https://doi.org/10.51982/bagimli.790981>
- Velleman, R. D., Templeton, L. J. ve Copello, A. G. (2005). The role of the family in preventing and intervening with substance use and misuse: a comprehensive review of family interventions, with a focus on young people. *Drug and alcohol review*, 24(2), 93-109. <https://doi.org/10.1080/09595230500167478>
- Velleman, R. ve Templeton, L. (2007). Understanding and modifying the impact of parents' substance misuse on children. *Advances in Psychiatric Treatment*, 13(2), 79-89. <https://doi.org/10.1192/apt.bp.106.002386>
- Walsh, C., MacMillan, H. L. ve Jamieson, E. (2003). The relationship between parental substance abuse and child maltreatment: findings from the Ontario Health Supplement. *Child abuse & neglect*, 27(12), 1409-1425. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2003.07.002>
- Weatherford, V. L., ve Kaufman, E. R. (1991). Adult children of alcoholics: An exploration of Axis II disorders and replicated dysfunctional family patterns. *Journal of Family Violence*, 6, 319-335. <https://doi.org/10.1007/BF00980536>
- Westney, O. E. (1993). Human ecology theory: Implications for education, research and practice. Boss, P., Doherty, W. J., LaRossa, R., Schumm, W. R. ve Steinmetz, S. K. (Eds.). *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach* (448-451) In. Springer Science & Business Media.
- Wiig, E. M., Halsa, A. ve Haugland, B. S. M. (2017). Social support available for substance-dependent mothers from families with parental substance abuse. *Child & Family Social Work*, 22(3), 1246-1254. <https://doi.org/10.1111/cfs.12341>
- Wilens, T. E., Biederman, J., Licsw, E. B., Haheesy B.A. Anaabrantess B.A. Debora, A., Millstein, R. ve Spencer, T. J. (2002). A family study of the high-risk children of

opioid-and alcohol-dependent parents. *American Journal on Addictions*, 11(1), 41-51. <https://doi.org/10.1080/10550490252801620>

Wojda, A. K., Heyman, R. E., Smith Slep, A. M., Foran, H. M., Snarr, J. D. ve Oliver, M. (2017). Family Violence, Suicidality, and Substance Abuse in Active Duty Military Families: An Ecological Perspective. *Military Behavioral Health*, 5(4), 300–312. <https://doi.org/10.1080/21635781.2017.1343698>

World Health Organization. (2022). Substance abuse. Retrieved April 10, 2022 from https://www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/

Yalçın, B. ve Çakmak, Ü. (2021). Madde bağımlılığını önleme de ailenin rol ve sorumlulukları nelerdir?. Z. Mızırak, S. B. Yalçın, Z. Traş. (Ed.) *Bağımlılık ve önleyici yaklaşımlar* (73-89) içinde. Neü Yayınları

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Seçkin yayıncılık.

Yılmaz S, Kalyoncu A., Pektaş Ö., Mırsal H., Beyazyürek M. VI. Anadolu Psikiyatri Günleri, Bilimsel Çalışmalar Kitabı, s:309-313, Erzurum, 1997.

Yılmaz, F. K., Ergelen, M., Bilici, R. ve Akülger, G. (2021). Alkol ve madde kullanım bozukluğu olan ebeveynlerin çocuklarında karşılaşılan davranış sorunları. *Bağımlılık Dergisi*, 22(4), 455-464.

Yılmaz, G. ve Şaşman Kaylı, D. (2020). Sosyal hizmet bakış açısından bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik toplumun bakışı: Manisa örneği. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 2(3), 148-154. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.20.03.18>

Zastrow, C. ve Kirst-Ashman, K. K. (2016). *İnsan davranışı ve sosyal çevre I Bebeklik-çocukluk-ergenlik*. Nika Yayınevi.

EKLER

EK-1 YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU YÖNERGESİ⁸⁹

1.1. Temel Bilgiler¹⁰

- Cinsiyet: Meslek:
- Yaş : Gelir :
- Eğitim :

1.2. Kendi Bağımlılık Süreci (Kendisinin madde kullanımı yoksa bu kısım atlanacaktır.)

- 1- *Kendi bağımlılık sürecinizi anlatabilir misiniz? (Hangi madde(ler)i kullandınız? Ne kadar süre(dir) kullandınız/kullanıyorsunuz? Kullandığımız maddelerin size etkisini anlatır mısınız? Fiziksel-Sosyal-Ekonomik-Psikolojik nasıl etkileri oldu?)*
- 2- *Sizce madde kullanımına başlama nedeniniz nedir, açıkla mısınız? (Hayatınızda madde kullanımına başlamanızda etkili olan faktörler sizce nelerdir?)*

1.3. Ebeveyn Madde Bağımlılığı

- 1- *Ebeveyninizin madde bağımlılığı sürecini anlatır mısınız? (Madde kullanan ebeveyniniz hangisiydi? Ebeveyniniz hangi madde(ler)i kullandı? Ne kadar süreyle bu madde(ler)i kullandı? Kullandığı zaman onu nasıl etkiliyordu? Ebeveyninizin madde kullanımına tanık oldunuz mu? Sizin yanınızda ya da ev içinde madde kullanımı oldu mu? Olduysa bu sizi nasıl etkiledi? Ebeveyninizi*

⁸ Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken Urie Bronfenbrenner'ın 1979 yılında geliştirdiği ekolojik sistemler kuramı temel alınmıştır.

⁹ Kişilerin duygusal zorlanmalarının önleyebilmek adına, veriler en az 2 ya da 3 derinlemesine görüşme yapılarak elde edilecektir.

¹⁰ Yarı yapılandırılmış görüşme formu yönergesindeki italik yazılmış sorular temel soruları oluşturmaktadır. Parantez içinde yer alan sorular araştırmacıya hatırlatıcı olması için yazılmıştır.

uyuşturucu kullanırken gördüğünüzde ne hissediyordunuz? Ebeveyninizin evde uyuşturucu kullanması sizce nasıl bir şeydir?)

- 2- *Ebeveyninizin madde bağımlısı olma öyküsünü biliyor musunuz, anlatır mısınız? (Ebeveyninizin çevresinin bağımlılığının gelişmesinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz? Ebeveyninizin çocukluk deneyimlerinin bağımlılığının gelişmesinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz? Ebeveyninizin kullandığı maddede değişiklik oldu mu? Bağımlılık düzeyinde süreç içinde değişiklik oldu mu? Olduysa bu onu nasıl etkiledi? Sizi nasıl etkiledi? Sizinle ilişkisini nasıl etkiledi? Ebeveyninizin madde kullanımı halen devam ediyor mu? Yanıt hayırsa, ne kadar süre madde bağımlılığı sorunuyla uğraşmak zorunda kaldı(lar)? Bu süreç nasıl geçti?)*
- 3- *Aile içinde ebeveyn(ler)iniz dışında bağımlılık problemini deneyimleyen başka bir üye oldu mu? (Varsa kim(ler)di? Onların madde kullanım süreci nasıldı, anlatır mısınız?)*

1.4.Ebeveyn Tedavi Süreci (Ebeveyni hiç tedavi görmemişse bu kısım atlanacaktır.)

- 1- *Ebeveyniniz daha önce hiç madde bağımlılığı tedavisi gördü mü? Bu süreci anlatır mısınız? (Sizce madde bağımlılığı olan bir kişinin aile üyeleri tedavi sürecinde hangi zorluklarla karşılaşmaktadır? Bununla baş etmek için neler yapılabilir? Bu tedavi sırasında sizi aile olarak en çok zorlayan şey ne oldu? Hangi hizmetlere ihtiyaç duydunuz? Tedavi sürecinde size/ailenize destek mekanizmaları var mıydı? Varsa kimlerdi? Akrabalar, hastane, devlet yardımları. Ebeveyninizin tedavisi başarılı mıydı yoksa nüks yaşadı mı? Kaç kez yaşadı? Bu süreç sizi nasıl etkiledi?)*
- 2- *Madde bağımlısı ebeveyne sahip biri olarak ebeveyninizin iyileşme sürecindeki deneyimlerinizi anlatır mısınız? (Aile içinde huzursuzluk, sosyal çevrenin olumsuz etkisi, yeniden madde kullanımına yönelme gibi durumlar yaşandı mı?)*
- 3- *O dönemin şartları ile günümüz koşulları kıyaslandığınızda tedavi imkânları, tedavi koşulları, tedavi süreçleri hakkında neler söylersiniz?*
- 4- *O dönemin şartları ile günümüz şartlarını toplumsal destek açısından karşılaştırdığınızda zamanın şartlarını nasıl değerlendirirsiniz?*

1.5.Ebeveyn Madde Bağımlılığı ve Aile Yaşantısı

- 1- *Nasıl bir çocukluk geçirdiniz? Çocukluk döneminizdeki ailenizi nasıl tanımlarsınız? (Çocukluk döneminize ilişkin nasıl bir anne-baba ve nasıl bir aile anımsıyorsunuz? Ailenizde yaşanan sıradan bir gün nasıl geçirdi, tarif eder misiniz? Ailenizle birlikte hangi etkinlikleri yapardınız? Örneğin pikniğe gitmek, aile yemekleri yemek, bayram ziyaretleri yapmak, tatile gitmek. Ebeveyninizin madde bağımlılığı bu etkinliklerin yapılmasını etkiler miydi? Nasıl? Ailenizin, bu etkinliklere daha az zaman ayırdığını ya da hiç zaman ayırmadığını düşündünüz mü? Aile sohbetlerinizin konusu ne olurdu? Bu sohbetlerin konusu bir süre sonra ebeveyninizin madde bağımlılığına gelir miydi?)*
- 2- *Ebeveyninizin yaşadığı bağımlılık, sizce aile yaşantınızı nasıl etkilemiştir? (Ailenizde yaşanan bağımlılık deneyimini nasıl ifade edersiniz? Bağımlılık aileniz için ne anlama geliyor? Ailenizden sevdiğiniz birinin bağımlı olması nasıl bir deneyimdir? Madde bağımlısı ebeveynle yaşamak sizin için nasıl bir deneyimdi, anlatır mısınız? Çocukluğunuzda bağımlılık sizin için ne ifade ediyordu? Şu an nasıl değerlendirirsiniz?)*
- 3- *Ebeveyninizin bağımlılığı nedeniyle ailenizde herhangi bir değişiklik, zorlayıcı bir dönem ya da atlatılması gereken bir stres faktörü yaşandı mı? (Bunlar nelerdir? Aile içinde yaşanan sorunlardan sizce en çok etkilenen kim(ler)di? Neden? Bu değişikliklerden dolayı nasıl hissettiniz? Bu sürece uyum sağlayabildiniz mi? Nasıl uyum sağladınız? Ebeveyninizin madde bağımlılığı dışında ailenizde zorlayıcı bir dönem ya da atlatılması gereken bir stres faktörü yaşandı mı? Bu sürece uyum sağlayabildiniz mi? Nasıl uyum sağladınız?)*
- 4- *Aile içinde/ev içinde hiç şiddet öyküsü yaşandı mı, anlatır mısınız? (Kendisine ya da diğer aile bireylerine karşı ihmal/istismar olarak nitelenebilecek durumlar yaşandı mı? Ebeveyniniz madde bağımlılığı nedeniyle/sonucunda herhangi bir suça karıştı mı? Bu süreci anlatır mısınız? İşlediği suç nedir? Cezaevinde kaldı mı? Bu süreç ailenizi nasıl etkiledi? Sizi nasıl etkiledi? Bu dönemin zorlukları ile nasıl baş etti(ler)?)*
- 5- *Ailenizin üyeleri, bağımlılıkla başa çıkmak için nasıl bir yol izlediler? (Bağımlı bireyle duygusal veya finansal ilişkilerini kesmek, uzaklaşmak gibi belli sınırlar konuldu mu? Bu hem bağımlıyı hem de diğer aile üyelerini nasıl etkiledi? Ebeveyninizle madde bağımlılığı sorunu üzerine konuştunuz mu? Ne yapılması*

gerektiği hakkında konuşmak size ne hissettirdi? Bağımlı ebeveyninize yardım etmekte başarısız olduğunuzu hiç hissettiniz mi?)

- 6- *Ailenizin stresli durumları ile başa çıkmak için aile üyeleri neler yapıyor? (Akran/akraba desteği, terapi alıyorlar ya da hiçbir şey yapmıyorlar. Ailenize en iyi gelen baş etme yöntemi, iyi destek mekanizması hangisiydi? Ailenizdeki sorunları aşmak için güvenebileceğiniz kişiler var mıdır? Varsa bunlar kimlerdir? Ailenizde yaşanan sorunları nasıl değerlendirirsiniz?)*
- 7- *Şu andaki aile içi ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız?*
- 8- *Sizce bağımlı bir ebeveyne sahip olmak sizi nasıl etkilemiştir? (Bağımlılık yaşayan diğer bireylere veya zor durumlardan geçen kişilere karşı daha şefkatli olmak, sizin ve ailenizin daha yakın olması, aile üyeleriniz arasında kendinizi arabulucu, danışmanı gibi hissetmek. Ailenizde ortaya çıkan problemlerden dolayı hiç utandığımız, kızgın veya hayal kırıklığına uğramış hissettiğiniz oldu mu? Ailenizin sorunlarını bir sır olarak saklamanız konusunda baskı hissediyor musunuz? Bağımlı ebeveyninizi veya genel olarak ailenizi başkalarına karşı savunmak ya da korumak durumunda kaldınız mı? Ailenizdeki sorunlar kendi öz saygınızı veya öz değer duygunuzu etkiledi mi? Nasıl?)*
- 9- *O dönemki ebeveyniniz ile karşılaştığınız ona ne söylemek isterdiniz? Bir tavsiye verseniz, bu ne olurdu?*
- 10- *Kendi aile yapınıza/aile süreçlerinize benzer başka bir aileler ile hiç karşılaştınız mı? (Kendi ailenizde ve kendi çocukluğunuzda yaşadığınız sorunlara benzer bir aile ya da çocukla karşılaştığınız ona yaklaşımınız nasıl olurdu? Ne söylediniz? İdealinizdeki aile yapısı nasıldır, tarif eder misiniz?)*
- 11- *Hiç ebeveyninizin daha az uyuşturucu kullanmasını ya da hiç kullanmamış olmasını diler miydiniz? Aileniz için bir dilek hakkınız olsa ne dilerdiniz?*

1.6.Ebeveyn Madde Bağımlılığı ve Çocukluk Yaşantısı

- 1- *Bir çocuk olarak (çocukluğunuzda) ebeveyninizin madde kullanımı olduğunun farkında mıydınız? (İlk ne zaman farkına vardınız? Bu farkındalığın sizin üzerinizdeki etkisi nasıl oldu? Bu size nasıl hissettirdi? Ebeveyninizin madde bağımlılığını arkadaşlarınızla ya da herhangi bir kişiyle paylaştınız mı yoksa saklanması gereken bir sır olarak mı gördünüz? Aileniz, ebeveyninizin bağımlılığı hakkında sizinle hiç konuştu mu? Süreç içinde başa çıkma süreci nasıl ilerledi?)*

- 2- *Yalnızca tek ebeveyniniz mi madde kullanıyordu? Diğer ebeveyninizin de madde kullanımı var mıydı, anlatır mısınız? (Diğer ebeveyninizin bağımlılığa bakış açısı nasıldır? Sizce diğer ebeveyniniz bağımlılıkla ilgili sorunlardan nasıl etkilenmiştir?)*
- 3- *Bağımlı bir ebeveyn ve çocuğu arasındaki bağı nasıl tarif edersiniz? (Bağımlı ebeveyninizle sizin ilişkiniz nasıldı, tarif eder misiniz? Bağımlı ebeveyninizle “normal” bir ilişkiniz olmadığı düşündünüz mü? Ebeveyninizin bağımlılığı nedeniyle “normal” çocukluk deneyimlerinden mahrum kaldığınızı düşündünüz mü? Bu size nasıl hissettirdi?)*
- 4- *Ebeveyninizin madde kullanımına karşı sizin tutumunuz nasıldı? (Ebeveyninizin madde kullanımı nedeniyle utanma-suçluluk ya da öfke hissettiniz mi? Ebeveyninizin bağımlılığının nedeniyle kendinizi suçladınız mı? Ebeveyninizin bağımlılığını hiç inkâr ettiğiniz, görmezden geldiğiniz veya hafife aldığınız oldu mu? Ebeveyninizin madde bağımlılığı nedeniyle kaygılandınız mı? Ebeveyninizin madde bağımlılığı sonucunda ölebileceğini/hastalanabileceğini düşündünüz mü? Bu size nasıl hissettirdi? Ebeveyninizin bağımlılığı endişelenmenize veya gelecek kaygısı yaşamanıza neden oldu mu? Bağımlı ebeveyninize gelecekte yardım etmekten kimin sorumlu olacağı konusunda hiç endişe duydunuz mu?)*
- 5- *Ebeveyni madde bağımlısı olan bir birey olarak çocukluğunuzda karşılaştığınız en büyük sorun sizce neydi? (Ebeveyninizin bağımlılığı nedeniyle (ailenizle yaşadığınız dönemde/çocukluğunuzda) arkadaşlarınızı veya geniş ailenizi evinize davet etmekten kaçınır mıydınız? Daha fazla sorun çıkarmamak için “iyi/uslu/başarılı çocuk olmaya” çalışır mıydınız? Çocukluğunuzda almayı çok isteyip alamadığınız şeyler oldu mu? (oyuncak, kıyafet, kırtasiye malzemesi, bisiklet, özel gün hediyeleri) Bu size nasıl hissettirirdi?)*
- 6- *Ailenizdeki bağımlılık nedeniyle sizin (ya da diğer aile üyelerinizin) bağımlılık geliştirdiğini düşünüyor musunuz?*
- 7- *Siz ebeveyn olduğunuzda, sizce nasıl bir ebeveyn olursunuz/oldunuz? (Kendi anne babanızdan farklı olarak neyi farklı yapmak isterdiniz? Kendi çocuğunuz ile konuşmak/iletişim kurmak istediğinizde neleri farklı yapardınız? Hayalinizdeki aile ortamını anlatır mısınız? Kendi ebeveynlerinizin iletişimi ile yakın*

ilişkileriniz arasında benzerlikler/farklılıklar var mı? Neler? Değiştirebildiğiniz şeyler neler olurdu? Farkındalığınızın olmasına rağmen değiştiremediğiniz şeyler nelerdir? Ebeveyniniz madde bağımlısı olmasaydı sizce çocukluğunuz nasıl geçerdi? Şu andaki hayatınız nasıl olurdu, nasıl şekillenirdi? Farklı bir hayatınız olsun ister miydiniz?)

- 8- *Ebeveyninizin bağımlı olmadığı bir zaman var mıydı, hatırlıyor musunuz? O zamanlara dönmek ister miydiniz? (Çocukluğunuzda ebeveyni bağımlı olmayan bir arkadaşınızın ailesiyle kendi ailenizi kıyaslar mıydınız? Bu size nasıl hissettirirdi? Ne düşünürdünüz?)*
- 9- *Çocukluğunuza ait hatırladığınız en güzel gününüzü/en mutlu hissettiğiniz gününüzü anlatır mısınız? (O gün neler olmuştu? Diğer günlerden farkı neydi?) Çocukluğunuza ait hatırladığınız gününüzü/en mutsuz hissettiğiniz gününüzü anlatır mısınız? (O gün neler olmuştu? Diğer günlerden farkı neydi?)*
- 10- *Eğitim yaşantınız nasıl geçti, anlatır mısınız? (Son mezun olduğunuz okul hangisidir? Eğitiminizi yarıda bıraktınız mı? Yarıda bıraktıysanız sebebi nedir? Okulunuzdaki akademik başarılarınızı nasıl tanımlarsınız? Okulunuzda arkadaşlarınızla ilişkiniz nasıldı? Daha önce okulda hiç disiplin cezası aldınız mı? Okulda devamsızlık yapar mıydınız? Okulda veli toplantısı ya da aileleri içeren bir etkinlik olduğunda ebeveynleriniz gelir miydi? Madde kullanan ebeveyniniz sizin okul durumunuzla ilgilenir miydi? Toplantılar/etkinlikler sonucunda neler konuşulurdu? Okuldaki öğretmeniniz sizin durumunuzdan haberdar mıydı? Sürece ilişkin yaklaşımı nasıl oldu? Herhangi bir müdahale uygulandı mı?)*
- 11- *Çocukluk yaşantınıza dair bir şeyi değiştirme gücünüz olsa çocukluğunuza dair neyi değiştirmek isterdiniz?*
- 12- *Çocukluğunuza bir tavsiye verseniz, ya da şu an kendi çocukluğunuz ile karşılaşırsanız ona ne söylerdiniz?*
- 13- *O dönemin şartları ile günümüz koşullarını toplumsal destek açısından karşılaştırdığınızda zamanın şartlarını nasıl değerlendirirsiniz?*

1.7.Sosyal Çevresi

- 1- *Çocukluğunuzda yaşadığınız ortamı nasıl tanımlarsınız? (Sosyal çevrenizden -ev ortamınızdan, mahalle ortamınızdan, okul ortamınızdan- biraz bahseder misiniz? Ailenizin sosyal mevkisini diğer insanlar arasında nasıl tanımlarsınız?*

Çocukluğunuzda yaşadığınız eve kendi arkadaşlarınız gelir miydi? Bu arkadaşlarının ebeveynlerinde madde kullanımı var mıydı? Ebeveyni madde kullanmayan arkadaşlarınız oldu mu? Siz, ebeveyni madde kullanmayan bir arkadaşınızın evine gittiniz mi? Gittiğinizde ne düşünürdünüz, ne hissederdiniz?)

- 2- *Madde bağımlısı yakını olarak sosyal ilişkilerinizde çevrenizdeki insanların size yönelik tutumları nasıldır? (Sosyal çevrenizden dışlanma öyküsü yaşadınız mı? Bununla nasıl başa çıktınız? Arkadaşlarınız arasında dışlandığınızda sizi kabul eden çevre nasıl bir çevreydi?)*
- 3- *Ebeveyninizin bağımlılığıyla ilgili sorunların sizin işinizi, okulunuzu veya kişisel ilişkilerinizi etkilediğini düşünüyor musunuz?*

EK-2 AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

“Madde Bağımlısı Ebeveynle Yetişmiş Bireylerin Çocukluk Yaşantılarına İlişkin Deneyimleri” isimli araştırma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Sosyal Hizmet Doktora Programı öğrencisi Semra ÖZKAN ve danışmanı Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN tarafından birlikte yürütmektedir. Araştırma doktora tezi kapsamında yapılmaktadır. Bu araştırmayı yapmak istememizin nedeni sosyal hizmetin uygulama alanlarından biri olan madde bağımlılığı konusuna aile üyelerinin gözünden bakabilmektir. Bir aile hastalığı olarak görülen madde bağımlılığı, bağımlı bireyle birlikte ailenin tüm üyelerini etkileyebilmektedir. Buradan hareketle araştırmada madde bağımlısı bir ebeveynle çocukluk deneyimi geçirmiş olan bireylerin çocukluk yaşantılarına ilişkin yaşam deneyimlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmaya vereceğiniz katkılar sizinle benzer sorunları yaşayan kişilere ve bu alanda çalışan meslek profesyonellerine yardımcı ve yol gösterici olacağından önemlidir. Madde bağımlısı bir ebeveynle çocukluğunu geçirmiş, yaklaşık 25 kişi ile yapılacak olan bu araştırmaya sizin de katılmanızı istiyoruz. Araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğundan bu araştırmaya katılıp katılmamakta serbestsiniz. Kararınızdan önce araştırma hakkında sizi bilgilendirmek istiyoruz. Bu bilgileri okuyup anladıktan sonra araştırmaya katılmak isterseniz formu imzalayınız.

Araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon’undan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın uygulaması ortalama bir saat sürecektir olan derinlemesine görüşme tekniği ile gerçekleştirilecektir. Bu araştırmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecek ve araştırmaya katıldığınız için size bir ödeme yapılmayacaktır. Ayrıca derinlemesine görüşmeler esnasında söylediklerinizin unutulmaması, veri kaybı olmaması ve görüşmenin akışının bozulmaması için görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilecektir. Görüşme sırasında sorulan soruları eksiksiz ve doğru yanıtlamanız araştırmanın başarısı için önem taşımaktadır. Araştırma uygulaması sırasında kimliğinize ilişkin bilgiler kesinlikle sorulmayacak ve gizliliğiniz korunacaktır. Araştırma uygulaması sonucunda sizden alınan bilgiler, bilimsel araştırma amaçları dışında kesinlikle kullanılmayacaktır. Araştırmanın uygulaması sırasında herhangi bir rahatsızlık

hissederseniz çalışmadan hiçbir sorumluluk hissetmeden çekilebilirsiniz; bir rahatsızlık hissetmeniz durumunda bunun giderilmesi için gereken yardım tarafımdan sağlanacaktır. Bu araştırmaya katılabilir ya da katılmayı reddedebilirsiniz. Bu araştırmaya katılmak tamamen isteğe bağlıdır. Araştırmaya katıldıktan sonra çalışmanın herhangi bir aşamasında onayınızı çekme hakkına sahipsiniz, bu size hiçbir sorumluluk getirmeyecektir. Araştırmaya katılım onayı vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa çekinmeden sorabilirsiniz.

Araştırma ya da araştırmanın sonuçları hakkında bize ulaşmak isterseniz; Semra Özkan'ı numaralarından arayabilir ya da e-posta adresinden ulaşabilirsiniz.

Gönüllü katılım formunu okudum ve çalışmaya kendi rızamla tamamen gönüllü olarak katılıyorum. Çalışmanın yürütülmesi sırasında istediğim takdirde araştırmadan çekilebileceğimi biliyorum. Bu araştırmaya katılmak zorunda değilim ve katılmayabilirim. Araştırmaya katılmam konusunda zorlayıcı bir davranışla karşılaşmadım. Bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Kendi başıma belli bir düşünme süresi sonunda adı geçen bu araştırma projesinde “katılımcı” olarak yer alma kararımı aldım. Bu konuda yapılan daveti memnuniyet ve gönüllülük içerisinde kabul ediyorum.

Tarih: .../.../.....

Katılımcının;

Adı, Soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

Sorumlu Araştırmacının;

Adı, Soyadı: Yasemin ÖZKAN

Adres:

Tel:

E-posta:

İmza:

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Semra ÖZKAN

Adres:

Tel:

E-posta:

İmza:

EK-3 ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21	Revizyon No Rev. No.	02
	Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 27/06/2024</p> <p>Tez Başlığı Madde Bağımlısı Ebeveynle Yetişmiş Bireylerin Çocukluk Yaşantılarına İlişkin Deneyimleri Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....</p> <p>Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 176 sayfalık kısmına ilişkin, 27/06/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 7'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler**:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2. ☒ Kaynakça hariç 3. ☒ Alıntılar hariç 4. ☐ Alıntılar dâhil 5. ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Semra ÖZKAN</p>

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Semra ÖZKAN	
	Öğrenci No	N15246227	
	Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Hizmet	
	Programı	Sosyal Hizmet	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Yasemin Özkan

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIAL WORK

Date: 27/06/2024

Thesis Title (In English): Childhood Experiences of Individuals Who Have Been Raised Parents with Substance Abuse

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 27/06/2024 for the total of 176 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 7 %.

Filtering options applied**:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Semra ÖZKAN

Student Information	Name-Surname	Semra ÖZKAN	
	Student Number	N15246227	
	Department	Sosyal Hizmet	
	Programme	Sosyal Hizmet	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Yasemin Özkan

**As mentioned in the second part [article (4)/3]of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding refence, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK-4 ETİK KURUL İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 28/10/2022 09:30
Sayı: E-35853172-300-00002486194

00002486194

Sayı : E-35853172-300-00002486194
Konu : Semra ÖZKAN Hk. (Etik Komisyon İzni)

28.10.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 11.10.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002452741 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi **Semra ÖZKAN**'ın **Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN** danışmanlığında yürüttüğü "**Madde Bağımlısı Ebeveynle Yetişmiş Bireylerin Çocukluk Yaşantılarına İlişkin Deneyimleri**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **25 Ekim 2022** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 0FAA7C83-260D-4168-848D-EBD04007D0D7

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992

Telefon: .

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Semra ÖZKAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Eskişehir, 20.09.1981

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, 1998-2003.
Yüksek Lisans Öğrenimi :Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, 2013-2016.
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce

İş deneyimleri:

Stajlar :Ankara 1. ve 2. Çocuk Mahkemeleri, 2002-2003.
Çalıştığı Kurumlar :Alican Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, 2003-2004.
Görsem Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, 2004-2005.
Derman Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, 2005-2006.
Bursa Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezi, 2006-2011.
Eskişehir Denetimli Serbestlik Müdürlüğü, 2011-2015.
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, 2015-2019

Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,2019-devam ediyor.

Akademik Yükselme

:2019, Araştırma Görevliliği, (Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü).

2015, Araştırma Görevliliği, (Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü).

İletişim

E-posta adresi

:semraozkan@firat.edu.tr